

VAN
AFZIJDIGHEID
NAAR
BETROKKENHEID

Preventieve strategieën tegen geweld

VAN AFZIJDIGHEID NAAR BETROKKENHEID

Preventieve strategieën tegen geweld

VAN AFZIJDIGHEID NAAR BETROKKENHEID

Preventieve strategieën tegen geweld

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	9
1 INLEIDING	19
2 AARD, OMVANG EN ONTWIKKELING	21
2.1 Definitie en aard	21
2.1.1 Definitie	21
2.1.2 Aard	22
2.2 Omvang en ontwikkeling	22
2.2.1 Politiestatistieken	22
2.2.2 Slachtofferenquêtes	23
2.2.3 Zelfrapportage van daders	26
2.2.4 Letselregistratiesystemen	28
2.3 Conclusies	29
3 GEVOLGEN	31
3.1 Samenleving	31
3.1.1 Politieke gevolgen	31
3.1.2 Maatschappelijke kosten	32
3.1.3 Onveiligheidsgevoelens	32
3.1.4 Berichtgeving over onveiligheid	33
3.2 Slachtoffers	33
3.2.1 Fysieke gevolgen	34
3.2.2 Materiële gevolgen	35
3.2.3 Emotionele gevolgen	36
3.3 Daders	36
3.3.1 Kosten	36
3.3.2 Baten	38
3.4 Conclusies	39

4	OORZAKEN EN RISICOFACTOREN	41
4.1	Individuele kenmerken	42
4.1.1	Biologische oorzaken	42
4.1.2	Psychische oorzaken	42
4.1.3	Risicofactor: verslavende middelen	43
4.2	Sociale omgeving	45
4.2.1	Onbekenden	45
4.2.2	Vrienden en kennissen	45
4.2.3	Het gezin	46
4.2.4	Risicofactor: geweldfilms	48
4.2.5	Risicofactor: computerspellen	49
4.3	Fysieke omgeving	50
4.3.1	Urbanisatiegraad	50
4.3.2	Situationele omstandigheden	50
4.3.3	Risicofactor: wapenbezit	51
4.4	Maatschappelijke factoren	53
4.4.1	Normen en waarden	53
4.4.2	Sociale ongelijkheid	53
4.4.3	Ideologische verschillen	54
4.5	Conclusies	54
5	GEWELDPLEGERS	57
5.1	Daderprofielen	57
5.1.1	Jongeren	57
5.1.2	Volwassenen	59
5.2	Conclusies	59

6	BELEID EN UITVOERING	61
6.1	Aanpak in de domeinen	62
6.1.1	Geweld in het privé-domein	62
6.1.2	Geweld in het semi-publieke domein	64
6.1.3	Geweld in het publieke domein	65
6.2	Slachtoffergerichte maatregelen	68
6.2.1	Slachtofferhulp	68
6.2.2	Schadefonds Geweldsmisdrijven	70
6.3	Dadergerichte maatregelen	70
6.3.1	Volwassenen	70
6.3.2	Jongeren	71
6.4	Bestrijden van risicofactoren	72
6.4.1	Alcohol	72
6.4.2	Drugs	74
6.4.3	Geweldfilms en computerspellen	74
6.4.4	Wapenbezit	76
6.5	Conclusies	77
7	SAMENWERKING EN EFFECTIVITEIT	81
7.1	Samenwerking	81
7.1.1	Burgers	81
7.2	Effectiviteit	82
7.3	Conclusies	84
8	KANSEN VOOR PREVENTIE	85
8.1	Mobiliseren van burgers en bedrijven	86
8.2	Mobiliseren van maatschappelijke organisaties en instellingen	88
8.3	De rol van politie, lokaal en regionaal bestuur	89
8.4	Taken van de rijksoverheid	90
8.4.1	Bevorderen van samenhang, samenwerking en effectiviteit	90
8.4.2	Oplossen van knelpunten in de strafrechtelijke aanpak	91
8.4.3	Bestrijden van oorzaken en risicofactoren	92
8.4.4	Monitoren van de geweldscriminaliteit	95
	BIJLAGE 1	97
	Geweldsdelicten in het Wetboek van Strafrecht	
	BIJLAGE 2	99
	Geraadpleegde bronnen	
	COLOFON	112

SAMENVATTING

Inleiding

Het plegen van geweld is in de loop der eeuwen steeds onlosmakelijk verbonden geweest met de menselijke natuur. Weliswaar heeft zich gaandeweg een 'civilisatieproces' voltrokken, dat onder meer gestimuleerd is door het christendom, de Verlichting en het kapitalisme, maar ook anno 2005 is een geweldloze samenleving nog steeds een utopie.

Aard, omvang en ontwikkeling

Wat de werkelijke omvang is van het hedendaagse geweld, is moeilijk te bepalen. De vier bronnen die hierover uitsluitel kunnen geven, kampen elk met hun specifieke gebreken en stemmen dan ook niet met elkaar overeen. Volgens de politiestatistiek, die gebaseerd zijn op het aantal aangiftes, zijn er in 2003 111.500 geweldsdelicten gepleegd. Slachtofferenquêtes als de Politie-monitor Bevolking en het Permanent Onderzoek Leefsituatie van het CBS komen uit op een aantal van ruim één miljoen geweldsdelicten waarvan burgers in 2003 het slachtoffer zijn geworden. De Monitor Bedrijven en Instellingen raamt daarnaast het slachtofferschap van geweld op de werkplek in 2002 op 440.000 delicten. De ernstiger vormen van geweld komen vooral tot uiting in letselregistratiesystemen. Volgens het Letsel Informatie Systeem melden zich jaarlijks zo'n 38.000 geweldslachtoffers bij de Spoedeisende Hulp. Daarnaast is voor 2.600 mensen opname in het ziekenhuis geboden en overlijden gemiddeld 200 Nederlanders per jaar als gevolg van het ondervonden geweld. *Self report* studies onder jongeren maken bovendien duidelijk dat het plegen van geweldsdelicten reeds op jonge leeftijd aanvangt.

In welke mate het geweld de afgelopen decennia is toegenomen, valt niet met zekerheid vast te stellen. De politiestatistiek laten weliswaar een sterke stijging zien – van 18.400 in 1975 en 50.300 in 1990 naar 111.500 delicten in 2003 – maar eenzelfde ontwikkeling is niet terug te vinden in de slachtofferenquêtes. De toename van de geregistreerde geweldscriminaliteit moet zeker voor een deel toegeschreven worden aan een hogere aangiftebereidheid van slachtoffers en grotere registratiebereidheid bij de politie, in combinatie met de geneigdheid een incident sneller als (zwaar) geweld te kwalificeren. Hoewel het geweld 'slechts' 8% van de totale geregistreerde criminaliteit omvat, is een miskennis van de ernst niet op zijn plaats. Geweld berokkent de slachtoffers en samenleving veel leed en schade. Een intensieve aanpak is dan ook geboden, waaraan op alle niveaus met vereende krachten gewerkt moet worden. Ter verwezenlijking van dit doel is in opdracht van het kabinet deze beleidsverkennde notitie opgesteld,

waarin beschreven staat welke preventieve mogelijkheden de rijksoverheid ten dienste staan om het geweldstij te keren.

In deze notitie concentreert de aandacht zich op alle vormen van lichamelijk geweld waarvan personen het slachtoffer zijn. Verbaal en psychisch geweld, alsmede geweld tegen goederen en dieren zijn – ter beperking van de omvang van deze notitie – buiten beschouwing gelaten. Het dreigen met geweld komt wel aan de orde, aangezien dit als een voorfase van fysiek geweld beschouwd wordt. Dat het meeste geweld beperkt blijft tot het uiten van bedreigingen, blijkt uit de analyse van de omvang van de geweldscriminaliteit. In de Politiemonitor Bevolking 2004 melden 900.000 burgers dat ze de voorafgaande twaalf maanden bedreigd zijn, waarmee dit delict het vaakst gerapporteerd wordt. Lang niet altijd vormt dit een reden om aangifte te doen, zoals blijkt uit de politiestatistieken waar misdrijven tegen het leven en de persoon – waartoe bedreigingen gerekend worden – met 29.700 delicten in 2003 een tweede plaats innemen. Het meest prominent zijn in de politiecijfers het aantal gevallen van mishandeling aanwezig, met 53.500 delicten in 2003. In de Politiemonitor Bevolking 2004 bezet mishandeling een tweede plaats met bijna 150.000 delicten. In beide registratiesystemen neemt diefstal met geweld een derde plaats in met respectievelijk 20.700 (politiecijfers) en bijna 50.000 (Politiemonitor Bevolking) gerapporteerde delicten in 2003.

Bij de vergelijking van de politiecijfers met de slachtofferenquêtes springt de kloof in het oog tussen het ondervonden geweld en het aantal geweldsdelicten waarvan aangifte wordt gedaan. Naar schatting wordt 15% tot 30% van de geweldsdelicten gemeld bij de politie. Het is bekend dat slachtoffers van criminaliteit in het algemeen diverse redenen aanvoeren om geen aangifte te doen, bijvoorbeeld omdat ze er geen tijd voor willen vrijmaken, of er te weinig voordeel van verwachten. Bij geweld spelen nog andere argumenten een rol die het slachtoffer weerhouden van het doen van aangifte, zoals de angst voor represailles van de dader.

Gevolgen voor de slachtoffers, samenleving en daders

Er bestaat geen eenduidig profiel van de slachtoffers van geweld. In principe kan het iedereen overkomen: man en vrouw, jong en oud, leraar en leerling, ondernemer en klant, werkgever en werknemer, politicus en ambtenaar, scheidsrechter en supporter, conducteur en reiziger. Wel loopt de een meer risico dan de ander. Dit geldt vooral voor jongeren, mannen, allochtonen, inwoners van grote steden, frequente horecabezoekers en specifieke beroepsgroepen, zoals politiemensen, medewerkers van de Sociale Dienst en personeel in het openbaar vervoer. Soms zijn bepaalde risicofactoren in het spel, die de kans op slachtofferschap vergroten. Vaker nog ontmoet het slachtoffer 'gewoon' op het verkeerde moment de verkeerde persoon op de verkeerde plaats.

Geweld kan het slachtoffer fysiek, materieel en emotioneel veel schade berokkenen. De mate waarin hangt af van de intensiteit van het geweld en de persoonlijkheid van het slachtoffer. Bij de *fysieke schade* wordt vaak primair gedacht aan uiterlijk letsel. Die valt vaak nog wel mee; 83% komt met de schrik vrij en bij 9% is alleen sprake van lichte verwondingen. Daarnaast kunnen specifiek bij seksueel geweld en seksueel misbruik de gevolgen ook gynaecologisch

van aard zijn. *Materieel* komt de schade zowel direct als indirect tot uiting. De directe schade kan bijvoorbeeld bestaan uit gescheurde kleding en medische kosten. Indirecte kosten hangen onder meer samen met langdurig psychisch letsel en blijvende arbeidsongeschiktheid. Hoe hoog het totale bedrag aan directe en indirecte schade is, is niet bekend. Een vingerwijzing geeft het Schadefonds Geweldsmisdrijven, dat in 2003 ruim negen miljoen heeft uitgekeerd. Vaak leidt geweld tot *emotionele schade*. Dit kan zich uiten in gevoelens van onmacht en frustratie, een toename van de onveiligheidsgevoelens, en in een sociaal en maatschappelijk disfunctioneren.

Niet alleen slachtoffers ondervinden de gevolgen van geweld, maar ook de samenleving als geheel laat de (gewelds)criminaliteit niet onberoerd. Het meest direct komt dit tot uiting in de mate waarin burgers kampen met onveiligheidsgevoelens. Uit de Politie-monitor Bevolking 2004 blijkt dat bijna eenderde van de bevolking zich wel eens (26,9%) of vaak (4,4%) onveilig voelt. Overigens draagt de berichtgeving over geweld in de media hier het nodige aan bij. Veel burgers zijn voor hun beeldvorming over criminaliteit vooral afhankelijk van hetgeen hierover in de media gezegd en geschreven wordt. De grote aandacht in de pers voor misdaadzaken, die gepaard gaat met een voorkeur om juist de atypische gevallen eruit te lichten, resulteert zowel in een scheef beeld van de omstandigheden waaronder geweld gewoonlijk plaatsvindt als in een toename van de onveiligheidsgevoelens. De subjectief ervaren onveiligheid vertaalt zich in vermijdingsgedrag; ruim één op de zes burgers doet 's avonds niet open als er aangebeld wordt en bijna één op de tien vermijdt onveilig geachte plaatsen. Burgers maken zich dermate zorgen over de criminaliteit en onveiligheid dat de aanpak hiervan sinds enige jaren op de eerste plaats staat van de top-10 van de, door de burgers, als meest urgent ervaren problemen. De gevolgen van het geweld voor de samenleving vertalen zich ook in de hoge kosten die met de strafrechtelijke aanpak gemoeid zijn. Een conservatieve schatting van deze kosten komt uit op een bedrag van 790 miljoen euro per jaar.

Een strafrechtelijke veroordeling is een van de nadelige gevolgen die geweldplegers van hun daad kunnen ondervinden. In 2003 heeft de rechter 24.065 geweldzaken behandeld, die bijna allemaal (22.686) uitgemond zijn in een veroordeling. Bijna eenderde van de geweldplegers (7.076) krijgt een (deels) onvoorwaardelijk gevangenisstraf opgelegd. Met een aantal van 5.340 vormen ze in 2003 bijna 40% van de gevangenispopulatie (13.980 gedetineerden). Geweldplegers krijgen vaker een celstraf die bovendien gemiddeld langer duurt, dan plegers van andere misdrijven. Toch laten ze zich hierdoor niet afschrikken. Ten onrechte menen ze dat de pakkans gering is. De realiteit is echter een andere. Vooral in het privé-domein en in het semi-publieke domein, waar dader en slachtoffer veelal (min of meer) bekenden van elkaar zijn, is de geweldpleger vrij gemakkelijk op te sporen. De oplossingspercentages voor geweld zijn dan ook relatief hoog. In 2003 zijn 58.600 van de 111.500 geregistreerde geweldsdelicten opgehelderd, hetgeen neerkomt op ruim 52%.

Geweld biedt de dader de mogelijkheid bepaalde doelen te bereiken die bij het achterwege blijven van dat geweld wellicht buiten zijn bereik zouden blijven. Naar gelang het doel worden vier functies van geweld onderscheiden: instrumenteel, expressief, cultureel en politiek.

Instrumenteel geweld is gericht op het verwerven van (im)materiële voordelen als geld of status. Expressief geweld dient als uiting van gevoelens als woede, haat, onmacht en gekrenkte trots. Cultureel geweld heeft een rituele functie, bijvoorbeeld in een duel of bij eerwraak. Politiek geweld ten slotte wordt aangewend om een maatschappelijke boodschap kracht bij te zetten. Dit onderscheid naar de functies van geweld verklaart echter niet waarom de een zijn toevlucht zoekt tot geweld, terwijl de ander ervan afziet. Daarvoor is meer inzicht nodig in de achterliggende oorzaken en risicofactoren.

Oorzaken en risicofactoren

Geweld is een complex verschijnsel dat niet via één enkele oorzaak verklaard kan worden. Vaak is er sprake van een opeenstapeling van verschillende oorzaken, die deels te relateren zijn aan individuele kenmerken, deels samenhangen met de sociale en fysieke omgeving en voor een deel ontstaan onder invloed van maatschappelijke omstandigheden. Op het niveau van de *individuele kenmerken* worden ten eerste biologische oorzaken aangedragen om het ontstaan van geweld te verklaren. Vooral de invloed van het hormoon testosteron zou zich doen gelden, waarmee verklaard wordt dat veelal mannen – en met name jonge mannen – zich aan geweldpleging schuldig maken. Daarnaast kunnen andere biologische kenmerken zoals een aangeboren agressiedrift en stresshormonen een rol spelen bij het ontstaan van geweld. Ten tweede blijken bepaalde psychische stoornissen en gedragsproblemen samen te hangen met de ontwikkeling van agressief gedrag. Vooral naar het verband met Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) is veel onderzoek gedaan. Maar ook de mate van frustratie over bijvoorbeeld de status quo in het leven kan een reden zijn om geweld te plegen.

Ook de *sociale omgeving* is van grote invloed op de ontwikkeling van agressief gedrag. De rol van de ouders is hierbij cruciaal. Menselijk gedrag is grotendeels aangeleerd. Zo ook kan het plegen van geweld berusten op imitatiegedrag. Dit verklaart waarom kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld of die het slachtoffer zijn van seksueel misbruik, meer kans hebben later als volwassene eenzelfde gedrag te vertonen. Maar ook wanneer sprake is van een gebrekkige en liefdeloze opvoeding, is er een grotere kans op de ontwikkeling van agressiviteit. Een kind dat zich emotioneel verbonden voelt met zijn opvoeders, is eerder geneigd zich aan de normen van de conventionele samenleving te conformeren dan wanneer de sociale binding met hen marginaal is. De invloed van vrienden die het niet zo nauw nemen met andermans lijf en leden, kan dan van doorslaggevende betekenis zijn. Dit blijkt ook uit het feit dat veel delicten in groepsverband gepleegd worden. Zo zijn bij 46% van de gewelddadige vermogensdelicten die door jongeren gepleegd worden, meerdere daders betrokken. Vooral jongeren die tot de harde kern behoren, plegen veel geweldsdelicten in groepsverband. Ook bij volwassenen is de groepsinvloed relevant. Dit is bijvoorbeeld merkbaar bij voetbalvandalen. De meest extreme variant van geweld dat in groepsverband gepleegd wordt, is te vinden bij de georganiseerde misdaad en bij bepaalde vormen van politiek geweld (terrorisme).

Ook de *fysieke omgeving* kan het ontstaan van geweld bevorderen. Zo is in sterk verstedelijkte gebieden het aantal geweldsdelicten per 100.000 inwoners aanzienlijk hoger dan in landelijke omgevingen. Diverse studies naar uitgaansgeweld hebben bovendien aangetoond dat bepaalde

situationele kenmerken binnen en rondom de horeca het ontstaan van geweld bevorderen. Het gaat dan onder meer om een krappe ruimte, gebrek aan ventilatie, te harde muziek, ontbreken van toezicht en een schofferend deurbeleid. Ook bij geweld op de werkplek zijn situationele factoren in het geding. Zo lopen werknemers in risicoberoepen die hun arbeid verrichten in vrij toegankelijke ruimtes, een significant groter risico om slachtoffer te worden van geweld. Hetzelfde geldt voor werknemers die het zonder de nabijheid van collega's moeten stellen.

Ten slotte kunnen in de *maatschappij* bepaalde oorzaken aangewezen worden voor het ontstaan van geweld. Vooral culturele, sociale en ideologische verschillen liggen hieraan ten grondslag. De culturele verschillen komen tot uiting in de opvatting over de legitimiteit van het gebruik van geweld. Er zijn bepaalde subculturen die afwijzend staan tegenover de in de samenleving breed onderschreven normen en waarden. Het gebruik van geweld is voor hen niet alleen *usance*, maar ook legitiem. Dit geldt voor randgroepjongeren, maar ook voor bepaalde allochtone groepen, bij wie in het land van herkomst het gebruik van geweld in sommige gevallen geaccepteerd is. Ten tweede kan sociale ongelijkheid een rol spelen bij het plegen van geweld, hoewel het verband tussen deze beide niet rechtlijnig is. Het lijkt erop dat de kans op geweld niet alleen afhangt van de sociale ongelijkheid als zodanig, maar ook van de mate van ontevredenheid over die ongelijkheid. Ideologische verschillen ten slotte kunnen leiden tot het ontstaan van politiek geweld. Nederland is de afgelopen halve eeuw met enige regelmaat het toneel geweest van ideologisch gemotiveerd geweld. De meest voorkomende binnenlandse reden vormde het gebrek aan huisvesting. Daarnaast was sprake van import van buitenlandse politieke problemen, zoals de anti-apartheid in Zuid-Afrika en de problematiek van de Zuid-Molukken, die geleid hebben tot politiek gemotiveerd geweld in Nederland. Politiek geweld kan in bepaalde gevallen ontaarden in terrorisme. De grens tussen deze beide is niet altijd even scherp te trekken.

Bij personen die vanwege hun individuele kenmerken, sociale of fysieke omgeving of positie in de maatschappij een grotere geneigdheid hebben tot agressie en geweld, kunnen bepaalde *risicofactoren* het ontstaan van gewelddadig gedrag bevorderen. Dit geldt met name voor het bezit van wapens, het kijken naar geweldbeelden en de consumptie van alcohol en harddrugs. Aanknopingspunten voor de preventie van geweld dienen vooral gezocht te worden in de beperking van de invloed van deze risicofactoren. Daarnaast bieden sommige oorzakelijke achtergronden mogelijkheden voor preventie. Dit geldt vooral voor de situationele factoren in het (semi-)publieke domein en voor de sociale en maatschappelijke omstandigheden waarin de geweldpleger zich bevindt. Van belang is dan wel dat de preventieve maatregelen in een vroeg stadium getroffen worden, want dan sorteren ze het meeste effect. Dit betekent dat er een goed zicht moet zijn op de profielen van (potentiële) geweldplegers.

Profielen van geweldplegers

Uit de daderprofielen blijkt dat de ontwikkeling van agressief en gewelddadig gedrag veelal in de jeugd aanvangt. Veel geweldplegers – jong en oud – vertonen opvallend veel gelijkenissen in hun individuele en sociale achtergronden, zij het dat bij het ene type de nadruk meer ligt op bijvoor-

beeld persoonlijkheidsstoornissen, terwijl bij het andere type bijvoorbeeld sociale aspecten de boventoon voeren. Zo hebben plegers van ernstig geweld vaak zelf een verleden van mishandeling. Gewelddadige zedendelinquenten scoren daarentegen hoog op het gebied van seksueel misbruik in hun jeugd en leerproblemen. En bij overtreeders van de wapenwet is juist relatief het meest sprake van antisociaal gedrag en vroegtijdig schoolverlaten. Veel voorkomende risicofactoren die geweldplegers gemeen hebben, zijn vooral alcohol- en drugsgebruik, een problematische gezinssituatie, gebrek aan schoolmotivatie, omgang met antisociale vrienden en wapenbezit. Alertheid op signalen van toekomstig agressief gedrag en preventief ingrijpen via het gezin en via de scholen lijken de meeste kansen te bieden om het (toekomstige) geweld te voorkomen.

Huidige aanpak in de domeinen

In het dagelijks leven worden tal van verschijningsvormen van geweld onderscheiden: zinloos geweld, huiselijk geweld, voetbalgeweld, uitgaansgeweld, enzovoorts. Ze refereren aan het domein waarbinnen het geweld plaatsvindt. Juridisch beschouwd is er geen verschil tussen bijvoorbeeld een mishandeling op straat of op de werkplek. Geweld blijft geweld, ongeacht waar het gepleegd wordt. Een onderscheid naar domeinen is wel nuttig voor het ontwikkelen van doeltreffende maatregelen; de aanpak kan zich concentreren op de 'vulkaaneilanden van geweld'. De inventarisatie van de aanpak van geweld in de domeinen maakt duidelijk dat er zowel op het niveau van het beleid als van de uitvoering al heel veel gebeurt. Tegelijkertijd valt op dat er op deelgebieden nog veel winst te behalen valt.

Bij de aanpak van huiselijk geweld staat de uitvoering van de kabinetsnota *Privé geweld – publieke zaak* centraal. De échte preventie staat echter nog in de kinderschoenen; de aanpak richt zich vrijwel uitsluitend op de situaties waarin zich al huiselijk geweld heeft voorgedaan. In het publieke domein zijn de maatregelen tegen geweld versnipperd. De bestrijding van de onveiligheid in het openbaar vervoer is relatief nog het beste geregeld. In het uitgaansleven en in de sport kunnen de inspanningen geïntensiveerd worden. Hetzelfde geldt voor de aanpak van geweld in het verkeer, alwaar een overkoepelende strategische visie en een daaruit voortvloeiend pakket van maatregelen vooralsnog ontbreken. Grotendeels terra incognita is de aanpak van geweld in de wijken. Dit mag opmerkelijk genoemd worden, omdat het meeste geweld in het publieke domein zich in de woonwijken afspeelt. Een middenpositie neemt de aanpak van geweld in het semi-publieke domein in. Scholen kunnen zich meer inspanningen getroosten om het veiligheidsbeleid gestalte te geven en de samenwerking met de netwerkpartners te verbeteren. Bij geweld op de werkplek zijn er meer mogelijkheden om met name de dadergerichte en situationele preventie gestalte te geven dan thans gebeurt.

Opvang en hulpverlening voor slachtoffers

De opvang en hulpverlening voor geweldslachtoffers is deels in handen van vrijwilligers. Deels verlenen beroepskrachten hulp. De vrijwillige hulpverlening gebeurt vooral door Slachtofferhulp Nederland. Bij de specialistische hulpverlening is het aanbod onderverdeeld in ambulante psychosociale hulpverlening en intramurale hulp. Voor slachtoffers die hun schade niet op andere wijze vergoed kunnen krijgen biedt het Schadefonds Geweldsmisdrijven een financieel

vangnet. In de positie van het slachtoffer in het strafproces zijn recent verbeteringen aan gebracht. De schriftelijke slachtofferverklaringen en het spreekrecht in het geval van ernstige misdrijven bieden slachtoffers de mogelijkheid tijdens het strafproces te verhalen over het leed dat ze ondervonden hebben.

Daderbehandeling

Met dadergerichte maatregelen tegen geweld zijn beperkte ervaringen opgedaan. Soms wordt een strafrechtelijke aanpak gecombineerd met een vroegtijdige start van de daderbehandeling. Dit geldt vooral voor plegers van seksueel geweld. Vooralsnog is onbekend welke effecten daderbehandeling op de lange(re) termijn sorteert. Met het voorkomen van de ontwikkeling van agressief en gewelddadig gedrag op jonge leeftijd is vrijwel geen ervaring. Met name bij allochtone jongeren en jongeren in achterstandwijken is een veelomvattende aanpak nodig die op meerdere risicofactoren tegelijk ingrijpt, wil de interventie succes sorteren.

Bestrijding van risicofactoren

Het tegengaan van risicofactoren als alcohol- en drugsgebruik, wapenbezit en geweldsbeelden in audiovisuele media vormen speerpunten in de aanpak van geweld. De bescherming van jongeren tegen de schadelijke invloed van *geweldsbeelden* is via zelfregulering geregeld en verloopt via het Nicam, die in 2001 de Kijkwijzer geïntroduceerd heeft. Het merendeel van de ouders vindt de Kijkwijzer zinvol en maakt gebruik van de pictogrammen. Momenteel zijn bijna alle tv-programma's, bioscoopfilms en computerspellen geïntroduceerd. Echter, dit is nog niet het geval voor alle dvd's en video's. Nieuwe technologische ontwikkelingen als het versturen van (gewelds)beelden via internet en de mobiele telefoon zijn nog niet betrokken bij de zelfregulering.

Het terugdringen van overmatig *alcoholgebruik* is vooral gericht op jongeren, die behalve méér ook op steeds jongere leeftijd alcohol drinken. Er geldt een verbod op het verstrekken van alcohol aan jongeren onder de 16 jaar en van sterke drank aan jongeren onder de 18 jaar. Handhaving van deze leeftijdsgrenzen, voorlichting en speciale programma's voor degenen die onder invloed van alcohol een delict hebben gepleegd, vormen de belangrijkste instrumenten om het alcoholgebruik onder jongeren terug te dringen. Daarnaast worden op lokaal niveau maatregelen getroffen om het uitgaansgeweld tegen te gaan, zoals blijkt uit de convenanten Veilig Uitgaan.

Terugdringen van het illegale *wapenbezit* verloopt thans via preventief fouilleren, controle van tassen en kluisjes op diverse scholen en speciale lessen waarin leerlingen gewezen worden op de risico's van wapenbezit. Leerlingen kunnen bovendien via de meldlijn van de Stichting Meld Misdad Anoniem informatie doorgeven over verboden wapenbezit onder medescholieren.

Samenwerking

Bij de aanpak van geweld zijn tal van organisaties betrokken. Een goede samenwerking tussen de verschillende partijen is van groot belang. Tussen de verschillende domeinen wordt echter geen kennis en ervaring uitgewisseld. Dit betekent dat elk van de organisaties zich voor een deel

van de problematiek verantwoordelijk voelt, zonder zicht te hebben op het gedrag van geweldplegers in de andere domeinen en de eventuele (preventieve) maatregelen die daar getroffen worden. Daarnaast wordt nog weinig een beroep gedaan op de burgers, terwijl zij – en in het bijzonder getuigen van geweld – een speciale plaats kunnen innemen bij de aanpak van geweld. Hun aandeel kan variëren van zelf ingrijpen tot het mobiliseren van de wijk om ongewenst en crimineel gedrag tegen te gaan. Inmiddels zijn drie campagnes gevoerd om omstanders die getuige zijn van geweld, tot meer activiteit te bewegen. Daarnaast zijn de afgelopen jaren tal van particuliere initiatieven op gang gekomen, die vooral het terugdringen van ‘zinloos’ geweld beogen. Zowel de onderlinge samenwerking tussen deze stichtingen als de wisselwerking tussen praktijk en (rijksoverheids)beleid zijn voor verbetering vatbaar.

Effectiviteit

Een tekortkoming van veel preventieprojecten is dat er geen wetenschappelijk onderbouwd inzicht bestaat in de effecten van veel maatregelen. De meeste informatie hierover is te vinden in het Amerikaanse rapport *Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising* (1997).

Kansen voor preventie

De cultuur van afzijdigheid moet doorbroken worden. Deze conclusie trekt de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling in 1998 in zijn advies over de aanpak van het toenemende geweld in de samenleving. De notie van het doorbreken van de cultuur van afzijdigheid krijgt in de hier voorgestelde intensivering van de aanpak van geweld een plaats door burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties te mobiliseren tegen het geweld. Daarnaast zijn de voorstellen gericht op het oplossen van de knelpunten en inkleuren van de witte vlekken die in de analyse van de geweldsproblematiek signaleerd zijn.

De maatschappij mobiliseren

Het mobiliseren van de *burgers* krijgt op vijf manieren gestalte. Ten eerste door initiatieven van burgers te stimuleren om de leefbaarheid in de wijk te bevorderen, zo mogelijk via het opstellen van gedragscodes. Ten tweede krijgen lokale stichtingen tegen geweld landelijke ondersteuning, teneinde de wisselwerking met de overheid en de onderlinge samenwerking te bevorderen. Ouders van opgroeiende kinderen worden ten derde meer betrokken bij de aanpak van het geweld van jongeren. Dit gebeurt deels via opvoedingsondersteuning en deels door de banden van maatschappelijke organisaties – zoals sportverenigingen, jongerenwerkers en scholen, maar ook bijvoorbeeld religieuze instellingen – met de ouders te verstevigen. Ook de jongeren zelf worden intensiever bij de aanpak van geweld betrokken, onder meer via het opstellen van gedragscodes op scholen en in de sport. Ten slotte worden omstanders tot meer betrokkenheid aangespoord, wanneer ze getuige zijn van geweld.

Voor *bedrijven* is op drie manieren een rol weggelegd bij de aanpak van geweld. De preventie van eigen slachtofferschap en van geweld tegen werknemers zijn direct gerelateerd aan de eigen organisatie. Daarnaast wordt een beroep gedaan op met name winkeliers om alert te zijn op geweld in de buurt van hun winkel. Winkelcentra nemen namelijk een vierde plaats in op de ranglijst van locaties waar geweld in het publieke domein plaatsvindt.

Het is niet verstandig alle kaarten in te zetten op het mobiliseren van burgers en bedrijven. Zij zijn immers niet altijd in staat conflicten op te lossen en anderen aan te spreken op hun gedrag. Met name in het semi-publieke domein kunnen *maatschappelijke organisaties en instellingen* deze leemte opvullen door onder meer gedragsregels op te stellen en met de lokale autoriteiten afspraken te maken over de handhaving van deze regels. Welke verdere maatregelen getroffen kunnen worden, hangt af van de specifieke omstandigheden in het betreffende subdomein. Per subdomein zullen *best practices* duidelijk moeten maken wat de meest effectieve aanpak is.

De rol van de politie, de lokale en regionale overheid

De politie, het lokaal bestuur en – in mindere mate – de regionale overheid hebben elk een rol bij de intensivering van de aanpak van geweld. Voor de *politie* is vooral een taak weggelegd als ‘stok achter de deur’, wanneer gedragsregels en –codes overschreden worden. Op lokaal niveau moeten hierover met haar afspraken gemaakt worden. De *gemeente* fungeert niet alleen als regisseur van het lokale veiligheidsbeleid, maar speelt ook een belangrijke rol bij het monitoren van het geweld in het publieke domein, het bevorderen van het bewustzijn over de onwenselijkheid van gewelddadig gedrag en het stimuleren van de integratie en participatie van allochtonen. Het *regionaal en lokaal bestuur* zijn ten slotte verantwoordelijk voor de ontwikkeling van een integraal jeugd- en onderwijsbeleid.

De rol van de rijksoverheid

In de visie van de rijksoverheid zijn burgers en bedrijven primair verantwoordelijk voor hun eigen veiligheid. Aan de overheid en haar wetsdienaren de taak om wetten en regels op te stellen en te handhaven. Het strafrecht vormt een belangrijke stok achter de deur voor het geval dat de preventieve maatregelen niet het gewenste effect sorteren. Tegelijkertijd kan geconstateerd worden dat het louter handhaven van wetten en regelgeving niet voldoende is om het geweld te ontmoedigen. De rijksoverheid zal dan ook moeten benoemen welke andere maatregelen naast de opsporing, vervolging en berechting getroffen moeten worden om het tij te keren. In concreto komen de voorgestelde maatregelen erop neer dat de rijksoverheid ten eerste een taak heeft bij het bevorderen van de samenhang en samenwerking op lokaal niveau. Daarnaast zal ze moeten investeren in het evalueren van preventieprojecten tegen geweld en het verspreiden van *best practices*. Voorts ligt er een taak bij het wegnemen van knelpunten in de strafrechtelijke aanpak. Met name het vergroten van de aangiftebereidheid van slachtoffers van huiselijk en seksueel geweld en het voorkomen van herhaald slachtofferschap zijn van belang.

Speerpunt in de aanpak van overheidswege vormt het bestrijden van de risicofactoren en het wegnemen van de oorzaken die leiden tot geweld. Dit betekent dat het *illegale wapenbezit* intensiever aangepakt zal worden. Bij het tegengaan van de risicofactor *alcohol* concentreert de aandacht zich op de consumptie van jongeren. Handhaving van de leeftijdsgrenzen vormt daarbij een belangrijk instrument. Daarnaast dienen de preventieve maatregelen binnen en rondom de horecagelegenheden tegen uitgaansgeweld geïntensiveerd te worden. Ook zal de politie bij het opmaken van een proces-verbaal wegens een geweldsdelict meer systematisch aandacht moeten besteden aan de consumptie van alcohol voorafgaand aan het delict, zodat

daar bij het bepalen van de (taak)straf op ingespeeld kan worden. Bij de bescherming van de jeugd tegen de mogelijk schadelijke invloeden van *geweldsbeelden* gaat de aandacht vooral uit naar intensivering van het gebruik van de Kijkwijzer, enkele knelpunten bij de zelfregulering zoals de distributie van ongeclassificeerde video's en dvd's via enkele grote winkelketens, en de mogelijkheden van zelfregulering bij geweldsbeelden die via het internet en de mobiele telefoon verspreid worden.

Ten slotte heeft de rijksoverheid tot taak de ontwikkelingen van de geweldscriminaliteit te volgen. Daarvoor is het nodig een gemeenschappelijke standaard te ontwikkelen voor het verzamelen van gegevens over geweld en de diverse monitoren te stroomlijnen.

INLEIDING

HOOFDSTUK 1

“Van alle vormen van macht is zelfbeheersing de meest indrukwekkende”, schreef de Griekse historicus Thucydides in de vijfde eeuw voor Christus. Weinigen is het gegeven zich te allen tijde te beheersen en aldus macht uit te oefenen over zichzelf. De mens is nu eenmaal van nature een vat vol emoties, dat zich onder bepaalde omstandigheden in agressie en geweld kan ontladen. Geweld is van alle tijden. Wel heeft zich in de loop der eeuwen een civilisatieproces voltrokken, waardoor mensen steeds beter in staat zijn zich te beheersen. Onder meer het christendom, de Verlichting met haar afkeer van ‘dierlijk gedrag’ en de opkomst van het kapitalisme met haar behoefte aan een betere bescherming van have en goed door de staat hebben dit proces gestimuleerd.¹ Welk effect dit heeft gehad, illustreren de cijfers over doodslag. In de late middeleeuwen bijvoorbeeld is een doodslagcijfer van 30 tot 60 per 100.000 inwoners vrij normaal. Een half millennium later, in de periode 1950-1965, schommelt in Nederland het doodslagcijfer rond de 0,4 per 100.000.²

De afgelopen decennia is de geregistreerde geweldscriminaliteit fors toegenomen, onder meer resulterend in een doodslagcijfer van 1,2 per 100.000 inwoners in 2003. Het aantal slachtoffers is echter – zeker in vergelijking met andere vormen van criminaliteit – relatief gering: geweld omvat ‘slechts’ 8% van de totale geregistreerde criminaliteit. Ondanks deze relativering is een miskennis van de ernst niet op zijn plaats. Geweld berokkent de slachtoffers en samenleving veel leed en schade. Een intensieve aanpak is dan ook geboden. Het besef van die urgentie heeft onder meer weerklank gevonden in het Strategisch Akkoord van het kabinet Balkenende I, het Hoofdlijnenakkoord van Balkenende II en de nota *Naar een veiliger samenleving*. Centraal staat de visie dat de ‘cultuur van afzijdigheid’³ doorbroken moet worden: “Veiligheid begint met een gedeeld besef van waarden en normen, van de wijze waarop we elkaar aanspreken op norm-overschrijdend gedrag, van de wijze waarop we jongeren opvoeden.”⁴

Ter uitwerking van het kabinetsbeleid is deze beleidsverkennde notitie opgesteld, waarin preventiemaatregelen voorgesteld worden ter beperking van het geweld. Het eerste deel van

¹ A. Hoogerwerf (1996), p. 13.

² W.Ph. Stol (2004), p. 211.

³ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998a), p. 39.

⁴ Strategisch Akkoord (2002), p. 7.

deze notitie omvat een analyse van de geweldscriminaliteit. Daarbij komen achtereenvolgens de aard, omvang en ontwikkeling van geweld aan de orde (hoofdstuk 2) en de gevolgen voor slachtoffers, daders en de samenleving (hoofdstuk 3). In het tweede deel staat de geweldpleger centraal. Ingegaan wordt op de oorzaken en risicofactoren die leiden tot het plegen van geweld (hoofdstuk 4) en het profiel van enkele in het oog springende typen geweldplegers (hoofdstuk 5). De resterende delen zijn gewijd aan de aanpak van geweld. Het derde deel concentreert zich op de *huidige* praktijk. Na een schets van de aanpak in termen van beleid en uitvoering (hoofdstuk 6) komen de effectiviteit en samenwerking aan de orde (hoofdstuk 7). In het laatste deel volgt een inventarisatie van de knelpunten, witte vlekken en nieuwe mogelijkheden voor preventief ingrijpen op de korte en middellange termijn (hoofdstuk 8).

AARD, OMVANG EN ONTWIKKELING

HOOFDSTUK 2

2.1 DEFINITIE EN AARD

2.1.1 Definitie

Alvorens de omvang te bepalen en de oorzaken en gevolgen te analyseren is het nodig te definiëren wat er precies onder geweld wordt geschaard. Wereldwijd is daar namelijk geen overeenstemming over. Culturele verschillen spelen daarbij een rol. Maar ook in westerse landen – met vergelijkbare culturen – lopen de meningen uiteen. Deels is dat een kwestie van tijdgeest. Deels is het een product van individuele afwegingen over de reikwijdte, bijvoorbeeld bij de keuze om incidenten als bedreiging, zelfmoord en verkeersongelukken al dan niet als geweld te bestempelen. In deze beleidsnotitie is – uit pragmatische overwegingen – gekozen voor een enigszins aangepaste versie van de definitie van de Wereld Gezondheid Organisatie, waarbij geweld beschouwd wordt als:

“Het welbewust gebruiken van fysieke kracht of macht, dan wel het dreigen daarmee, gericht tegen een ander persoon of een groep personen, hetgeen resulteert of waarschijnlijk zal resulteren in letsel, de dood of psychische schade.”⁵

In deze notitie concentreert de aandacht zich op alle vormen van lichamelijk geweld. Dit geweld kan ook seksueel van aard zijn. Het uiten van bedreigingen wordt als een voorfase van lichamelijk geweld beschouwd. De beperking van de notitie tot louter lichamelijk geweld betekent dat een aantal aspecten buiten beschouwing blijft. Behalve lichamelijk kan geweld namelijk ook geestelijk van aard zijn. Verbaal geweld zoals schelden, vloeken en beschimpen komt evenmin aan de orde; zolang dit niet ontaardt in belediging, laster of smaad, of escaleert tot fysiek geweld is van een strafbaar feit geen sprake. Verder besteedt deze notitie geen aandacht aan geweld tegen goederen (vandalisme) of dieren. Ook ten aanzien van lichamelijk geweld zijn enkele beperkingen aangebracht. Buiten beschouwing blijven handelingen die weliswaar tot verwondingen leiden, maar die niet intentioneel zijn, of die met instemming van het ‘slachtoffer’ worden gepleegd. Zo gaat de notitie voorbij aan verkeersongelukken, ook wanneer dood door schuld is vastgesteld. Ook zelfmoord – opgenomen in de oorspronkelijke definitie van de Wereld Gezondheid Organisatie als geweld tegen de eigen persoon – komt in deze notitie niet aan de orde.

⁵ World Health Organization (2002a), p. 4.

2.1.2 Aard

In het dagelijks leven worden tal van verschijningsvormen van geweld onderscheiden: zinloos geweld, huiselijk geweld, voetbalgeweld, uitgaansgeweld, enzovoorts. Ze refereren aan het domein waarbinnen het geweld plaatsvindt: het publieke domein, het semi-publieke domein en het privé-domein. Mishandeling van vrouwen, kinderen en ouderen zijn bijvoorbeeld uitingen van geweld in het privé-domein. Geweld op de werkplek en op scholen behoren tot het semi-publieke domein. In het publieke domein is onder meer sprake van geweld van hooligans, verkeersdeelnemers, horecabezoekers en racisten. Een onderscheid naar domeinen is nuttig voor het ontwikkelen van doeltreffende maatregelen; de preventie en bestrijding kunnen zich concentreren op de ‘vulkaaneilanden van geweld’⁶ en toegesneden zijn op de specifieke kenmerken van elk van de domeinen.

Juridisch beschouwd is er echter geen verschil tussen bijvoorbeeld een mishandeling op straat of op de werkplek. Geweld blijft geweld, ongeacht waar het gepleegd wordt. In artikel 11 van de Grondwet is verankerd dat iedereen recht heeft op de onaantastbaarheid van zijn lichaam, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen. Die beperkingen hebben betrekking op het recht van de overheid om in bepaalde gevallen geweld te gebruiken. Onder meer in de Politiewet is vastgelegd wanneer de overheid haar geweldsmonopolie mag toepassen.⁷ Voor ieder ander is het gebruik van geweld, of het dreigen daarmee, strafbaar gesteld. Straf blijft alleen achterwege in het geval van noodweer of noodweereces. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de geweldsdelicten die in het Wetboek van Strafrecht vermeld worden. Ook andere wetten bevatten bepalingen die met agressie en geweld te maken hebben. Bijvoorbeeld de Arbeidsomstandighedenwet, die geweld op de werkplek nader omschrijft en die werkgevers verplicht zorg te dragen voor het welzijn en de veiligheid van hun employees.

2.2 OMVANG EN ONTWIKKELING

2.2.1 Politie-statistieken

Voor het bepalen van de omvang van geweld staan vier bronnen ter beschikking. De eerste bron vormen de CBS-statistieken die een optelsom zijn van de jaarlijkse aangiftecijfers van geweld. De totale geregistreerde omvang van geweld in 2003 bedraagt hier 111.500 delicten.⁸ Het meest voorkomend zijn mishandeling (53.500), misdrijven tegen het leven en de persoon⁹ (29.700) en diefstal met geweld (20.700).¹⁰ Aan de cijfers uit de officiële politiestatistieken – en overigens ook aan de uitgebreidere basisregistratie van de politie in het Bedrijfs Processen Systeem (BPS) – kleeft echter een aantal bezwaren. Om te beginnen worden lang niet alle geweldsincidenten waarvan de politie op de hoogte is, geregistreerd. Becijferd is dat niet meer dan 70% tot 80% van het geweld waarvan de politie weet heeft, in de statistieken belandt.¹¹ Daarnaast is er sprake van

⁶ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998a), p. 36.

⁷ J. Spaans (1999), p. 33.

⁸ Bij het schrijven van deze notitie waren nog niet alle cijfers over 2004 beschikbaar. Als ijkpunt is derhalve het jaar 2003 aangehouden. Van de geregistreerde geweldscriminaliteit is inmiddels bekend dat deze ook in 2004 (licht) gestegen is naar 114.901 delicten.

⁹ Betreft: bedreiging, (poging tot) doodslag/moord, overige misdrijven tegen het leven en dood en lichamelijk letsel door schuld.

¹⁰ W. van der Heide en A.Th.J. Eggen (2004), p. 31.

¹¹ W.Ph. Stol (2004), p. 213-214.

vervuiling door onder meer dubbele registraties en het invoeren van incidenten die niet, of in een andere categorie, als geweld gekenschetst moeten worden.

Ook de aangiftebereidheid beïnvloedt de officiële misdaadstatistieken. Behalve wanneer de schade door de verzekering of op andere wijze vergoed kan worden, zijn slachtoffers weinig genegen om aangifte te doen. Naar schatting wordt 15% tot 30% van de geweldsdelicten gemeld bij de politie.¹² Voor bepaalde vormen als vrouwenbesnijdenis, gedwongen prostitutie en enkele uitingsvormen van huiselijk geweld ligt dit percentage nog lager.¹³ Bij de beslissing om geen aangifte te doen van geweld spelen ook andere argumenten dan de gebruikelijke – zoals ‘geen tijd’ of ‘geen zin’ – een rol: de vrees voor incorrecte bejegening door de politie bijvoorbeeld, met name bij slachtoffers van seksueel geweld¹⁴, en de angst voor represailles van de dader in het geval van onder meer huiselijk geweld en geweld op de werkplek.

De politiestatistieken geven slechts een fractie weer van de werkelijke omvang van geweld. Compensatie voor dit euvel biedt ook een analyse van de *trends* niet geheel. De afgelopen decennia is het aantal delicten elke vijftien jaar ruim verdubbeld: van 18.400 (1975) en 50.300 (1990) naar 111.500 (2003). Hieruit mag niet zomaar de conclusie getrokken worden dat het feitelijke geweld evenredig is toegenomen. Registratie vormt namelijk ook een weerslag van de aandacht die aan bepaalde vormen van criminaliteit besteed wordt en de prioriteiten die op basis daarvan gesteld worden.¹⁵ Illustratief is de bewustwording van vrouwenmishandeling in de jaren zeventig van de twintigste eeuw, die tot uiting is gekomen in een groter aantal vermeldingen in de politiestatistieken.¹⁶ Dit betekent dus niet dat vrouwen de laatste tijd meer mishandeld worden. De toename van de geregistreerde geweldscriminaliteit moet voor een deel toegeschreven worden aan een hogere aangiftebereidheid in combinatie met een grotere registratiebereidheid bij de politie – hetgeen mede mogelijk is dankzij de automatisering – en de geneigdheid een incident sneller als (zwaar) geweld te kwalificeren. Wat dit laatste betreft, wordt wel gesproken van een ‘inflatie van geweld’.¹⁷

2.2.2 Slachtofferenquêtes

Slachtofferenquêtes geven een redelijk beeld van de omvang van geweld, hoewel ook hierbij kanttekeningen geplaatst moeten worden. Herinneringen vervagen immers in de loop der tijd en vervormen onder invloed van actuele gebeurtenissen. Nadeel is ook dat allochtonen vaak ondervertegenwoordigd zijn in de uitkomsten en dat grootschalige enquêtes behalve kostbaar ook onbruikbaar zijn voor het formuleren van beleid op lokaal niveau.¹⁸ De omvangrijkste slachtofferenquête, de Politie-monitor Bevolking, is bovendien louter gericht op delicten waar *burgers*

¹² F.W.M. Huls e.a. (2001), p. 65.

¹³ H.B. Ferwerda (2004), p. 6.

¹⁴ M. Goderie en K. Lünemann (2003), p.16.

¹⁵ W. de Haan en E.F.A.E. de Bie (1999), p.18.

¹⁶ Zedenalmanak (1997), deel 1, p. 10.

¹⁷ M.M. Egelkamp (2002), p. 273.

¹⁸ Council of Europe (2004), p. 52.

het slachtoffer van zijn geworden. Kleinschaliger onderzoeken naar geweld in respectievelijk het privé-domein, het semi-publieke domein en het publieke domein verfijnen het beeld, maar zijn onderling onvergelijkbaar, zodat van een optelsom geen sprake kan zijn. Hier wreekt zich het ontbreken van een eenduidige, door iedereen gehanteerde definitie van geweld.

Uit de Politiemonitor Bevolking 2004 blijkt dat 6,2% van de Nederlanders in de afgelopen twaalf maanden een of meerdere malen het slachtoffer is geworden van een geweldsdelict. Aangezien de monitor vooral inzicht biedt in de lichtere vormen van geweld, is het geen wonder dat bedreiging het meest veelvuldig genoemd wordt: 5,7% is hiervan het slachtoffer geworden. Van mishandeling is bij 0,9% sprake en van het met geweld beroven van de portemonnee bij 0,3%.¹⁹ In absolute aantallen gaat het om ruim één miljoen slachtoffers van geweld, van wie er ruim 900.000 bedreigd, bijna 150.000 mishandeld en bijna 50.000 van hun portemonnee beroofd zijn. Het aantal van ruim één miljoen geweldslachtoffers strookt met de resultaten van het Permanent Onderzoek Leefsituatie dat het CBS jaarlijks onder de bevolking van 15 jaar en ouder uitvoert. Volgens dat onderzoek zijn 1.093.000 Nederlanders in 2003 het slachtoffer geworden van een geweldsdelict.²⁰ In de Politiemonitor Bevolking meldt 15,2% van de geweldslachtoffers aangifte te hebben gedaan.²¹ Dit komt neer op 150.000 aangiftes bij de politie. Het werkelijk geregistreerde aantal ligt met 111.500 beduidend lager.

Geweld in het privé-domein

Hoe omvangrijk het probleem van huiselijk geweld is, blijkt voor het eerst in 1997, wanneer slachtofferonderzoek uitwijst dat 45% van de bevolking ooit – in het heden of verleden – te maken heeft gehad met huiselijk geweld. Bij 35% gaat het om fysiek geweld, bij 28% om geestelijke mishandeling en bij 21% om seksueel geweld. Vaak is sprake van een combinatie van deze drie.²² Recenter onderzoek naar geweld in het privé-domein is afkomstig van de politie, die op basis van voorlopige cijfers berekend heeft dat ze in 2004 – het jaar waarin alle korpsen begonnen zijn het delict uniform te registreren – van 56.355 incidenten van huiselijk geweld op de hoogte zal zijn, waaronder 1.975 gevallen van kindermishandeling. Aangezien slechts 12% van de gevallen ter ore komt van de politie, bedraagt het aantal slachtoffers van huiselijk geweld in werkelijkheid circa 500.000 per jaar.²³ Het geweld is vooral fysiek en psychisch van aard en gericht op de (ex-)partner.

¹⁹ Politiemonitor Bevolking (2004b), pp. 59-62.

²⁰ Sociaal en Cultureel Planbureau (2004), p. 462.

²¹ Politiemonitor Bevolking (2004b), p. 84.

²² T. van Dijk e.a. (1997), p. 40.

²³ H.B. Ferwerda (2004), p. 10 en 16.

TABEL 1. SOORT HUISELIJK GEWELD EN TYPE SLACHTOFFERS IN PROCENTEN (%)

	BEDREIGING	BELAGING	FYSIEK	PSYCHISCH	SEKSUEEL	TOTAAL
GERICHT OP (EX-)PARTNER	80,8	94,8	81,6	78,3	35,9	79,3
GERICHT OP KINDEREN (-18)	5,2	0,9	9,9	7,6	60,1	9,3
GERICHT OP OUDEREN (+55)	3,7	1,4	2,2	4,3	3,9	3,3
GERICHT OP OUDERS	10,3	2,8	6,2	9,8	0,0	8,0
TOTAAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: Beke, 2004

Geweld in het semi-publieke domein

In het semi-publieke domein is vooral slachtofferonderzoek gedaan naar geweld op de werkplek en in het bijzonder naar geweld in specifieke branches. Zo is bijna 60% van de 3.000 treinconducteurs in 2000 geconfronteerd met fysiek geweld.²⁴ Bij de politie krijgt 55% gemiddeld één tot twee keer per jaar te maken met fysiek geweld en 91% twee tot drie keer met verbaal geweld.²⁵ Bij de Sociale Dienst heeft 77,5% ervaring met verbaal geweld, 27% met bedreigingen en 11,7% met fysiek geweld.²⁶ Ook in de medische zorg is geweld schering en inslag: 50% van de eerstehulpmedewerkers, 40% van de huisartsen in de grote steden, 42% van de medewerkers in de thuiszorg en 20% van de verpleegkundigen in ziekenhuizen heeft ervaringen met verbaal of fysiek geweld.²⁷ Aangezien de methode van onderzoek verschilt, kan van een optelsom van deze en andere onderzoeken naar geweld tegen werknemers geen sprake zijn. De beste indicatie van de totale omvang biedt de Monitor Bedrijven en Instellingen. Uit de meting van 2002 blijkt dat 7% van alle bedrijven en instellingen, dus één op de veertien, te kampen heeft met geweld tegen het personeel. In absolute aantallen gaat het om 54.000 vestigingen, waar zich één of meerdere gevallen van bedreiging, afpersing, mishandeling of seksueel geweld hebben voorgedaan. Het totale aantal geweldsdelicten in 2002 wordt geschat op 440.000.²⁸

Geweld in het publieke domein

Ook bij geweld op straat is de precieze omvang lastig vast te stellen. Schattingen op basis van de *geregistreeerde* geweldscriminaliteit komen uit op 25.000.²⁹ In dit aantal zijn straatroven en zedendelicten echter buiten beschouwing gelaten. Duidelijk is wel dat de openbare ruimte – volgens de *politiecijfers* althans – het belangrijkste domein is waar het geweld zich afspeelt: de helft van de geweldsmisdrijven en driekwart van de gewelddadige vermogensmisdrijven vindt hier plaats. Vooral bij de laatste categorie is de afgelopen jaren een verschuiving waar te nemen – in totaal 10% in de periode 1996-2001 – van het privé-domein en het semi-publieke domein naar

²⁴ Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (2001a), p. 5.

²⁵ C.J.E. In 't Velt e.a. (2003), p. 43.

²⁶ L.K. Middelhoven en F.M.H.M. Driessen (2001), p. 78.

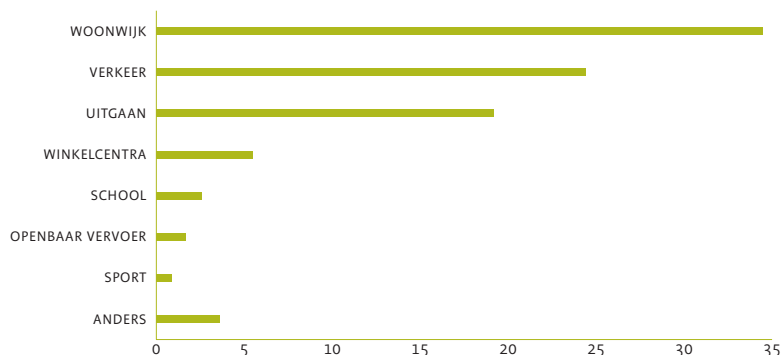
²⁷ H. Geveke, A. Jansen en N. Kastelein (2004), p. 6.

²⁸ Monitor Bedrijven en Instellingen (2002), p. 54.

²⁹ B.M.W.A. Beke, W.J.M. de Haan en G.J. Terlouw (2001), p. 177.

het publieke domein.³⁰ Geweld in het publieke domein speelt zich vooral in de woonwijken af, gevolgd door het verkeer. Op de derde plaats staat geweld in uitgaanscentra.³¹

FIGUUR 1. BELANGRIJKSTE VINDPLAATSEN VAN GEWELD IN HET PUBLIEKE DOMEIN

Bron: WODC, 1999

Zo er al getracht wordt de omvang van het geweld op deze specifieke plaatsen in het publieke domein via slachtofferenquêtes te bepalen, dan is dit veelal een lokale aangelegenheid. Een uitzondering vormt het onderzoek uit 2003 naar slachtofferschap van geweld onderweg, dus zowel in het verkeer als in het openbaar vervoer, waaruit blijkt dat van de respondenten 33,2% de voorgaande twaalf maanden het slachtoffer is geweest van agressie en geweld. Bij ongeveer een kwart (24,4%) gaat het om bedreiging, mishandeling of beroving. In het openbaar vervoer komen deze drie vormen van geweld iets vaker voor (28,6%) dan in het verkeer (23,7%).³² Bij uitgaansgeweld is één bredere rapportage bekend over de relatie tussen alcohol, drugs en agressie in 101 horecagelegenheden verspreid over het land. Daaruit komt naar voren dat 69% van de uitbaters in het voorgaande jaar getuige is geweest van agressie en geweld in en rondom zijn uitgaansgelegenheid.³³

2.2.3 Zelfrapportage van daders

Zelfrapportages van daders worden vooral uitgevoerd onder specifieke groepen, waarbij vaak een relatie wordt gelegd met specifieke determinanten als alcohol, drugs, wapens of de mate van recidive. Een nadeel van deze wijze van gegevens verzamelen is dat daders hun aandeel in de criminaliteit kunnen verdoezelen of juist – uit stoerdoenerij – overdrijven. Bovendien sluit de formulering van de vragen bij voorkeur aan bij de belevingswereld van de respondent, waardoor

³⁰ W. van Tilburg, F. Boerman en L. Prins (2003), p. 20.

³¹ M. Bottenberg en B.M.W.A. Beke (2000), p. 12.

³² M. Geldorp (2003), p. 12.

³³ B. Bieleman, H. Maarsingh en G. Meijer (1998), p. 67.

een ruimere interpretatie van de gepleegde delicten mogelijk is dan strikt juridisch wenselijk.³⁴ Daderenquêtes bieden geen inzicht in de totale omvang van geweld. Wel kunnen ze bepaalde ontwikkelingen blootleggen. Het meest voorkomend zijn *self report* studies onder jongeren. Bekend zijn vooral de zelfrapportages die het WODC en het CBS tot in de jaren negentig onder jongeren hebben uitgevoerd.

Hoewel enigszins verouderd blijkt uit de WODC-gegevens dat bijna 20% van de jongens zich schuldig maakt aan bedreiging, bijna 5% aan mishandeling en ruim 20% betrokken is geweest bij een vechtpartij. Bij de meisjes liggen deze aantallen respectievelijk rond de 10%, 1% en 8%.³⁵ Uit het Doorlopend Leefsituatie Onderzoek van het CBS komen hogere cijfers naar voren. Daar meldt gemiddeld 21% van de jongens en 17% van de meisjes een bekende mishandeld te hebben. Mishandeling van een onbekende hebben gemiddeld 14% van de jongens en 7% van de meisjes op hun kerfstok.³⁶ Vermoedelijk hangen de verschillen in uitkomsten tussen het WODC en het CBS samen met een andere wijze van de vragen formuleren. Uit beide zelfrapportages komt echter in tegenstelling tot de politiecijfers (bijna) geen toename van de geweldscriminaliteit onder jongeren naar voren. De meningen zijn dan ook verdeeld over de vraag of het geweld onder jongeren toeneemt, maar de conclusie lijkt gerechtvaardigd dat de toename in de politiecijfers minstens voor een deel verklaard moet worden uit een verhoogde aandacht van politie en justitie voor jonge geweldplegers, die zich vertaalt in een grotere opsporingsactiviteit.³⁷

Een categorie apart vormt geweld op scholen. Uit het verslag van de onderwijsinspectie over 2003-2004 blijkt dat in vrijwel alle sectoren van het onderwijs geweld aan de orde is. Dat begint al vroeg, op de basisscholen. Op 91% van de reguliere basisscholen is minstens enkele keren per jaar sprake van pesten, verbaal geweld en bedreigingen tussen leerlingen onderling. Bij ruim één op de tien scholen is dit wekelijks het geval. Fysiek geweld vindt op 47% van de reguliere basisscholen minimaal enkele keren per jaar en bij 3% wekelijks plaats. In het speciaal basisonderwijs liggen deze percentages beduidend hoger. In het voortgezet onderwijs komen pesten, verbaal geweld en bedreigingen tussen leerlingen onderling bij 97% van de scholen minimaal enkele keren per jaar en bij 40% wekelijks voor. Op 87% van de scholen in het voortgezet onderwijs vindt minstens enkele keren per jaar fysiek geweld tussen leerlingen plaats. In het beroeps- en de volwasseneneducatie wordt – in de periode van de zomer tot de kerst van 2003 – verbaal geweld gerapporteerd door 15%, pesten en discriminatie door 10%, fysiek geweld door 4% en bedreiging door 3% van de deelnemers aan deze vormen van onderwijs. Ook geweld tegen leraren komt in alle sectoren van het onderwijs voor, gepleegd door leerlingen, hun ouders en door collega's.³⁸

³⁴ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998b), p. 25.

³⁵ M.W. Bol e.a. (1998), p.34.

³⁶ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998b), p. 86.

³⁷ M. Kruissink en A. Essers (2001), p. 18.

³⁸ Inspectie van het Onderwijs (2005), pp. 51-76.

2.2.4 Letselregistratiesystemen

Naast de politiecijfers en zelfrapportages bieden medische registratiesystemen inzicht in de omvang en ontwikkeling van met name ernstiger vormen van geweld. Deze gegevens zijn redelijk betrouwbaar, omdat de nadelen die aan de politiecijfers en zelfrapportages kleven, niet voor de medische registratiesystemen gelden. Toch hebben ook medische bronnen zo hun beperkingen. Behalve dat niet alle geweld geregistreerd wordt, is ook niet altijd duidelijk of het geweld met opzet is toegebracht en of de arts de ware toedracht aan de centrale registratie heeft doorgegeven.³⁹ Er zijn twee medische registratiesystemen die voor deze notitie relevant zijn: het landelijk Letsel Informatie Systeem en de Doodsoorzakenstatistiek van het CBS, die gebaseerd is op de verklaringen van artsen en gemeentelijke lijkschouwers over de redenen van overlijden.

De Stichting Consument en Veiligheid houdt sinds 1997 in het Letsel Informatie Systeem bij hoeveel personen zich met letsel wendden tot de Spoedeisende Hulp. Behalve basisgegevens over de patiënt zoals diens leeftijd en sekse, wordt ook informatie bijgehouden over de toedracht. Volgens het Letsel Informatie Systeem sterven er jaarlijks zo'n 191 mensen aan de gevolgen van geweld.⁴⁰ Dit aantal strookt met de cijfers over niet-natuurlijke dood van het CBS, volgens welke er jaarlijks gemiddeld 200 Nederlanders vermoord worden. In 2003 ligt dit aantal op 202, hetgeen neerkomt op een doodslagcijfer van 1,2 per 100.000. De meeste moorden vinden volgens het CBS plaats in de privé-sfeer: 80 in de woning van het slachtoffer en 22 in het onderkomen van iemand anders. In het publieke domein zijn in 2003 57 moorden gepleegd, waarvan 42 op straat en 15 in een horecagelegenheid.⁴¹

Opname in het ziekenhuis is volgens het Letsel Informatie Systeem jaarlijks geboden voor 2.600 slachtoffers van geweld. Voor behandeling bij de Spoedeisende Hulp melden zich ieder jaar 38.000 personen, oftewel 1 op iedere 400 Nederlanders. Anders dan bij moorden wordt het merendeel van het niet-dodelijke geweldletsel in het (semi-)publieke domein toegebracht. Vooral geweld op straat en in uitgaansgelegenheden scoren in dit verband hoog.⁴² Uit cijfers over de periode 1999-2003 blijkt bovendien dat het merendeel (61%) van het geweld tijdens het uitgaan plaatsvindt in een bar, kroeg of café en 'slechts' 20% in een discotheek of dancing.

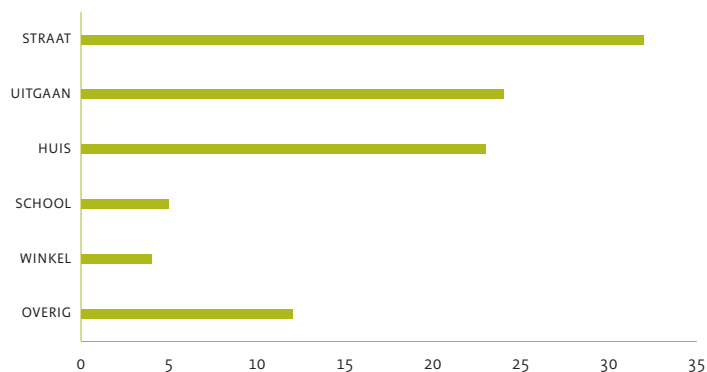
³⁹ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998b), p.27.

⁴⁰ S. Mulder en C. Draisma (2004), p. 6.

⁴¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, www.cbs.nl.

⁴² S. Mulder en C. Draisma (2004), p. 7.

FIGUUR 2. LOCATIE WAAR LETSELPATIËNTEN GEWOND GERAAKT ZIJN

Bron: SEC, 2004

De omvang van de ernstiger vormen van geweld waarbij letsel opgelopen is, komt daarmee volgens de letselregistratiesystemen in totaal op bijna 41.000 slachtoffers in 2003.

2.3 CONCLUSIES

De werkelijke omvang van het geweld in de Nederlandse samenleving is moeilijk te bepalen. De diverse bronnen kampen elk met specifieke gebreken en spreken elkaar dan ook tegen. De geregistreerde geweldscriminaliteit bedraagt in 2003 111.500 delicten. Slachtofferenquêtes als de Politiemonitor Bevolking en het Permanent Onderzoek Leefsituatie van het CBS komen uit op ruim één miljoen geweldsdelicten tegen burgers. Daarnaast wordt het slachtofferschap van geweld op de werkplek in 2002 op 440.000 delicten geraamd. Vermoedelijk benaderen de slachtofferenquêtes het beste de werkelijke omvang van geweld; in dat geval zou het totale aantal geweldsdelicten waarvan burgers én bedrijven het slachtoffer zijn, jaarlijks rond de anderhalf miljoen liggen. Zo'n 41.000 mensen lopen volgens het Letsel Informatie Systeem daarbij (ernstige) verwondingen op.

Het inzicht in de omvang van het geweld kan aanmerkelijk verbeterd worden door de diverse onderzoeken hiernaar op elkaar af te stemmen, zodat ze onderling vergelijkbaar zijn. Ook de lage aangiftebereidheid van bepaalde slachtoffergroepen verdient speciale aandacht. Dit geldt in het bijzonder voor de slachtoffers van huiselijk geweld, voor wie met het doen van aangifte de eerste schrede wordt gezet om de vicieuze cirkel van geweld te doorbreken.

GEVOLGEN

HOOFDSTUK 3

De gevolgen van geweld manifesteren zich op drie niveaus. Het meest in het oog springen de slachtoffers, die fysiek, materieel, psychisch en sociaal grote schade kunnen lijden. Daarnaast ondervinden veel geweldplegers de (strafrechtelijke) gevolgen van hun handelen. Op het niveau van de samenleving als geheel kunnen de gevolgen van geweld zowel politiek en financieel als sociaal tot uiting komen.

3.1 SAMENLEVING

3.1.1 Politieke gevolgen

Sinds 1997 prijken criminaliteit en onveiligheid op de eerste plaats van de top-10 van de, door de burgers, als meest urgent ervaren problemen.⁴³ Ook anno 2004 maakt de burger zich het meeste zorgen over de misdaad en onveiligheid. Zorgen over het afbrokkelen van normen en waarden – zoals blijkt uit een toename van de intolerantie en het gebrek aan respect – nemen in die top-10 een derde plaats in. Zorgen over terrorisme, agressie en (zinloos) geweld staan met 13% op de zevende plaats.⁴⁴ Over wat de toekomst ons zal brengen, zijn de verwachtingen in het land bovendien somber gesteld. Driekwart van de bevolking verwacht een toename van geweld, bedreiging en mishandeling in de komende vijftien jaar. Voor de ernstigste categorie – moord en doodslag – voorziet 69% een toename tot 2020. Ook de dreiging van het terrorisme zal volgens ongeveer 70% van de Nederlanders toenemen.⁴⁵

De bezorgdheid over de toegenomen criminaliteit en onveiligheid heeft ertoe geleid dat de burger adequate maatregelen verlangt om het tij te keren. Tegelijkertijd wil de moderne burger een optimale veiligheid combineren met een ultieme bewegingsvrijheid voor *zichzelf*. Deze veiligheidsutopie⁴⁶ vergt van de overheid een behoedzaam balanceren tussen macht en onmacht.

⁴³ H. Schmeets en F. Otten, (1998), p. 6.

⁴⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau (2004), p. 76.

⁴⁵ Idem, p. 479.

⁴⁶ H. Boutellier (2002), p. 112.

3.1.2 Maatschappelijke kosten

Welke bedragen er precies gemoeid zijn met de bestrijding van geweld, is nooit becijferd. Een ruwe schatting kan gegeven worden door de kosten te berekenen op basis van het aandeel van 8% van geweldsdelicten in de totale criminaliteit. De kosten voor de handhaving, opsporing, vervolging, berechting en het sanctiestelsel komen dan uit op circa 350 miljoen euro.⁴⁷ Hierbij opgeteld worden circa 14 miljoen euro voor de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling, circa 21 miljoen euro voor het Schadefonds Geweldsmisdrijven (bureaustkosten en uitkeringen), circa 0,1 miljoen euro voor de Bureaus voor Rechtsbijstand en circa 5 miljoen euro voor de Buro's Slachtofferhulp. De overige maatschappelijke kosten bedragen circa 400 miljoen euro.⁴⁸ De totale maatschappelijke kosten voor geweld komen daarmee uit op minstens 790 miljoen euro.

3.1.3 Onveiligheidsgevoelens

De bezorgdheid van de burger over de (gewelds)criminaliteit zijn van invloed op diens onveiligheidsgevoelens. Subjectieve onveiligheid is namelijk niet alleen een resultante van het feitelijke slachtofferschap, maar ook van de perceptie van de burger van de veiligheidssituatie op nationaal niveau en in de eigen woonwijk, van de zorgen die hij zich daarover maakt en van het vertrouwen dat hij heeft in het strafrechtelijke systeem.

Uit een recente meting van de Politie-monitor Bevolking blijkt dat 4,4% van de bevolking zich in 2004 vaak onveilig voelt. Het percentage dat zich in 2004 wel eens onveilig voelt, bedraagt 26,9%.⁴⁹ Bijna eenderde van de bevolking kampt dus met onveiligheidsgevoelens. Regionaal zijn er wel grote verschillen. Zo voelt 41% van de inwoners van Rotterdam-Rijnmond zich in 2004 wel eens onveilig, tegenover 16% in IJsselmeer. Opmerkelijk is dat ondanks ingrijpende geweldsincidenten in binnen- en buitenland – denk aan de aanslagen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten, de moord op Pim Fortuyn op 6 mei 2002 en de aanslagen van 11 maart 2004 in Madrid – de onveiligheidsgevoelens niet zijn toegenomen. In tegendeel. Vergeleken met 2003 en voorgaande jaren is er in 2004 sprake van een daling van het aantal burgers dat zich vaak (5,0% in 2003) of wel eens (2003: 27,7%) onveilig voelt.

Onveiligheidsgevoelens vertalen zich vaak in vermijdingsgedrag. Vooral de angst om het slachtoffer van geweld te worden speelt daarbij een rol. Zo blijkt 17,1% van de burgers 's avonds en 's nachts niet open te doen, wanneer er aangebeld wordt. Eveneens 17,0% laat zijn waardevolle spullen liever thuis, uit angst op straat beroofd te worden en 9,1% vermijdt bepaalde plekken.⁵⁰ Onveilig geachte plaatsen zijn in de beleving van de burger vooral gesitueerd in de buurt van rondhangende jongeren (21,1%), in de eigen buurt (14,0%), rond de uitgaansgelegenheden (13,5%), het winkelcentrum (11,3%) en in het openbaar vervoer (10,2%).⁵¹ Vrouwen en ouderen hebben meer last van onveiligheidsgevoelens en vertonen ook meer vermijdings-

⁴⁷ M.M. Schreuders e.a. (1999), p. 172.

⁴⁸ Idem, p. 172.

⁴⁹ Politie-monitor Bevolking (2004a), p. 37.

⁵⁰ Idem, p. 40.

⁵¹ Politie-monitor Bevolking (2004b), p. 41.

gedrag. Dat kan opmerkelijk genoemd worden, omdat juist zij minder risico lopen om het slachtoffer te worden van (gewelds)criminaliteit. Deze slachtofferparadox kan echter ook verklaard worden met het argument dat ze minder risico lopen juist omdat ze risicovolle situaties vermijden.⁵²

3.1.4 Berichtgeving over onveiligheid

De meeste burgers zijn in hun beeldvorming over criminaliteit vooral afhankelijk van hetgeen hierover in de media wordt gezegd en geschreven. Journalisten vervullen een belangrijke rol bij het vormgeven van de perceptie van criminaliteit. De meeste delicten halen nooit de krant: er vindt een selectie plaats. Dit gebeurt op verschillende momenten. Allereerst pleegt het slachtoffer een afweging al dan niet aangifte te doen. Vervolgens maken de politievoorlichter, de journalist en eindredacteur een selectie. Aldus belandt slechts een klein deel van alle criminaliteit in de openbaarheid. De belangrijkste schakel in deze keten is de eindredacteur, die in de regel vooral kiest voor de publicatie van atypische vormen van criminaliteit. Hiermee beïnvloedt hij in sterke mate het beeld van de misdaad: de abnormale gevallen worden als maatgevend beschouwd.⁵³

De publicitaire nadruk op (atypische vormen van) criminaliteit heeft ten eerste tot gevolg dat burgers een vertekend beeld hebben van de omstandigheden waaronder geweld gewoonlijk plaatsvindt. Zo worden de meeste moorden gepleegd door een familielid of een goede kennis en niet – zoals menig een vreest – door een lustmoordenaar die met zijn hakmes in de lift op de loer ligt.⁵⁴ Ten tweede heeft een grote aandacht voor misdaad in de media tot gevolg dat burgers hun risico op slachtofferschap verkeerd inschatten. Wanneer bijvoorbeeld leden van een ‘focusgroep geweld’ – een panel dat regelmatig geënquêteerd wordt over ontwikkelingen in de samenleving – menen dat ze 30% kans hebben om slachtoffer te worden van geweld op straat, is dit een grove overschatting van het feitelijke risico.⁵⁵ De grote aandacht in de media in combinatie met een voorkeur voor het atypische leidt ten derde tot een vermeerdering van de onveiligheidsgevoelens. Een deel van de verontrusting over geweld kan verklaard worden door de wijze waarop en de mate waarin de pers hierover bericht: de media vormen niet alleen een spiegel van de werkelijkheid, maar creëren ook hun eigen werkelijkheid.⁵⁶

3.2 SLACHTOFFERS

Er bestaat geen eenduidig profiel van de slachtoffers van geweld. In principe kan het iedereen overkomen: man en vrouw, jong en oud, leraar en leerling, ondernemer en klant, werkgever en werknemer, politicus en ambtenaar, scheidsrechter en supporter. Wel loopt de een meer risico dan de ander. Jongeren, mannen, allochtonen, inwoners van grote steden en uitgaanstypen zijn relatief vaker het doelwit dan ouderen, vrouwen, autochtonen, bewoners van agrarische

⁵² SEC, nr. 3 (2002), p. 34.

⁵³ R. Surette, lezing Den Haag 1997.

⁵⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, www.cbs.nl.

⁵⁵ Intomart (2003), p. 3.

⁵⁶ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998a), p. 20.

gebieden en huismussen.⁵⁷ Dit geldt niet voor alle vormen van geweld: van seksueel geweld bijvoorbeeld zijn vaker vrouwen en meisjes het slachtoffer.⁵⁸ Ook bepaalde beroepsgroepen lopen een groter risico. Dit geldt vooral voor penitentiair inrichtingswerkers, politiemensen, medewerkers in de psychiatrie, personeel in het openbaar vervoer en medewerkers van de Sociale Dienst.⁵⁹

Bij geweld tegen werknemers is er een aantal gemeenschappelijke factoren aan te wijzen die hen extra kwetsbaar maken voor geweld. Te denken valt aan: frequent contact met potentieel lastig publiek, een baan in een onveilige buurt, het vervoer van passagiers of (kostbare) goederen, het verrichten van geldtransacties en het bezit van aantrekkelijke waar voor de verkoop.⁶⁰ De mate waarin elk van deze factoren bijdraagt aan het verhoogde risico, is niet onderzocht. Ook andere kenmerken kunnen in het geding zijn. Sommige slachtoffers stralen bijvoorbeeld weerloosheid uit, of wijken qua gedrag, kleding of huidskleur af van een gangbare ‘norm’. Dit betekent niet dat ze het geweld zelf uitlokken of er mede schuldig aan zijn (*blaming the victim*). Vaker bevinden geweldslachtoffers zich op het verkeerde moment, op de verkeerde plaats, in het gezelschap van de verkeerde persoon en is dit het enige gemeenschappelijke criterium dat hen verbindt.

Geweld kan het slachtoffer fysiek, materieel en emotioneel veel leed en schade berokkenen. De mate waarin is afhankelijk van de intensiteit van het geweld en de persoonlijkheid van het slachtoffer. De nadelige gevolgen van geweld manifesteren zich op de korte en de lange termijn. Op de korte termijn springen vooral de fysieke en materiële schade in het oog. Op de lange termijn gaat het – indien zich geen blijvend lichamelijk letsel heeft voorgedaan – vooral om de emotionele schade.

3.2.1 Fysieke gevolgen

Geweld kan (ernstige) fysieke gevolgen hebben. Meestal loopt het echter met een sissers af. Ruim driekwart van de slachtoffers (83%) heeft geen lichamelijk letsel en komt dus met de schrik vrij. Bij 9% is sprake van lichte verwondingen, bij 4% van ernstig letsel. Meerdere malen medische verpleging is bij 3% noodzakelijk. Van alle geweldslachtoffers belandt uiteindelijk 1% in het ziekenhuis.⁶¹ Oudere mensen zijn extra kwetsbaar vanwege hun broze botten en langduriger herstel. Zelfs een relatief lichte verwonding kan bij hen tot ernstig en permanent letsel leiden.⁶²

Bij de aard van de verwondingen wordt meestal in eerste instantie gedacht aan uiterlijke verschijnselen. Deze kunnen variëren van het oplopen van enkele schrammen tot het overlijden van het slachtoffer. Van de slachtoffers die zich met letsel melden bij het ziekenhuis, heeft 44% oppervlakkige verwondingen en kneuzingen en 30% open wonden. Fracturen – met name van de

⁵⁷ A. Hoogerwerf (1996), p. 89.

⁵⁸ Zedenalmanak (1997), deel 1, p. 15.

⁵⁹ L.K. Middelhoven en F.M.H.M. Driessen (2001), p. 20.

⁶⁰ C.H.D. Steinmetz (1992), p. 14.

⁶¹ A.W.M. Eijken (1994), p. 41.

⁶² World Health Organization (2002b), p. 1.

arm of hand en in het gezicht – komen bij 14% van deze slachtoffers voor. Van degenen die zich melden bij het ziekenhuis, wordt 7% opgenomen. De opnameduur is gemiddeld zes dagen, maar slachtoffers van 55 jaar en ouder verwijlen gemiddeld negen dagen in het ziekenhuis.⁶³

Specifiek bij seksueel geweld en seksueel misbruik kunnen de gevolgen ook gynaecologisch van aard zijn. Het gaat dan om ongewenste zwangerschappen, problemen met de voortplanting en seksueel overdraagbare aandoeningen, waaronder aids.⁶⁴ Van seksueel misbruik is bovendien bekend dat het kan leiden tot andere gezondheidsklachten zoals hoofdpijn, buikklachten, rugpijn, maagklachten en hyperventilatie, zonder dat hiervoor een aanwijsbare lichamelijke oorzaak is.⁶⁵

Geweld kan ook leiden tot de dood van het slachtoffer. Dit komt het meeste voor bij ruzies waar geen huiselijke twist aan ten grondslag ligt: 65 in 2003. Op de tweede plaats staan overvallen en berovingen met 23 doden in 2003, op de voet gevolgd door 21 afrekeningen in het criminele milieu. Bij huiselijk geweld zijn in 2003 8 doden te betreuren.⁶⁶

3.2.2 Materiële gevolgen

Geweld kan ook materiële gevolgen hebben voor het slachtoffer. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen directe schade en indirecte schade. Directe schade is gelieerd aan het misdrijf en kan bijvoorbeeld bestaan uit gescheurde kleren, medische kosten, derving van inkomsten en kosten voor de revalidatie. Indirecte schade heeft betrekking op de kosten die niet rechtstreeks voortvloeien uit het geweld, maar wel samenhangen met de gevolgen, zoals langdurig psychisch letsel en blijvende arbeidsongeschiktheid.⁶⁷ Hoe hoog het totale bedrag aan directe en indirecte schade in Nederland is, is niet bekend. Evenmin is bekend welk bedrag aan schadevergoedingen in 2003 bemiddeld is in het kader van de regelgeving Slachtofferzorg. Een tipje van de sluier wordt wel opgelicht door het Schadefonds Geweldsmisdrijven, dat in 2003 ruim negen miljoen euro heeft uitgekeerd aan slachtoffers van geweld.⁶⁸ Verder is voor het bedrijfsleven becijferd dat de gemiddelde directe schade € 1.200,- per getroffen vestiging bedraagt. De totale directe schade wordt op basis hiervan geschat op zes miljoen euro. Wanneer sprake is van indirecte schade zoals derving van omzet en het niet op tijd kunnen leveren van goederen, bedraagt deze ongeveer € 1.500,- per getroffen vestiging. De totale indirecte schade komt daarmee op circa vier miljoen euro.⁶⁹

⁶³ S. Mulder en C. Draisma (2004), p. 8.

⁶⁴ Zedenalmanak (1997), deel 1, p. 17.

⁶⁵ J. Frenken (2003), p. 7.

⁶⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, www.cbs.nl.

⁶⁷ H.G.M. Hilkens en J.A. Huisintveld (1998), pp. 121-134.

⁶⁸ Schadefonds Geweldsmisdrijven (2004), p. 7.

⁶⁹ Monitor Bedrijven en Instellingen (2002), p. 55.

3.2.3 Emotionele gevolgen

Er bestaat geen rechtlijnig verband tussen de mate van geweld en de emotionele gevolgen. Weliswaar is de psychische schade over het algemeen groter naarmate het geweld indringender is, maar de gevolgen zijn ook afhankelijk van het karakter van het slachtoffer en het beroep dat hij kan doen op familie en vrienden. Wat voor de een niet meer is dan een bron van lichte ergernis, kan voor de ander uitmonden in een langdurige psychische ontreddeering.⁷⁰ Het ervaren geweld kan leiden tot meer onveiligheidsgevoelens, tot gevoelens van onmacht en frustratie, tot de aanvechting het recht in eigen hand te nemen.⁷¹ In het geval van herhaald slachtofferschap – hetgeen zich vooral voordoet bij huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik – is de psychische schade veel groter.⁷² Van slachtoffers van huiselijk geweld bijvoorbeeld is bekend dat ze vaker depressief zijn. Bij slachtoffers van seksueel misbruik en seksueel geweld kunnen de gevolgen zich uitstrekken van ontwikkelingsstoornissen, eet- en slaapstoornissen, problemen met leren, risicovol gedrag en alcohol- en drugsverslaving tot posttraumatische stressstoornissen en suïcidale neigingen.⁷³

Ook op het sociaal en maatschappelijk functioneren kan het ervaren geweld invloed hebben. Zo is van geweld op de werkplek bekend dat het kan leiden tot:

- slechtere prestaties op het werk, bijvoorbeeld doordat risicovolle situaties vermeden worden;
- ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid;
- verslechtering van de sociale contacten met de partner, kinderen, familie en vrienden;
- meer bezoek aan de huisarts en meer gebruik van medicijnen;
- een groter beroep op hulpverlenende instellingen.

3.3 DADERS

Bij het inschatten van de gevolgen van hun daden nemen geweldplegers vaak hun toevlucht tot bepaalde ‘neutralisatietechnieken’. Vooraf of achteraf rechtvaardigen ze hun gedrag door bijvoorbeeld de verantwoordelijkheid ervoor van de hand te wijzen, te ontkennen dat ze het slachtoffer leed hebben aangedaan of door een beroep te doen op hogere plichten.⁷⁴ Behalve voor het slachtoffer kan het gepleegde geweld ook voor de dader zelf gevolgen hebben. Net als bij vermogensdelicten kunnen deze gevolgen onderscheiden worden in ‘kosten’ en ‘baten’.⁷⁵

3.3.1 Kosten

Geweldplegers lopen het risico dat hun handelwijze leidt tot een gewelddadige reactie van het slachtoffer. Van geweld in het publieke domein is bekend dat 20% van de slachtoffers zich verweert. In het privé-domein wordt door 15% van de slachtoffers (terug)geslagen.⁷⁶ Niet voor

⁷⁰ A. Hoogerwerf (1996), p. 93.

⁷¹ J. Wemmers (1996), p. 197.

⁷² A. Hakkert en E. Oppenhuis (1996), p. 47.

⁷³ World Health Organization (2002c), p. 1.

⁷⁴ A. Hoogerwerf (1996), p. 94.

⁷⁵ N.H. Frijda (1994), p. 26.

⁷⁶ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), pp. 41 en 73.

niets is bij bepaalde vormen van geweld, zoals bij geweld op straat en in het verkeer, vaak sprake van een diffuus slachtoffer- en daderschap. Beide partijen kunnen de aanstichter zijn van het conflict. De bepaling wie dader is en wie het slachtoffer, hangt af van de uitkomst van de strijd: slachtoffer is degene die het onderspit heeft gedolven en daarover zijn beklag doet bij de politie.⁷⁷

TABEL 2. GEWELD VAN VERDACHTEN EN SLACHTOFFERS IN HET PUBLIEKE DOMEIN, 2002

DADER	SLACHTOFFER			
	GEEN GEWELD	LICHT FYSIEK GEWELD	ZWAAR GEWELD/WAPEN	TOTAAL
LICHT FYSIEK GEWELD	47%	7%	1%	55%
ZWAAR GEWELD/WAPEN	33%	9%	3%	45%
TOTAAL	80%	16%	4%	100%

Bron: WODC, 2005

Niet alleen fysiek – indien het slachtoffer zich verweert – kan het geweld gevolgen hebben voor de dader, maar ook strafrechtelijk, wanneer het slachtoffer hiervan aangifte doet. Als er aangifte is gedaan, zal de politie sneller succes boeken indien de verdachte (min of meer) een bekende is van het slachtoffer. Geweld in het privé-domein heeft wat dit betreft het ‘voordeel’ dat het zich in een sociaal bekende en vertrouwde omgeving afspeelt. Het publieke domein daarentegen kenmerkt zich juist door een grote mate van anonimiteit. In slechts 21% van de gevallen van geweld op straat zijn dader en slachtoffers bekenden, in 14% van de gevallen vage bekenden van elkaar. Het overige publieke geweld speelt zich af tussen onbekenden.⁷⁸ In het midden van het spectrum staat geweld in het semi-publieke domein, waar beide partijen elkaar weliswaar veelal kennen, maar niet in die persoonlijke verhouding tot elkaar staan als in het privé-domein het geval is. Bij geweld op de werkplek wijst 52% van de bedrijven en instellingen waar zich het geweld heeft voorgedaan, een klant of opdrachtgever aan als de vermoedelijke schuldige. In slechts een op de vijf gevallen tasten ze in het duister wie het geweld heeft gepleegd.⁷⁹

Veel geweldplegers schatten de kans dat ze door de politie in de kraag worden gevat, laag in. De realiteit is een andere. Vooral bij geweldsmisdrijven ligt het ophelderingspercentage relatief hoog. In 2003 zijn 58.600 van de 111.500 geregistreeerde geweldsdelicten opgehelderd, hetgeen neerkomt op ruim 52%. Naar gelang het type geweld kan dit percentage hoger uitvallen: van alle verkrachtingen wordt bijna 59% opgehelderd en van alle geregistreeerde mishandelingen ruim 60%. Diefstal met geweld daarentegen scoort relatief laag met een ophelderingspercentage van bijna 24%.⁸⁰

⁷⁷ Expertmeeting geweld, 12 januari 2005.

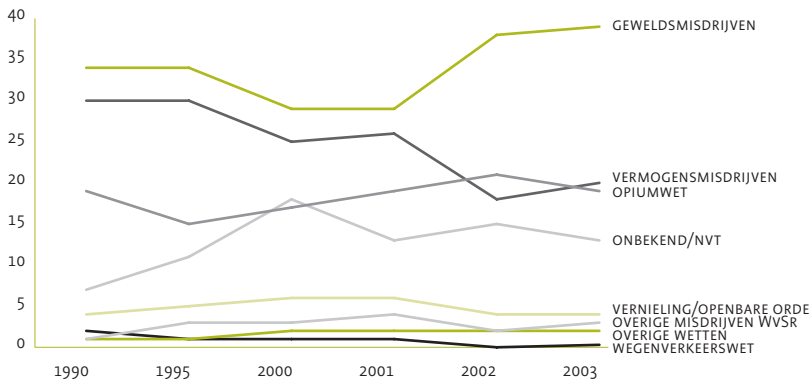
⁷⁸ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünnehan (2005), p. 48.

⁷⁹ Monitor Bedrijven en Instellingen (2002), p. 56.

⁸⁰ W. van der Heide en A.Th.J. Eggen (2004), p. 33.

In 2003 heeft de politie 69.900 verdachten gehoord in verband met een geweldsdelict. Voor een meerderheid heeft dit strafrechtelijke gevolgen. Het aantal bij het openbaar ministerie ingeschreven rechtbankzaken inzake geweld bedraagt dat jaar 42.776. De rechterlijke macht heeft in eerste aanleg 24.065 geweldzaken behandeld, die bijna allemaal (22.686) in een veroordeling zijn uitgemond. Ongeveer eenderde (7.076) van de geweldplegers krijgt in 2003 van de rechter in eerste aanleg een (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf opgelegd. Gemiddeld telt de gevangenisstraf voor geweld 279 dagen. Uitschieters vormen misdrijven tegen het leven en verkrachtingszaken, waarvoor gemiddeld respectievelijk 679 en 521 dagen worden opgelegd. Bedreiging (72 dagen) en mishandeling (97 dagen) leveren relatief de lichtste strafmaat op. Geconcludeerd kan worden dat geweldplegers, die immers 8% van de totale geregistreerde criminaliteit voor hun rekening nemen, relatief vaker een (langere) gevangenisstraf krijgen dan plegers van andere typen misdrijven. Zij vormen met een aantal van 5.340 in 2003 bijna de helft van de totale gevangenispopulatie (13.980 gedetineerden). In de tbs-klinieken is dat jaar in alle gevallen een relatie te leggen tussen het gebruik van geweld en het gepleegde delict.⁸¹

FIGUUR 3. PERCENTAGE GEDETINEERDEN EN VEROORDELINGEN NAAR STRAFBAAR FEIT 1990-2003

Bron: Statistisch Jaarboek, 2004

3.3.2 Baten

Het gebruik van geweld brengt voor de dader niet alleen risico's met zich mee, maar ook voordelen. Het biedt hem de mogelijkheid om zonder al te veel hulpbronnen of bijzondere kennis bepaalde doelen te bereiken, die bij het achterwege blijven van dat geweld wellicht buiten zijn bereik zouden blijven. Naar gelang het doel dat met het gebruik van geweld wordt beoogd, worden vier functies onderscheiden:

- 1 *Instrumenteel*: het geweld wordt bewust aangewend met het doel (im)materiële voordelen als geld, macht of status te verwerven.
- 2 *Expressief*: het geweld dient als uiting van gevoelens als woede, haat, macht en onmacht.

⁸¹ W. van der Heide en A.Th.J. Eggen (2004), pp. 54-85.

- 3 *Cultureel*: het geweld heeft een rituele functie, bijvoorbeeld in een duel of bij eerwraak.
- 4 *Politiek*: het geweld vormt een middel om een bepaalde boodschap kracht bij te zetten, zoals een maatschappelijk probleem of een ongelijke machtsverdeling.

In feite gaat het niet alleen bij instrumenteel geweld, maar ook bij de andere drie functies om het bereiken van een doel. Zo beschouwd is geweld altijd instrumenteel. Omdat er niet altijd een rationele afweging voorafgaat aan het plegen van geweld, wordt ook wel een onderscheid gemaakt tussen emotionele en materiële motieven.⁸²

3.4 CONCLUSIES

Geweld heeft voor de slachtoffers en daders en voor de samenleving als geheel vrijwel altijd negatieve gevolgen. Fysiek en emotioneel, maar ook sociaal en materieel kan de schade tot uiting komen. Voor de slachtoffers vormen goede opvang en eventueel medische verzorging een eerste vereiste voor het verwerken van het leed en het beperken van de schade. Daarnaast is een financiële schadeloosstelling van belang, indien het geweld (im)materiële schade heeft veroorzaakt. Voor de verwerking op langere termijn en ter voorkoming van eigenrichting is het ook belangrijk dat het recht zijn loop krijgt. Dit betekent onder meer dat de politie zich voldoende inspanningen getroost om de dader op te sporen, dat het openbaar ministerie de zaak voor de rechter brengt en dat de rechter een passende straf oplegt. Aandacht voor het slachtoffer in het – van oudsher op de dader gerichte – strafproces is eveneens bevorderlijk voor de verwerking van het aangedane leed. Te denken valt aan correcte bejegening van het slachtoffer, wijzen op de mogelijkheid van slachtofferhulp, geregeld informatie verstrekken over het verloop van het strafproces, bemiddeling bij het realiseren van een schadevergoeding en andere vormen van genoegdoening zoals het (schriftelijk) aanbieden van excuses door de dader. De strafprocedure kan bovendien ruimte bieden om het slachtoffer mondeling of op schrift te laten verhalen over de gevolgen die het geweld voor hem heeft gehad.

Na ommekomst van de strafrechtelijke afdoening van het delict is voor sommige slachtoffers de zaak nog niet afgedaan. Ze kampen bijvoorbeeld met fysieke of emotionele problemen, waarvoor verdere behandeling noodzakelijk is. Soms willen ze op de hoogte blijven van de tenuitvoerlegging van de straf. Vooral slachtoffers van seksueel misbruik en huiselijk geweld stellen het op prijs om informatie te krijgen over de tussentijdse verlopen en de definitieve invrijheidstelling van 'hun' dader, zodat ze niet onverhoeds met hem geconfronteerd worden. Van belang is ook dat herhaling van slachtofferschap voorkomen wordt. Dit geldt niet alleen voor slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld, maar bijvoorbeeld ook voor bepaalde beroepsgroepen die een groter risico lopen op instrumenteel (overvallen) of expressief geweld. Trainingen in het omgaan met agressie en organisatorische, bouwkundige en elektronische maatregelen kunnen bijdragen aan het voorkomen van (herhaald) slachtofferschap.

⁸² A. Hoogerwerf (1996), p. 24.

Het voorkomen van herhaling is ook van belang bij de aanpak van de dader. Een passende straf dient vergezeld te gaan van aandacht voor de reïntegratie van de geweldpleger in de samenleving. Neutralisatietechnieken kunnen doorbroken worden door hem te doordringen van het leed dat het slachtoffer is aangedaan. Trainingen in agressiebeheersing en sociale vaardigheden wijzen de weg naar alternatieve mogelijkheden om conflicten te beslechten en eigen doelen te bereiken. Inzicht in de pakkans en de strafrechtelijke gevolgen kunnen ertoe bijdragen dat (potentiële) geweldplegers in een vroeg stadium hun koers verleggen. Hier ligt niet alleen een taak weggelegd voor politie en justitie, maar ook voor de samenleving als geheel. Geweld dient namelijk niet alleen met de wet in de hand bestreden te worden. Ook burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties kunnen van hun betrokkenheid getuigen door heldere gedragsregels in het (semi-)publieke domein te formuleren en deze consequent te handhaven. Een overheid die deze gedragsregels waar nodig daadkrachtig ondersteunt, biedt niet alleen een strafrechtelijke stok achter de deur, maar vestigt tevens de indruk van een effectief en efficiënt veiligheidsbeleid, hetgeen de veiligheidsgevoelens in de samenleving ten goede kan komen. Het formuleren van formele en informele gedragsregels vormt echter maar een deel van het preventieverhaal. Het beeld is pas compleet wanneer er ook aandacht is voor de oorzaken en risicofactoren die leiden tot gewelddadig gedrag.

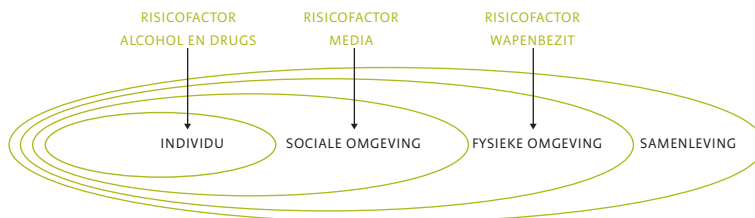
OORZAKEN EN RISICOFACTOREN

HOOFDSTUK 4

Het Wetboek van Strafrecht weerspiegelt de grenzen die een meerderheid in de samenleving aan onacceptabel gedrag stelt. Via codificatie worden niet alleen de kaders geformuleerd voor vervolging en berechting bij overschrijding van deze grenzen, ze voorkomt ook willekeur van de staat en eigenrichting van de burgers. In dit verband wordt wel gesproken van de ont-emotionalisering van het delict.⁸³ Geweld is echter niet alleen een juridisch gedefinieerde gebeurtenis. De omstandigheden waaronder het plaatsvindt, zijn evenzeer van belang. Voor de preventie van geweld is deze kennis relevant, omdat ingrijpen in de oorzaken en risicofactoren de basis vormt voor het voorkomen van het geweld.

Geweld is een complex verschijnsel dat niet door één enkele oorzaak verklaard kan worden. Vaak is er sprake van een opeenstapeling van oorzakelijke factoren die het ontstaan ervan verklaren. Deels zijn de oorzaken te relateren aan individuele kenmerken. Deels hangen ze samen met de sociale en fysieke omgeving. En voor een deel zijn maatschappelijke omstandigheden van invloed op het ontstaan van geweld. Bij personen die vanwege hun individuele kenmerken, sociale achtergrond, fysieke omgeving of positie in de maatschappij een grotere geneigdheid hebben tot agressief gedrag, kunnen diverse *risicofactoren* deze agressie bevorderen (zie schema 1).⁸⁴

SCHEMA 1. OORZAKEN EN RISICOFACTOREN VOOR DE ONTWIKKELING VAN AGRRESSIEF GEDRAG

⁸³ H. Boutellier (2001), p. 19.

⁸⁴ World Health Organization (2002a), p. 9.

4.1 INDIVIDUELE KENMERKEN

4.1.1 Biologische oorzaken

Aangeboren agressiedrift

Biologische verklaringen voor geweld zijn in Nederland omstreden. Theoretici uit deze richting zijn onder meer Sigmund Freud en Konrad Lorenz, die geweld verklaren uit een aangeboren agressiedrift. Het belangrijkste bezwaar van dergelijke theorieën is dat ze niet verklaren waarom een deel van de mensheid zich onthoudt van geweld. Dit neemt niet weg dat bepaalde biologische kenmerken wel degelijk van invloed kunnen zijn op het ontstaan van agressief gedrag. Een beschadiging van de hersenen in de prenatale fase door bijvoorbeeld drugsgebruik van de moeder kan resulteren in de aantasting van de sociale vermogens van het kind.⁸⁵

Hormonen

Mannen – en met name jonge mannen – plegen aanzienlijk meer geweld dan vrouwen. Het aandeel van vrouwen in de totale geweldscriminaliteit schommelt al jaren rond de 8% tot 9%. Aangezien vooral mannen zich aan geweld schuldig maken, wordt het ontstaan van dit gedrag vaak toegeschreven aan de invloed van hormonen. Vooral het mannelijke hormoon testosteron zou agressie en geweld bevorderen.

Recent onderzoek ziet ook een bijzondere rol voor stresshormonen weggelegd bij het ontstaan van agressie en geweld. Deze hormonen zouden de drempel voor agressie verlagen, terwijl de agressie zelf weer leidt tot een toename van het aantal stresshormonen. Van mensen is bekend dat ze in gespannen situaties stresshormonen aanmaken die het lichaam voorbereiden om te vechten of te vluchten. Uit de proeven blijkt nu dat dezelfde hormonen ‘terugpraten’ tegen de hersenen om het vechten te vergemakkelijken. Aldus is het te verklaren waarom de stress van bijvoorbeeld een file agressie in het verkeer bevordert, maar ook waarom het zo moeilijk is om woede tot bedaren te brengen. De agressie en stresshormonen blijven elkaar prikkelen; de geweldspiraal is moeilijk te doorbreken.⁸⁶

4.1.2 Psychische oorzaken

Psychische stoornissen

Bepaalde gedragsproblemen en psychische stoornissen die zich op jonge leeftijd manifesteren, blijken te correleren met het plegen van geweld op latere leeftijd. Vooral naar de invloed van Attention Deficit Hyperactivity Disorder op het ontstaan van geweld is in het buitenland veel onderzoek verricht. Een Nederlandse studie onder 108 jongeren tot 19 jaar die in Den Haag voor de rechter geleid zijn, wijst uit dat bij 28% van hen de diagnose ADHD gesteld kan worden.⁸⁷ Een soortgelijk verband is vastgesteld bij jongeren met een Antisocial Personality Disorder.⁸⁸ Vaak is sprake van een samenspel met andere uitingen van deviant gedrag, zoals agressiviteit en het plegen van lichte vergrijpen, in combinatie met problemen in de sociale omgeving.

⁸⁵ A. Hoogerwerf (1996), p. 25.

⁸⁶ De Volkskrant, 9 oktober 2004.

⁸⁷ F. Moser en H. Doreleijers (1997), p. 77.

⁸⁸ R. Nathan e.a. (2003), p. 106-107.

Algemeen wordt aangenomen dat hoe meer oorzakelijke factoren in het spel zijn, des te groter de kans op gewelddadig gedrag op latere leeftijd.⁸⁹ De jongeren die behoren tot de harde kern – naar schatting zo'n 2% van het totale aantal jonge criminelen – kampen bijna allemaal op jonge leeftijd met psychische stoornissen.⁹⁰

Bij een klein deel van de geweldplegers is meer aan de hand dan een 'eenvoudige' psychische stoornis. Niet voor niets geldt voor alle tbs-gestelden dat het delict waarvoor zij veroordeeld zijn, mede aan geweld gerelateerd is. Bij 28% van de tbs-gestelden ligt bovendien een seksueel vergrijp aan de veroordeling ten grondslag.⁹¹ Er bestaat onder wetenschappers een verschil van inzicht over de vraag in welke mate de psyche van ernstige geweldplegers afwijkt van die van de gemiddelde bevolking. Niet iedere geweldpleger is immers ernstig psychisch gestoord en niet alle ernstig psychisch gestoorden ontpoppen zich als geweldpleger.⁹²

Frustraties

Volgens psychologen is het ontstaan van geweld (deels) te verklaren uit frustraties, uit de onbereikbaarheid van een bepaald materieel of immaterieel doel. De frustratie kan onder meer voortvloeien uit onvrede over een bepaalde situatie zoals de positie op de arbeidsmarkt of de maatschappelijke status, uit het verlangen de alledaagse sleur te ontvluchten, of uit een gebrek aan zingeving in het leven. Een onrechtvaardige behandeling, een uiting van disrespect of een krenking van het gevoel van eigenwaarde is voldoende om het geweld te doen ontvlammen.⁹³ Uit onderzoek is gebleken dat jongeren die niet depressief zijn, die positieve verwachtingen van het leven hebben, geregeld naar de kerk gaan, in een gezin opgroeien waar een of beide ouders een baan heeft of liever nog een hogere sociaal-economische positie bekleedt, minder gefrustreerd zijn en minder geweld plegen dan hun minder fortuinlijke leeftijdgenoten.⁹⁴

4.1.3 Risicofactor: verslavende middelen

Alcohol

Het is mogelijk dat individuele kenmerken die een verhoogd risico in zich bergen op het ontstaan van geweld, versterkt worden door het gebruik van bepaalde genotsmiddelen, zoals alcohol en drugs. Veel onderzoeken melden een relatie tussen alcohol en geweld. Dit geldt met name voor uitgaanssituaties: zo'n 73% van de plegers van uitgaansgeweld is onder invloed van alcohol.⁹⁵ Maar ook bij huiselijk geweld en overvallen is een relatie gevonden met alcoholgebruik.⁹⁶ Over de precieze relatie tussen alcohol en geweld zijn de meningen echter verdeeld. Grofweg zijn er drie stromingen te onderscheiden.

⁸⁹ J. M. Eklund en B.A. Klinteberg (2003), pp. 294-297.

⁹⁰ H.B. Ferwerda, J.P. Jakobs en B.M.W.A. Beke (1996), p. 33.

⁹¹ W. van der Heide en A.Th.J. Eggen (2004), p. 100.

⁹² A. Hoogerwerf (1996), p. 26.

⁹³ N.H. Frijda (1994), p. 12.

⁹⁴ A. Hoogerwerf (1996), p. 33.

⁹⁵ B. Bieleman, H. Maarsingh en G. Meijer (1998), p. 62.

⁹⁶ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 66.

De eerste stroming is van mening dat er geen causaal verband is tussen alcohol en geweld. Immers, bij de meeste mensen leidt het nuttigen van alcohol niet tot agressief gedrag. Veeleer is het in deze visie zo dat (overmatig) alcoholgebruik gepaard gaat met individuele risicofactoren die tevens de veroorzaker zijn van agressief gedrag. Met andere woorden: dezelfde risicofactoren die leiden tot geweld, liggen ook ten grondslag aan de verslaving aan alcohol.⁹⁷ In verschillende onderzoeken is dit bevestigd. Zo is onlangs aangetoond dat circa 20% van de verslaafden ADHD heeft, terwijl deze aandoening slechts bij 1% van de volwassenen voorkomt.⁹⁸

Aan het andere uiterste van het spectrum staan de onderzoekers die een direct verband tussen alcohol en geweld veronderstellen. In deze psycho-pharmacologische benadering wordt ervan uitgegaan dat mensen die voor kortere of langere tijd bepaalde stoffen innemen, opgewonden raken of emotioneel en daardoor ook gewelddadig kunnen worden.⁹⁹ In diverse experimenten is aangetoond dat mensen zich – in discussies althans – agressiever opstellen na het drinken van alcohol.¹⁰⁰

Tussen beide voorgaande stromingen in laveert de richting die de ontremmende werking van alcohol benadrukt: de angst voor gevaar vermindert en de eigen kracht wordt overschat. In deze visie verlaagt drank de drempel tot agressie, maar is er niet zelf de oorzaak van. Of alcohol tot geweld leidt, hangt af van situationele omstandigheden, sociale processen en individuele factoren. Situationele omstandigheden zijn bijvoorbeeld een mensenmassa en te weinig ventilatie in een horecagelegenheid (zie § 4.3.2). Dat ook sociale processen een rol spelen, blijkt uit het feit dat in een land als Frankrijk minder alcoholgerelateerd geweld gepleegd wordt dan in bijvoorbeeld Scandinavische landen, terwijl de Fransen veel meer alcohol drinken. Verschillen in opvatting over drankgebruik liggen hieraan ten grondslag. In Noord-Europese landen overheerst de mening dat onder invloed van drank andere gedragsregels gelden dan in nuchtere staat: men mag directer en ongeremder reageren, meer vrijheid claimen en hoeft minder verantwoording af te leggen over zijn gedrag (de *time out*-situatie).¹⁰¹ Een van de individuele factoren waarnaar vaak verwezen wordt, is de mate van frustratie die onder de oppervlakte schuilgaat en zich onder invloed van alcohol ontladit in geweld. Diverse onderzoeken wijzen op een verband tussen frustratie, alcoholgebruik en geweld. Opmerkelijk in dit verband is een recent Nederlands onderzoek naar de relatie tussen alcohol en uitgaansgeweld, waaruit blijkt dat uitkeringsgerechtigden een vier keer grotere kans hebben geweld te plegen dan personen die meer dan achttien uur per week werken.¹⁰²

⁹⁷ H.H. Duijvestijn (2004), p. 25.

⁹⁸ Trimbos Instituut, www.trimbos.nl, persbericht 8 december 2004.

⁹⁹ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998a), p. 34.

¹⁰⁰ H.H. Duijvestijn (2004), p. 25.

¹⁰¹ J. van der Linden, R.A. Knibbe en J. Joosten (2004), p. 9.

¹⁰² J. van der Linden e.a. (2004), p. 21.

Drugs

Bij de relatie tussen drugsgebruik en geweld moet onderscheid gemaakt worden tussen softdrugs en harddrugs. Vaststaat dat softdrugs niet leidt tot meer agressiviteit. Voor harddrugs geldt dat alleen bij frequent gebruik een relatie met agressief gedrag gelegd kan worden. Zware gebruikers van speed zijn angstig en achterdochtig, lijden aan achtervolgingswaan en kunnen in psychose raken. Een nog sterker effect treedt op bij frequente gebruikers van cocaïne: ze veranderen in koele, arrogante en egoïstische persoonlijkheden, die vaak prikkelbaar, rusteloos en geïrriteerd zijn.¹⁰³ Hoewel er slechts weinig onderzoek verricht is naar de relatie tussen harddrugs en geweld, zijn experts ervan overtuigd dat drugs een belangrijke factor vormen bij het ontstaan van geweld.¹⁰⁴ De schaarse onderzoeken op dit terrein combineren de invloed van drugs echter veelal met die van andere verslavende middelen en dan blijkt dat vooral de combinatie van alcohol en drugs zoals speed en cocaïne de agressie sterk bevordert. Dit verband is sterker dan de relatie tussen alcohol en geweld. Maar omdat het aantal combigebruikers aanzienlijk kleiner is dan het aantal consumenten van alcohol, is hun aandeel in de totale geweldscriminaliteit veel geringer.¹⁰⁵

4.2 SOCIALE OMGEVING

4.2.1 Onbekenden

Volgens sommige wetenschappers moet de mens veel innerlijke weerstand overwinnen, voordat hij tot geweld overgaat. Des te opmerkelijker is het dat veel, vooral ernstige vormen van geweld zich afspelen tussen bekenden. Dat geldt voor het privé-domein, maar ook in veel gevallen voor het semi-publieke en in mindere mate voor het publieke domein. Uit het Letsel Informatie Systeem blijkt bijvoorbeeld dat tweederde van het geweld gepleegd wordt door een bekende. Van deze bekenden behoort 43% tot de privé-sfeer (partner, ex-partner, ouder of kind).¹⁰⁶ De grote uitzonderingen zijn instrumenteel geweld als overvallen en berovingen, politiek geweld en 'zinloos' geweld op straat. Geweld dat uit koele berekening plaatsvindt, wordt wel verklaard uit de sociale afstand die de dader tussen zichzelf en zijn slachtoffer creëert. Door afstand te creëren, door het potentiële slachtoffer bijvoorbeeld af te schilderen als minderwaardig of zondebok wordt het gebruik van geweld acceptabel voor de dader.

4.2.2 Vrienden en kennissen

De sociale omgeving vormt niet alleen een belangrijk decor voor geweld, afhankelijk van haar aard en samenstelling is ze ook van grote invloed op het al dan niet plegen van geweld. In deze visie zullen kinderen die louter omringd zijn door gezagsgetrouwe lieden, zich veelal onthouden van gewelddadig en ander crimineel gedrag. Geweldplegers daarentegen zijn het product van een sociale omgeving waar geweld eerder regel is dan dat het als verwerpelijk gedrag beschouwd wordt. Met andere woorden: wie met pek omgaat, wordt erdoor besmet. De invloed van vrienden

¹⁰³ H.H. Duijvestijn (2004), p. 27.

¹⁰⁴ Expertmeeting geweld, 12 januari 2005.

¹⁰⁵ B. Bieleman, H. Maarsingh en G. Meijer (1998), p. 62.

¹⁰⁶ S. Mulder en C. Draisma (2004), p. 8.

die het niet zo nauw nemen met andermans lijf en leden, kan erg groot zijn, vooral wanneer ze tezamen een homogene groep vormen. Dat is bijvoorbeeld sterk het geval bij voetbalvandalen.

De invloed van vrienden en kennissen blijkt ook uit het feit dat veel delicten in groepsverband gepleegd worden. Zo speelt in het publieke domein gemiddeld 39% van het geweld in 2002 zich tussen meer dan twee personen af.¹⁰⁷ Groepsriminaliteit komt vooral voor onder jongeren, die veelal met twee of drie vrienden het slechte pad bewandelen. Nederlands onderzoek laat zien dat van de gewelddadige vermogensdelicten gemiddeld 46% door jongeren in groepsverband gepleegd wordt. Bij geweldsdelicten is dit 27%. Jongeren die tot de harde kern gerekend worden, plegen relatief vaker geweld in groepsverband. Bovendien is bij hen het aantal mededaders met name bij agressie, intimidatie en vernieling omvangrijker dan bij licht criminele jongeren.¹⁰⁸ Het meest structureel is het geweld gepleegd door jeugdbendes, waar fysiek imponeergedrag ook moet leiden tot meer aanzien en macht binnen de groep. De omgang met criminele vrienden vergroot de kans op het plegen van geweld, maar die invloed is niet onbeperkt. Alleen wanneer de banden met het gezin – en overigens ook met andere positieve sociale stimuli zoals de school en de kerk – zwak zijn, vormt de omgang met criminele vrienden een belangrijke oorzakelijke factor voor het plegen van geweld.

De meest extreme variant van instrumenteel geweld dat in groepsverband gepleegd wordt, is te vinden bij de georganiseerde misdaad. Europa vormt vanwege haar welvaart, open markt, infrastructuur en – vooral in de oostelijke landen – ontoereikende justitiële systeem een aantrekkelijk werkterrein voor criminele bendes. Een recent Duits overzicht van de groeperingen die alleen al in dat land actief zijn, omvat een bonte verzameling variërend van Chinese triaden, Vietnamese maffiosi, de Cosa Nostra, Colombiaanse kartels, Nigeriaanse bendes, de Italiaanse maffia, Turkse clans, Rode Maffia (uit Rusland), Balkan-criminelen en Albanese, Poolse en Roemeense bendes.¹⁰⁹ Voor de georganiseerde misdaad vormt geweld het middel bij uitstek om criminele doelen te bereiken. Het meest in het oog springen afrekeningen in het eigen milieu (21 moorden in 2003)¹¹⁰ en het gebruik c.q. dreigen met geweld tijdens overvallen, ontvoeringen, berovingen en afpersingen.¹¹¹

4.2.3 Het gezin

Het gezin kan een belangrijk tegenwicht vormen tegen negatieve invloeden van buitenaf. De opvoeding speelt daarbij een essentiële rol. Dit betekent onder meer dat het opgroeiende kind geleerd moet worden te onderscheiden tussen goed en kwaad, zijn driften te beheersen en zich volgens de sociale normen te gedragen. Nu zal een kind dat zich emotioneel verbonden voelt met zijn opvoeders, eerder geneigd zijn zich aan deze gedragsregels te houden dan wanneer er amper van een sociale binding sprake is. Volgens de theorie van de sociale binding

¹⁰⁷ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 48.

¹⁰⁸ A. Hakkert e.a. (1998), p. 78.

¹⁰⁹ W. Flormann en P. Krevert (2001), p. 32 e.v.

¹¹⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, www.cbs.nl.

¹¹¹ P.C. van Duyne (1995), p. 10.

zijn kinderen die een liefdeloze jeugd in een problematisch gezin doorbrengen, die wonen in een achterstandswijk waar veel leeftijdgenootjes in moeilijke omstandigheden opgroeien en die moeite hebben met leren en sociale vaardigheden, sterk beperkt in hun mogelijkheden om sociale bindingen aan te gaan. Het gevolg is dat ze zich minder verbonden voelen met de conventionele samenleving en de aldaar vigerende normen en waarden en daardoor minder terughoudend zijn met gewelddadig gedrag.¹¹² Een gebrek aan een dergelijke sociale binding wringt des te meer bij allochtone jongeren die in vergelijkbare omstandigheden verkeren en bovendien cultureel verschillen van hun autochtone leeftijdgenoten.¹¹³ Aldus wordt vaak de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in jeugdgevangenissen verklaard: van de 4.204 jongeren die in 2003 in een justitiële jeugdinstelling beland zijn, zijn er 2.688 (63,9%) van allochtone afkomst.¹¹⁴

Voor de ontwikkeling van het kind is het evenmin bevorderlijk, wanneer binnen het gezin stelselmatig geweld wordt gebruikt. Geweld dat binnen het gezin plaatsvindt, wordt vaak verklaard uit de behoefte van de geweldpleger om macht uit te oefenen. Vooral bij vaders zou dit het geval zijn, omdat die daarmee hun dominantie binnen het gezin willen bevestigen. De kans op geweld is in deze visie groter naarmate het machtsverschil tussen dader en slachtoffer groter is. Uit onderzoek naar de oorzaken van huiselijk geweld blijkt dat veel daders geweld plegen omdat de partner zich aan hun dominantie tracht te ontworstelen, bijvoorbeeld door op zoek te gaan naar een baan of nieuwe sociale contacten buitenshuis.¹¹⁵ Ook seksueel misbruik komt vaker voor in gezinnen waar de vader een conservatieve visie heeft op de rolverdeling tussen man en vrouw.¹¹⁶

Menselijk gedrag is grotendeels aangeleerd. Zo ook kan het aanleren van geweld berusten op imitatiegedrag. Dit verklaart waarom kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld of die het slachtoffer zijn van seksueel misbruik, meer kans hebben eenzelfde gedrag te vertonen nadat ze zelf volwassen geworden zijn. De cultuur van geweld wordt van generatie op generatie overgedragen. Jongens imiteren het gedrag van hun vader, meisjes nemen de (slachtoffer)rol van hun moeder over. De transgenerationale overdracht is overigens 'slechts' 20%. Blijkbaar kan de emotionele schade die in de jeugd is toegebracht, ook leiden tot de keuze voor niet-gewelddadig gedrag als volwassene. Behalve het aanschouwen van geweld in het gezin kan ook het ontbreken van een positief rolmodel de oorzaak zijn van gewelddadig gedrag. Zo kan althans verklaard worden dat kinderen van gescheiden ouders, die veelal een geweldloos mannelijk rolmodel moeten ontberen, relatief vaker agressief gedrag vertonen.¹¹⁷

¹¹² W.J.M. de Haan en E.F.A.E. de Bie (1999), p. 41 e.v.

¹¹³ M.W. Bol e.a. (1998), p. 58.

¹¹⁴ W. van der Heide en A.Th.J. Eggen (2004), p. 107.

¹¹⁵ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 84.

¹¹⁶ A. Hoogerwerf (1996), p. 70.

¹¹⁷ M.W. Bol e.a. (1998), p. 62-63.

4.2.4 Risicofactor: geweldfilms

Het imiteren van gedrag uit de naaste omgeving vormt ook de basis van een theorie om de invloed van geweldfilms op het ontstaan van agressief gedrag te verklaren. Wellicht het meest bekende voorbeeld van directe imitatie is de moord op de peuter James Bulger in 1993 door twee tienjarige jongens in Liverpool, die zich hadden laten inspireren door de film *Childsplay*. Na deze en andere geruchtmakende incidenten zwengelt in de jaren negentig de discussie over de mogelijk schadelijke invloed van geweld in de media aan. Feit is dat het aanbod van geweld op video, televisie, in de bioscopen en op internet fors is. Amerikaanse psychologen hebben in 1992 becijferd dat een kind op 12-jarige leeftijd gemiddeld 8.000 moorden en 100.000 beelden van geweld op televisie heeft gezien.¹¹⁸ In Nederland kunnen kinderen eind jaren negentig dagelijks kiezen uit zo'n vijftien televisieprogramma's waarin geweld voorkomt, tegenover één in 1975. Per uur – de gemiddelde kijktijd is twee uur per dag – bestaat de kans dat ze gemiddeld vijf geweldsbeelden consumeren. Dat is ongeveer de helft van wat kinderen in de VS voorgeschoteld krijgen.¹¹⁹

De overgrote meerderheid van de wetenschappers is van oordeel dat er een verband is tussen het (veel) kijken naar geweldsbeelden en het ontstaan van agressie en geweld, maar dat dit verband niet rechtlijnig is. Over de invloed van geweldfilms op het ontstaan van agressie doen verschillende verklaringen de ronde. De meest gangbare is die van het sociale leren, volgens welke kinderen leren op basis van hetgeen ze anderen zien doen. Zo is uit een proef gebleken dat kinderen die getuige zijn van de mishandeling van een Bobo-pop¹²⁰, dit gedrag twee keer zo vaak imiteren als de controlegroep die van deze beelden verschoond is gebleven. Het effect treedt zowel op bij het lijfelijk als via de televisie aanschouwen van de mishandeling, maar niet bij de vertoning in een tekenfilm.¹²¹ Eenzelfde verband kan ten grondslag liggen aan het kijken naar pornofilms of naar vrouwonvriendelijke videoclips en de veronderstelling dat (een lichte vorm van) geweld vanzelfsprekend is tijdens het vrijen. Voor veel jongeren vormen video's een belangrijke bron van seksuele voorlichting.¹²²

Een tweede veelvuldig aangehaalde verklaring voor het verband tussen mediabeelden en het ontstaan van geweld vormt de frustratie-agressietheorie. De relatie tussen deze beide wordt in deze theorie niet meer geïsoleerd gezien, maar gecombineerd met de persoonlijkheid van de kijker. Agressie en geweld zijn in deze visie het product van frustraties. Vooral personen wier sociale achtergrond problematisch is, hebben een hoog frustratieniveau en zijn daardoor meer ontvankelijk voor de negatieve invloeden van mediageweld. Dit geldt voor beide seksen, maar bij jongens leiden de beelden vaker tot agressie en bij meisjes meer tot wantrouwen en angstgevoelens.¹²³ In het verlengde van de frustratie-agressietheorie ligt de excitation transfer theorie,

¹¹⁸ A. Hoogerwerf (1996), p. 51.

¹¹⁹ R. Rouw (1999), p. 11.

¹²⁰ Een Bobo-pop is een grote opblaasbare duikelaar.

¹²¹ E. van Huls (2000), p. 76.

¹²² De Volkskrant, 6 december 2004.

¹²³ J. Groebel (z.j.), p. 7.

die de relatie tussen geweld en frustratie combineert met fysiologische prikkels die door de geweldsbeelden opgewekt worden. Niet alleen geweldfilms maar bijvoorbeeld ook niet-gewelddadige erotische films bevatten fysiologische prikkels die de frustratie voeden en daarmee de kans op agressief gedrag.¹²⁴ De dramatische vorm van een film is dus van groot belang: een documentaire over de oorlog genereert niet dezelfde fysiologische prikkels als een oorlogsfilm en leidt daardoor minder snel tot agressief gedrag.¹²⁵

De wisselwerking tussen media en geweld is mede afhankelijk van bepaalde kenmerken van de filmbeelden. Over het algemeen geldt dat de kans op agressie, bij daarvoor ontvankelijke personen, groter is naarmate het geweld in de film lonend is, gerechtvaardigd wordt, niet met sancties gepaard gaat en als (enige) oplossing voor het probleem gepresenteerd wordt. Ook de zichtbaarheid van de gevolgen voor het slachtoffer is van invloed. Het bewerken met een mes of martelen van het slachtoffer maken meer indruk dan bijvoorbeeld een vuistgevecht of een explosie. Hoe meer bloed er vloeit, des te erger. Verder is het personage van belang: geweld van een wetshandhaver maakt meer indruk dan van een crimineel, van een man meer dan van een vrouw. En: hoe dichter bij huis, des te griezeliger.¹²⁶ Daar staat tegenover dat alle geweld went: uit experimenten is gebleken dat mannen die gedurende een aantal weken naar extreem gewelddadige video's hebben gekeken, foto's van verkrachte vrouwen nauwelijks schokkend vinden en ook de verkrachter geen (hoge) straf toewensen.¹²⁷

4.2.5 Risicofactor: computerspellen

Bij het onderwerp 'media en geweld' worden vaak ook de computerspellen betrokken, hoewel deze naar hun aard op een aantal punten verschillen van de andere mediums. Computerspellen zijn in trek bij Nederlandse kinderen: slechts 1% onthoudt zich van deze vorm van vermaak. De meesten (95%) houden zich thuis onledig met games en zijn daar gemiddeld anderhalf uur per dag mee bezig. Uit onderzoek is gebleken dat jonge kinderen, meisjes en kinderen van hogere opgeleide ouders gemiddeld minder uren spelen dan oudere kinderen, jongens en kinderen van lager opgeleide ouders.¹²⁸ Vooral ouders van kinderen die overmatig spelen – zo'n drie uur per dag – maken zich daar zorgen over. Aan de ene kant zien ze de positieve effecten van computerspellen, zoals het verbeteren van de oog-hand coördinatie, het trainen van het concentratievermogen en het bevorderen van de fantasie. Anderzijds vermoeden ze dat er ook negatieve effecten in het spel kunnen zijn, zoals het ontstaan van pijn in de gewrichten, het verminderen van de sociale contacten met familie en vrienden en het bevorderen van onrustig en agressief gedrag.¹²⁹ Feit is dat – meer nog dan bij films – in het aanbod van computerspellen de laatste jaren een trend is waar te nemen van meer, intenser en realistischer uitgebeeld geweld.¹³⁰

¹²⁴ J. Groebel en L. Smit (1996), p. 46.

¹²⁵ E. van Huls (2000), p. 77.

¹²⁶ A. Hoogerwerf (1996), p. 53.

¹²⁷ J. Groebel (z.j.), p. 35.

¹²⁸ P. Nikken (2003), p. 4.

¹²⁹ Idem (2003), p. 14.

¹³⁰ E. van Huls (2000), p. 19.

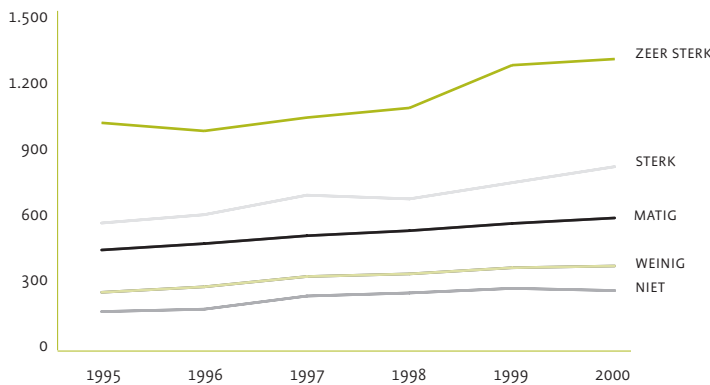
Over de vraag of computerspellen inderdaad leiden tot meer agressiviteit, zijn de onderzoeken niet eensluidend. Een aantal (buitenlandse) studies toont aan dat er een correlatie is, maar dit wordt door andere onderzoeken weer ontkracht. Het lijkt erop dat vooral bij jonge kinderen het spelen van agressieve computerspellen kan leiden tot een hoger agressieniveau. Ook is het aannemelijk dat er een verband is met de hoeveel tijd die kinderen eraan besteden: hoe langer ze gemiddeld met hun computerspel verwijlen, als des te agressiever worden ze beoordeeld door hun sociale omgeving.¹³¹ Maar over oorzaak en gevolg valt te twisten: hebben agressieve kinderen een voorkeur voor agressieve computerspellen omdat ze door het spelen ervan agressief zijn geworden, of omdat ze dat al wáren.

4.3 FYSIEKE OMGEVING

4.3.1 Urbanisatiegraad

Zoals de gelegenheid de dief maakt, zo ook kan de fysieke omgeving het ontstaan van geweld bevorderen. Wanneer die omgeving zich kenmerkt door een sterke mate van verstedelijking, is de kans op geweld veel groter dan in een meer landelijke streek. De politiecijfers wijzen uit dat met name in verstedelijkte regio's als Amsterdam-Amstelland, Rotterdam-Rijnmond en Haaglanden relatief veel geweld gepleegd wordt.¹³²

FIGUUR 4. GEREGISTREERD GEWELD PER 100.000 INWONERS VAN 12-79 JAAR EN MATE VAN VERSTEDELIJING, 1995-2000

Bron: CBS, 2002

4.3.2 Situationele omstandigheden

Dat behalve de mate van verstedelijking ook bepaalde andere kenmerken van de omgeving een risicofactor vormen voor het ontstaan van geweld, is vooral aangetoond in diverse onderzoeken naar geweld in uitgaansgelegenheden. Niet alleen het samendrommen van talloze mensen blijkt dan een risicofactor te zijn. Ook een gebrek aan ventilatie en een te hoge temperatuur kunnen

¹³¹ O. Wiegman en E. van Schie (1997), p. 14.

¹³² W. van der Heide en A.Th.J. Eggen (2004), p. 36.

de gemoederen danig verhitten. Verder is in diverse onderzoeken aangetoond dat een extreem hoog geluidsniveau en bepaalde muzieksoorten de agressie onder het publiek kunnen bevorderen.¹³³ Het omgekeerde geldt overigens ook: van klassieke muziek is bekend dat het een kalmerend effect heeft op potentieel lastige klanten. Vandaar dat sommige metrostations klassieke muziek ten gehore brengen.¹³⁴

Uitgaansgeweld speelt zich niet alleen *in* de horecagelegenheden af, maar ook – of juist vooral – daarbuiten. Een schofferend deurbeleid speelt een rol, evenals uniforme sluitingstijden voor de ‘natte’ horeca (waar alcohol geschonken wordt), vooral in combinatie met langere openingstijden voor de ‘droge’ horeca (snackbars en dergelijke).¹³⁵ Daarnaast lijkt het ontbreken van toezicht een factor van betekenis. Veel conflicten die ontvlamd zijn in de uitgaansgelegenheid, worden bij voorkeur met de vuist beslecht in de anonimiteit van de openbare ruimte. Hoewel gebrek aan toezicht vaak genoemd wordt als verklaring voor het ontstaan van uitgaansgeweld, kan een overvloed aan toezicht ook averechts werken. De zichtbare aanwezigheid van een grote politiemacht wordt dan als openlijke provocatie ervaren.¹³⁶ Eenzelfde effect is overigens merkbaar tijdens risicowedstrijden in de voetbalcompetitie.

Specifiek voor geweld op de werkplek geldt dat een aantal situationele factoren van invloed is op het plegen respectievelijk voorkomen van geweld. Ten eerste geldt ook voor risicoberoepen dat een verstedelijkte omgeving de kans op slachtofferschap van geweld (nog meer) vergroot. Ten tweede zijn specifieke kenmerken van de functie van invloed: werknemers die buiten ‘normale’ werktijden (van 9.00 tot 17.00 uur) werkzaam zijn, die met veel (onbekend) publiek in contact komen en die wel eens minder leuke mededelingen moeten doen, lopen een groter risico om geconfronteerd te worden met geweld. Ten derde spelen de werkomstandigheden een rol. Werknemers in risicoberoepen die hun arbeid verrichten in vrij toegankelijke ruimtes, lopen een significant groter risico om slachtoffer te worden van geweld. Hetzelfde geldt voor werknemers die het zonder de nabijheid van collega’s moeten stellen.¹³⁷

4.3.3 Risicofactor: wapenbezit

Het is evident dat de verkrijgbaarheid van wapens de gelegenheid tot het plegen van (ernstig) geweld vergroot.¹³⁸ Het hoge geweldsniveau in de Verenigde Staten wordt vooral toegeschreven aan het feit dat burgers daar vrijelijk over een wapen kunnen beschikken, hetgeen onder meer resulteert in een doodslagcijfer dat in 2003 varieert van 7 per 100.000 inwoners in New York tot 43 per 100.000 in Washington DC.¹³⁹ In Nederland is in 2003 bij 59 van de 202 moorden een vuurwapen gebruikt. In de overige gevallen is de moord gepleegd met een steekwapen (72) of

¹³³ H.H. Duijvestijn (2004), p. 29.

¹³⁴ Financial Times, 13 januari 2005.

¹³⁵ H.H. Duijvestijn (2004), p. 31.

¹³⁶ J. van der Linden, R.A. Knibbe en J. Joosten (2004), p. 48.

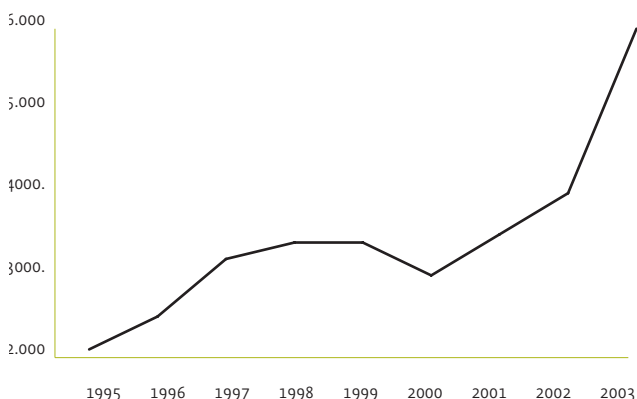
¹³⁷ L.K. Middelhoven en F.M.H.M. Driessen (2001), pp. 121-125.

¹³⁸ M. Marcus (2003), p. 35.

¹³⁹ Bureau of Justice Statistics, bjsdata.ojp.usdoj.gov.

slagwapen (12). Als er geen wapen in het spel is, komen vooral doodslaan of –schoppen (18) en ophanging en verwurging (18) veel voor. Het gebruik van een wapen vergroot de kans op ernstig letsel aanzienlijk. Wapens zijn dan ook, op enkele uitzonderingen na, verboden in Nederland. Een duidelijk zicht op het totale aantal illegale wapens ontbreekt en de schattingen over de omvang lopen dan ook sterk uiteen. De twee meest recente studies komen respectievelijk uit op ruim 40.000¹⁴⁰ en 85.000-125.000¹⁴¹ illegale wapens in Nederland. Slechts een fractie daarvan wordt door de politie opgespoord.

FIGUUR 5. GEREГИСТРЕERDE MISDRIJVEN WET WAPENS EN MUNITIE, 1995-2003

Bron: CBS, 2004

Er zijn diverse redenen denkbaar waarom mensen een wapen willen dragen. Zo rechtvaardigen jongeren het bezit van een wapen met het argument dat ze zich veiliger voelen. Ze zeggen er alleen maar mee te willen dreigen, of het wapen alleen in het geval van zelfverdediging te willen gebruiken. Sommigen zijn slachtoffer van geweld en willen herhaling voorkomen. Vaak denken ze dat de gevolgen van wapengebruik wel mee zullen vallen. Populair is ook het argument dat het normaal is een wapen te dragen: iedereen doet het. In de praktijk blijkt uit interviews met daders, slachtoffers en getuigen dat wapens een schijnveiligheid creëren. Wapenbezit leidt – vooral in panieksituaties – eerder tot gebruik van dat wapen, met alle gevolgen van dien. De bezitter acht zich bovendien zelfverzekerder en is met een wapen op zak minder snel geneigd conflicten te sussen of uit de weg te gaan.¹⁴²

¹⁴⁰ M.Y. Bruinsma en J.A. Moors (2005), p. 48.

¹⁴¹ A.C. Spapens (2002), p. 11.

¹⁴² B. Beke en H. Schreuders (2002), pp. 17-21.

4.4 MAATSCHAPPELIJKE FACTOREN

In een dichtbevolkt land als Nederland met de miljoenen contacten die de mensen dagelijks onderhouden, mag het een wonder heten dat er niet nog méér geweld plaatsvindt. Blijkbaar zijn er ook maatschappelijke krachten in het spel die de gemiddelde burger ervan weerhouden geweld te plegen. Tot die krachten behoren allereerst het stelsel van normen en waarden over de gewenste sociale omgangsvormen en in het verlengde daarvan de strafrechtelijke sancties die aan het plegen van geweld verbonden zijn. Maar ook minder prozaïsche redenen zoals de mogelijkheid in het levensonderhoud te voorzien via arbeid of een uitkering en om geschillen te beslechten langs democratische weg, weerhouden de meeste mensen van het plegen van geweld.¹⁴³

4.4.1 Normen en waarden

Niet alleen tussen de verschillende samenlevingen bestaat er geen consensus over normen en waarden, ook in elke afzonderlijke cultuur blijkt het stelsel van normen en waarden aan variatie onderhevig. Deels is dit een kwestie van tijdgeest; in de loop der eeuwen hebben zich verschuivingen voorgedaan in de opvattingen over goed en kwaad. Ook in deze tijd en in deze Nederlandse samenleving, die in vergelijking met andere landen tot de minder gewelddadige culturen gerekend wordt, bestaat er verschil van mening over de legitimiteit van het gebruik van geweld. Er zijn bepaalde subculturen die afwijzend staan tegenover de in de samenleving breed onderschreven normen en waarden. Het gebruik van geweld is in dergelijke milieus niet alleen *usance*, maar ook legitiem. Randgroepjongeren bijvoorbeeld plaatsen zich buiten de dominante cultuur door gedrag te vertonen dat in hun eigen subcultuur als normaal en functioneel beschouwd wordt, maar dat problemen oplevert bij 'normale' mensen.¹⁴⁴ Ook de subcultuur van bepaalde allochtone groepen zou conflicteren met de dominante autochtone cultuur. Niet alleen wordt geweld in een aantal landen van herkomst meer geaccepteerd, er is bovendien sprake van deels botsende normen en waarden. Zo wordt althans verklaard dat sommige allochtone groepen zich onevenredig vaak schuldig maken aan zware geweldsmisdrijven als gewapende overvallen en berovingen met geweld.¹⁴⁵

4.4.2 Sociale ongelijkheid

Sociale ongelijkheid kan een rol spelen bij het ontstaan van geweld, maar het verband tussen deze beide is niet eenvoudig te duiden. De wanhoop van de diepe armoede kan de mens ertoe drijven zijn toevlucht te zoeken tot diefstal met geweld. In Nederland kan deze verklaring van toepassing zijn op illegalen, drugsverslaafden wier uitkering niet toereikend is, en zwerfers die geen beroep willen doen op de Sociale Dienst. Behalve armoede kan ook welvaart een bron zijn van geweld. Vooral in een land waar economische waarden de boventoon voeren en de nadruk ligt op het verwerven van status, macht en financiële voorspoed, is de kans groter dat minder bedeeden geweld gaan plegen. De kans op geweld hangt niet alleen af van de sociale ongelijkheid als zodanig, maar ook van de mate van ontevredenheid over die ongelijkheid.

¹⁴³ A. Hoogerwerf (1996), p. 1.

¹⁴⁴ Idem, p. 41.

¹⁴⁵ H. Willemsse (2002), p. 8.

4.4.3 Ideologische verschillen

Hoewel politiek geweld hier minder frequent voorkomt dan in de meeste andere landen, is ook ons land de afgelopen vijftig jaar met enige regelmaat het toneel geweest van ideologisch gemotiveerd geweld. De meest voorkomende *binnenlandse* redenen voor politiek geweld in de afgelopen halve eeuw vormt het gebrek aan huisvesting. Daarnaast is regelmatig sprake van de import van *buitenlandse* politieke problemen, die onder meer tot uiting komen in de diverse (gijzelings)acties van Zuid-Molukse jongeren, de betogingen tegen de apartheid in Zuid-Afrika en de aanslagen van het Japanse Rode Leger, de IRA en ETA in de jaren zeventig en tachtig. Politiek gemotiveerd geweld is het product van onvrede met (onderdelen van) het politieke systeem in een land en getuigt van een afkalvend draagvlak voor het overheidsbeleid. Naarmate dat beleid minder doeltreffend en minder doelmatig is, of als zodanig in de media wordt uitvergroot, zal het voor de burgers minder aanvaardbaar zijn en neemt de kans op politiek geweld toe.¹⁴⁶

Terrorisme

Politiek geweld kan in bepaalde gevallen ontaarden in terrorisme. De grens tussen deze beide is niet altijd even scherp te trekken. Kenmerkend voor terrorisme is dat geweld frequent tegen betrekkelijk willekeurig gekozen burgers gebruikt wordt met het doel bepaalde veranderingen in het overheidsbeleid, het politieke systeem of de samenleving als geheel te bewerkstelligen. De beoogde veranderingen kunnen op politieke overwegingen gestoeld zijn, zoals bij het communisme het geval is, maar ook op bijvoorbeeld religieuze of nationalistische gronden. Hoewel de doelen dus verschillend kunnen zijn, hebben terroristen wel een aantal kenmerken gemeen, zoals hun dogmatisme, fanatisme en extremisme en gewelddadigheid. Ze delen de mensheid in twee kampen in – dat van de vrienden en dat van de vijanden – en hebben een versimpeld en weinig realistisch maatschappijbeeld. Veranderingen willen ze op korte termijn bewerkstelligen, hetgeen zonder geweld niet mogelijk is.¹⁴⁷

4.5 CONCLUSIES

Het lijkt aannemelijk dat de verklaringen voor het ontstaan van geweld die in dit hoofdstuk gepresenteerd zijn, elk een deel van de waarheid in zich bergen. Vermoedelijk is ieder mens tot geweld in staat. Behalve door individuele eigenschappen kan het ontstaan van geweld verklaard worden door invloeden uit de sociale en fysieke omgeving en door specifieke kenmerken van de maatschappij. Bij personen wier achtergrond de kiemen bevat van potentieel agressieve neigingen, kunnen bepaalde risicofactoren het geweld doen ontvlammen. Vooral stimulerende middelen als alcohol en geweldfilms en het bezit van een wapen bevorderen het ontstaan van agressief en gewelddadig gedrag. Voor de preventie van geweld bieden deze inzichten aanknopingspunten voor het treffen van adequate maatregelen.

Aanknopingspunten voor de preventie van geweld dienen vooral gezocht te worden in de beperking van de invloed van de risicofactoren. Zij immers vormen de lont die het wandelende

¹⁴⁶ A. Hoogerwerf (1996), p. 30.

¹⁴⁷ Idem, p. 19.

kruitvat doet ontploffen. Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat de precieze relatie tussen deze risicofactoren en het ontstaan van geweld nog niet ontrafeld is. Nader onderzoek is hier geboden. Daarnaast bieden bepaalde oorzakelijke achtergronden mogelijkheden voor de preventie van geweld. Dit geldt met name voor situationele factoren in het (semi-)publieke domein en voor de sociale en maatschappelijke omstandigheden waarin de geweldpleger zich bevindt. Individuele factoren zoals psychische stoornissen en genetische eigenschappen zijn – uiteraard – preventief niet te beïnvloeden. Van belang is ten slotte dat preventieve maatregelen in een vroeg stadium getroffen worden, want dan sorteren ze het meeste effect. Dit betekent dat er duidelijk zicht moet zijn op de profielen van (potentiële) geweldplegers.

GEWELDPLEGERS

HOOFDSTUK 5

5.1 DADERPROFIELEN

Bij de geweldscriminaliteit springen enkele typen daders in het oog. Zo vormen gewelddadige jongeren een duidelijk herkenbare dadergroep. Datzelfde geldt voor bijvoorbeeld bepaalde allochtone groepen, voetbalsupporters, racisten, plegers van huiselijk geweld, agressieve klanten en automobilisten die zich in het verkeer doen gelden. Deze groepen zijn zo duidelijk te onderscheiden, omdat ze een aantal kenmerken gemeen hebben die de basis vormen voor het ontstaan van agressief gedrag. Voor de aanpak van geweld is deze kennis relevant, omdat preventieve strategieën niet alleen op het slachtoffer en de situationele omstandigheden gericht moeten zijn, maar ook – en vooral – op de wortel van al het kwaad. Het voert in het bestek van deze notitie te ver om alle typen daders uitputtend te beschrijven. Volstaan wordt met enkele algemene opmerkingen over het profiel van de meest in het oog springende dadergroepen.

5.1.1 Jongeren

Uit ontwikkelingspsychologisch onderzoek is gebleken dat agressief gedrag zich meestal op jonge leeftijd ontwikkelt, tot op latere leeftijd doorwerkt en zich manifesteert in onder meer ernstig delinquent en/of gewelddadig gedrag. Veelal ligt een verscheidenheid aan oorzaken ten grondslag aan de ontwikkeling van agressief gedrag. Wetenschappers gaan er vooralsnog van uit dat er daarbij geen sprake is van een hiërarchie. Alle factoren kunnen in min of meer gelijke mate een bijdrage leveren aan het ontstaan van geweld. Vooral het *aantal* factoren dat in het geding is, is bepalend voor de vraag of een jongere gewelddadig gedrag zal vertonen. Kennelijk is een opeenstapeling van risicofactoren noodzakelijk om de ontwikkeling van een kind te ontregelen.¹⁴⁸

Het ontstaan van gewelddadig gedrag is uiteindelijk altijd de resultante van een wisselwerking tussen individuele kenmerken, kenmerken van de sociale en fysieke omgeving en algemene maatschappelijke kenmerken. Jonge geweldplegers blijken op deze onderscheiden niveaus een groot aantal aspecten met elkaar gemeen te hebben. Veelal is er op individueel niveau sprake van ADHD, gebrekkige sociale vaardigheden, seksueel misbruik, depressiviteit, leerproblemen

¹⁴⁸ W.J.M. de Haan en E.F.A.E. de Bie, p. 85.

en alcohol- en drugsgebruik. De sociale omgeving kenmerkt zich door veel conflicten in het gezin, weinig tot geen aandacht van de ouders, lijfstraffen, weinig binding met school en de omgang met delinquente vrienden. Op maatschappelijk niveau bevinden de jongeren zich in een sociaal-economisch marginale omgeving, waar drugshandel, wapenbezit en het gebruik van geweld eerder regel dan uitzondering zijn.¹⁴⁹

Hardekernjongeren

Het profiel van gewelddadige jongeren geldt in versterkte mate voor de groep die tot de harde kern gerekend wordt. De gemiddelde leeftijd van deze jongeren ligt rond de 18 jaar. Veruit de meesten behoren tot het mannelijk geslacht, hoewel meisjes – gezien de ernst van de delicten – met 8% redelijk sterk vertegenwoordigd zijn. Het scholingsniveau is laag – als de opleiding al voltooid is – en de werkloosheid is relatief hoog. De binding met de ouders is minder hecht dan met de eigen vriendenkring en aan de gangbare normen en (strafrechtelijke) regels laten de jongeren zich weinig gelegen liggen. Excessief alcoholgebruik gaat in sterke mate gepaard met het plegen van delicten. Preventief relevant is vooral de notie dat de hardekernjongeren op jonge leeftijd het criminele pad betreden en in de loop der tijd steeds ernstiger delicten plegen. Deze criminele carrière tekent zich niet alleen bij vermogensdelicten af, maar ook bij geweld: kleine knokpartijen ontaarden – naarmate de leeftijd vordert – in ernstig gewelddadig gedrag. Het wapenbezit is bovendien onrustbarend hoog.¹⁵⁰

TABEL 3. GEMIDDELDE LEEFTIJD WAAROP HARDEKERNJONGEREN EEN DELICT VOOR HET EERST PLEGEN

LEEFTIJD	DELICT
12	WINKELDIEFSTAL
13	GEWELD ZONDER LETSEL VERNIELING
14	BUURTBEWONERS TREITEREN DREIGEN MET GEWELD VECHTEN IN GROEPSVERBAND WAPENBEZIT
15	TASJESROOF
16	BEDREIGEN MET EEN WAPEN DIEFSTAL MET GEWELD

Bron: *De harde kern in beeld*, 1993

Allochtone jongeren

Relatief oververtegenwoordigd in de harde kern zijn allochtone jongeren; zo'n 40% van de harde kern is van allochtone komaf. De allochtone jongeren in de harde kern onderscheiden zich van hun autochtone metgezellen doordat ze meer en ernstiger geweldsdelicten plegen. Dit geldt

¹⁴⁹ M. Marcus (2003), p. 57.

¹⁵⁰ B. Beke en M. Kleiman (1993), pp. 48-50 en 72-88.

vooral voor zware mishandeling, wapenbezit en wapengebruik.¹⁵¹ Echter, niet onvermeld mag blijven dat tweederde van deze allochtone jongeren ervaringen heeft met discriminatie; geregeld vormt dit ook de aanleiding voor het ontstaan van geweld.¹⁵²

5.1.2 Volwassenen

Aangezien de basis voor het plegen van geweld vaak in de jeugd gelegd is, vertonen veel daderprofielen van volwassen geweldplegers overeenkomsten met die van de jongeren. Bij pedoseksuelen bijvoorbeeld is vaak sprake van seksueel misbruik en mishandeling in de jeugd en een gebrek aan sociale bindingen.¹⁵³ In sommige contexten wijkt het profiel van de dader op bepaalde punten af van het gemiddelde. Voetbalvandalen bijvoorbeeld, zijn vrijwel alleen mannen van Nederlandse komaf. Maar ook zij melden vaak gezinsproblemen in de jeugd en een gebrek aan agressiebeheersing, dat door overmatig alcohol- en drugsgebruik geregeld in geweld ontaardt.¹⁵⁴ Verder zijn ook bij volwassenen geweldplegers de allochtonen relatief oververtegenwoordigd. Zo is in 2002 25% van de verdachten van publiek geweld en 43% van de verdachten van huiselijk geweld *niet* in Nederland geboren.¹⁵⁵

5.2 CONCLUSIES

Uit de daderprofielen blijkt dat de ontwikkeling van agressief en gewelddadig gedrag veelal in de jeugd aanvangt. Veel geweldplegers – jong en oud – vertonen opvallend veel gelijkenissen in hun individuele en sociale achtergronden, zij het dat bij het ene type de nadruk meer ligt op bijvoorbeeld persoonlijkheidsstoornissen, terwijl bij het andere type bijvoorbeeld sociale aspecten de boventoon voeren. Zo hebben plegers van ernstig geweld vaak zelf een verleden van mishandeling. Gewelddadige zedendelinquenten scoren daarentegen hoog op het gebied van seksueel misbruik in hun jeugd en leerproblemen. En bij overtreders van de wapenwet is juist relatief het meest sprake van antisociaal gedrag en vroegtijdig schoolverlaten.¹⁵⁶ Veel voorkomende risicofactoren die geweldplegers gemeen hebben, zijn vooral alcohol- en drugsgebruik, een problematische gezinssituatie, gebrek aan schoolmotivatie, omgang met antisociale vrienden en wapenbezit.¹⁵⁷

Alertheid op signalen voor toekomstig agressief gedrag en preventief ingrijpen via het gezin en de scholen lijken de meeste kansen te bieden om (toekomstig) geweld te voorkomen. Dit vergt vooral een goede samenwerking tussen de diverse organisaties. Met name bij allochtone geweldplegers in de dop zullen het preventieve en repressieve beleid goed op elkaar afgestemd moeten zijn. Specifiek voor zedendelinquenten geldt ten slotte dat daderbehandeling geboden is om bepaalde persoonlijkheidsstoornissen en traumatische ervaringen in de jeugd te verhelpen.

¹⁵¹ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 54.

¹⁵² B. Beke en M. Kleiman (1993), p. 74.

¹⁵³ E. Leuw, R.V. Bijl en A. Daalder (2004), pp. 45-46.

¹⁵⁴ S. Bogaerts, A.C. Spapens en M.Y. Bruinsma (2003), p. 4.

¹⁵⁵ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 64.

¹⁵⁶ N. van der Heiden-Attema en M.W. Bol (2000), p. 75-77.

¹⁵⁷ M.W. Bol e.a. (1998), p. 102.

BELEID EN UITVOERING

HOOFDSTUK 6

Studies naar de omvang, achtergrond en risicofactoren van geweld zijn primair bedoeld om een handvat te bieden voor preventie en vroegtijdig ingrijpen. Wanneer bijvoorbeeld bekend is op welke plaatsen veel geweld gepleegd wordt, ligt intensief toezicht op deze *hot spots* voor de hand. Wanneer het profiel van daders en slachtoffers nauwkeurig omschreven is, kunnen dadergerichte en slachtoffergerichte maatregelen soelaas bieden. Dit lijkt simpel, maar er schuilen wel een paar addertjes onder het gras. Om te beginnen biedt het statistische verband tussen risicofactoren en geweld nog geen garantie dat hiermee ook het oorzakelijk verband is blootgelegd. Zo is in veel gevallen alcohol in het spel, maar aangezien alcohol wijd verbreid is in de samenleving, is het denkbaar dat de werkelijke oorzaak dieper ligt.¹⁵⁸ Ten tweede dient men bedacht te zijn op verplaatsingseffecten, ook al zijn deze nooit honderd procent. Ten slotte, ook al staat onomstotelijk vast onder welke condities zich geweld zal voordoen, dan nog is het niet zeker waar en wanneer dat zal gebeuren. Vergelijk het met de bliksem waarvan precies bekend is onder welke omstandigheden deze kan inslaan, maar waarvan niet vooraf voorspeld kan worden wáár deze zal inslaan. Vooraf voorspellen is dus niet mogelijk, achteraf verklaren wel.¹⁵⁹

Het feit dat niet precies bekend is onder welke condities geweld zal plaatsvinden, bemoeilijkt de preventie ervan. Toch zijn diverse maatregelen beproefd. Bij de preventie van criminaliteit – en dus ook van geweld – wordt gewoonlijk onderscheiden tussen primaire, secundaire en tertiaire preventie, waarbij elk van deze drie hetzij slachtoffergericht, hetzij dadergericht, hetzij situationeel van aard kan zijn.¹⁶⁰ De primaire preventie is gericht op ieder willekeurig persoon en op elke willekeurige situatie. Secundaire preventie richt zich op personen die een groter risico lopen slachtoffer of plegger van geweld te worden en op situaties waar een grotere kans op geweld bestaat. Tertiaire preventie ten slotte is bestemd voor de daadwerkelijke slachtoffers en plegers van geweld en op de situaties waar geweld schering en inslag is.

¹⁵⁸ W.J.M. de Haan, studiemiddag Utrecht 2004.

¹⁵⁹ W.J.M. de Haan (2003), p. 35 e.v.

¹⁶⁰ Basisboek Criminaliteitspreventie (1995a), p. 18-19.

De diverse typen preventie maatregelen kunnen in een matrix weergegeven worden:

TABEL 4. MATRIX VAN PREVENTIEMAATREGELEN			
	PRIMAIRE PREVENTIE	SECUNDAIRE PREVENTIE	TERTIAIRE PREVENTIE
SLACHTOFFERGERICHT			
DADERGERICHT			
SITUATIONEEL			

Geweld in het privé-domein speelt zich voornamelijk af in een sociaal bekende en vertrouwde omgeving. De aard van het geweld is cultureel of expressief en de dader is eenvoudig te achterhalen. In dit domein bieden dader- en slachtoffergerichte maatregelen het meeste soelaas. Het publieke domein daarentegen kenmerkt zich door een grote mate van anonimiteit. Het geweld kan instrumenteel, expressief of politiek van aard zijn en de daders zijn minder eenvoudig op te sporen. Situationele maatregelen sorteren hier meer effect. Meer in het midden van het spectrum staat geweld in het semi-publieke domein, waar de daders en slachtoffers elkaar veelal kennen, maar niet in die persoonlijke verhouding tot elkaar staan als in het privé-domein het geval is. Expressief en instrumenteel geweld hebben hier de overhand. Omdat in het geval van geweld op de werkplek ook bepaalde omgevings- en functiekenmerken een rol kunnen spelen bij het ontstaan van geweld, ligt een combinatie van situationele, dader- en slachtoffergerichte maatregelen voor de hand.

6.1 AANPAK IN DE DOMEINEN

In de huidige praktijk is de aanpak van geweld vooral gericht op personen en beroepsgroepen die een groter risico lopen op slachtofferschap. Daarnaast zijn de inspanningen toegespitst op een aantal risicolocaties zoals uitgaanscentra en voetbalstadions, en op bepaalde risicofactoren al dan niet in combinatie met maatregelen gericht op (potentiële) plegers van geweld. Aldus in zijn beknoptheid geformuleerd lijkt het alsof er maar mondjesmaat preventieve maatregelen tegen geweld getroffen worden. De praktijk wijst anders uit. Sterker nog, de veelheid aan activiteiten die ontplooid worden, maakt het ondoenlijk – en onwenselijk – deze uitputtend te beschrijven. De navolgende inventarisatie heeft dan ook niet de pretentie om volledig te zijn en dient louter beschouwd te worden als een overzicht op hoofdlijnen.

6.1.1 Geweld in het privé-domein

Huiselijk geweld

In de kabinetsnota *Privé geweld – publieke zaak* zijn ruim vijftig maatregelen opgenomen tegen huiselijk geweld. In april 2002 is deze nota, die fungeert als plan van aanpak voor de periode 2002-2006, aangeboden aan de Tweede Kamer. De coördinatie van de uitvoering berust bij het ministerie van Justitie.¹⁶¹ Bij de betrokken partijen is het besef gegroeid dat ze alleen in een drachtige samenwerking een vuist kunnen maken tegen huiselijk geweld. In veel steden zijn hierover afspraken gemaakt. Ook de beoogde regierol van de gemeente krijgt in toenemende

¹⁶¹ *Privé geweld – publieke zaak* (2002), p. 10.

mate gestalte. Bij de politie en het openbaar ministerie vormt de bestrijding van huiselijk geweld inmiddels een speerpunt in het beleid. Hulpverleners beschouwen huiselijk geweld niet meer louter als een relationeel probleem, maar ook als een veiligheidskwestie, hetgeen zich onder meer vertaald heeft in een uitbreiding van de capaciteit en verbetering van de toegankelijkheid van de vrouwenopvang. De aanpak van huiselijk geweld concentreert zich ten eerste op de tertiaire slachtoffergerichte preventie. Daarbij is ook oog voor kwetsbare groepen als ouderen, allochtonen en kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld. Ten tweede richt de aanpak zich op tertiaire dadergerichte preventieve en repressieve maatregelen, waarbij tevens aandacht is voor het herstellen van de geknakte relaties in het gezin.

Geconstateerd kan worden dat de aanpak van huiselijk geweld de afgelopen jaren een forse impuls heeft gekregen. De problematiek is nationaal en lokaal op de agenda geplaatst en het beleid begint de eerste vruchten af te werpen, hetgeen onder meer merkbaar is in de aangiftecijfers en daderaanpak door de politie.¹⁶² In beleid en praktijk blijft er aandacht voor verdere verbeteringen, die onder meer via de voorgenomen oprichting van een landelijk ondersteuningspunt huiselijk geweld gestimuleerd kunnen worden.¹⁶³ Op korte termijn zal bovendien in het landelijk netwerk huiselijk geweld aan de orde komen welk beleid in de toekomst benodigd is om het geweld binnenshuis blijvend te bestrijden.

Seksueel misbruik

Na de uitvoering van het Nationaal Actieplan 'Aanpak seksueel misbruik van kinderen' is dit onderwerp beleidsmatig ondergebracht bij de aanpak van huiselijk geweld. In de praktijk speelt vooral voorlichting op scholen een belangrijke rol bij het voorkomen van seksueel misbruik. Enerzijds richt deze primaire preventie zich op niet-commerciële vormen van misbruik, waarvoor diverse weerbaarheidstrainingen in omloop zijn zoals de Marietje Kessels-projecten en 'Rots en Water'. Anderzijds is de voorlichting op scholen gericht op commerciële uitingsvormen, waarbij vooral aandacht besteed wordt aan de lokroep van loverboys. Bekende voorlichtingsprogramma's op dit terrein zijn 'Beauty & the Beast' en 'Beware of Loverboys'.

Wanneer een kind seksueel misbruikt wordt, dient op de kortst mogelijke termijn ingegrepen te worden. Dit vergt zowel van de sociale omgeving als van professionals, zoals leraren en artsen, dat zij alert zijn op signalen van seksueel misbruik. Vermoedens daaromtrent kunnen gemeld worden bij een van de veertien regionale Advies- en Meldpunten Kindermishandeling of bij de jeugd- en zedenpolitie. Vroegtijdig ingrijpen is lastiger bij commerciële exploitatie van kinderen. Er zijn enkele projecten gericht op de aanpak van meisjesprostitutie, zoals Asja, Protocol 13 en Pretty Woman. Daarnaast worden er thans voorbereidingen getroffen voor de oprichting van een landelijk expertisecentrum meisjesprostitutie. Voor de overige vormen van commercieel seksueel misbruik geldt dat vooral niet-gouvernementele organisaties zich op dit terrein actief betonen: het Meldpunt Kinderporno op Internet bij de aanpak van kinderporno, Ecpat bij de bestrijding van kindersekstoerisme en de Stichting tegen Vrouwenhandel bij de bestrijding van mensenhandel.

¹⁶² K. Tinga (2003), p. 69.

¹⁶³ Voortgangsbericht (2004), p. 11.

6.1.2 Geweld in het semi-publieke domein

*Geweld op school*¹⁶⁴

De moord op Hans van Wieren, docent op het Haagse Terra College, maakt duidelijk dat het veiligheidsbeleid op scholen intensivering behoeft. Daarom presenteert het ministerie van OCW in 2004 het *Plan van aanpak veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen*.¹⁶⁵ In dit plan van aanpak zijn zowel preventieve als curatieve en repressieve acties geformuleerd. Preventief wordt ingezet op deskundigheidsbevordering van docenten en het bevorderen van de sociale competenties van leerlingen. Curatief gaat het om extra middelen voor leerling-begeleiding in het primair en voortgezet onderwijs en het realiseren van een sluitend zorg-netwerk rond de school. Repressief van aard zijn de aanpak en opvang van gedragsmoeilijke leerlingen via het realiseren van reboundvoorzieningen en duizend extra plaatsen in het onderwijs voor Zeer Moeilijk Opvoedbare Kinderen (ZMOK). Het thema veiligheid krijgt nadrukkelijker een plek in het toezichtskader van de onderwijsinspectie. Verder is in de ondersteunende sfeer een aantal maatregelen getroffen. Het gaat onder meer om het verstrekken van adviezen en *good practices* via het Centrum School en Veiligheid, de ontwikkeling van een veiligheidsmonitor waarvan de eerste resultaten in maart 2006 beschikbaar komen, een campagne – in samenwerking met het ministerie van Justitie – gericht op het terugdringen van wapenbezit onder scholieren en de uitvoering – samen met het ministerie van BZK – van het C&SCO-project, dat een integrale aanpak van conflicthantering beoogt.

*Geweld op de werkplek*¹⁶⁶

Vooraf het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid betoont zich beleidsmatig actief bij het terugdringen van geweld op de werkplek, wanneer zo'n anderhalf decennium geleden blijkt dat seksuele intimidatie, agressie en geweld, waaronder overvallen, een steeds groter probleem vormen op de werkvloer, met alle negatieve consequenties van dien. In 1994 wordt de Arbeids-omstandighedenwet uitgebreid met een aantal artikelen over agressie, seksuele intimidatie en geweld. Vanaf dat moment zijn werkgevers verplicht om op basis van een risicoinventarisatie en –evaluatie preventief beleid te ontwikkelen, waarin bovendien aandacht is voor de opvang van getroffen werknemers.

In 2004 zijn de effecten van het arbobeleid geëvalueerd. Het onderzoek *Evaluatie van de Arboret inzake ongewenste omgangsvormen* maakt duidelijk dat werkgevers hun formele arbobeleid goed uitvoeren.¹⁶⁷ Opvallend is ook de toename van het aantal gedragscodes. Maar het feit dat werknemers aangeven dat zich steeds meer ongewenste omgangsvormen voordoen, toont ook aan dat de echte aanpak nog onvoldoende tussen de oren van de chefs en werknemers zit. Op dit terrein zijn dus zeker verbeteringen nodig én mogelijk. Hier is een belangrijke taak weggelegd voor werkgevers en werknemers op ondernemingsniveau; sociale partners kunnen het beste zelf bepalen hoe op een praktische en structurele wijze omgegaan kan worden met geweld op het

¹⁶⁴ Onderhavige tekst is grotendeels gebaseerd op informatie van het ministerie van OCW.

¹⁶⁵ Plan van aanpak veiligheid in het onderwijs (2004), p. 4.

¹⁶⁶ Onderhavige tekst is grotendeels gebaseerd op informatie van het ministerie van SZW.

¹⁶⁷ Y. van Dam en M. Engelen (2004).

werk en de angst die daarmee gepaard gaat. SZW stimuleert en ondersteunt de sociale partners daarbij, onder meer via het inventariseren en verspreiden van *best practices*.

Een goed voorbeeld van een *best practice* vormt het project 'Veilige zorg', dat geënt is op het arboconvenant voor ziekenhuizen. Technische aanpassingen op de werkvloer, discussies over de grenzen van acceptabel gedrag en goede samenwerking met politie en justitie bij het lik-op-stukbeleid jegens geweldplegers zijn enkele van de succesvolle ingrediënten van het project. De aanpak maakt duidelijk dat werkgevers en werknemers, maar ook bijvoorbeeld vakbonden een meerwaarde hebben bij de aanpak van het geweld. Het afsluiten van arboconvenanten vormt daarbij een nuttig instrument, dat sinds 2000 ook actief door het ministerie van SZW gestimuleerd wordt. Van de zestig (algemene) arboconvenanten die gesloten zijn, besteden inmiddels zestien specifiek aandacht aan agressie en geweld op het werk. Het gaat onder meer om branches als: gemeenten, academische ziekenhuizen, het primair en voortgezet onderwijs, penitentiaire inrichtingen, taxi's en zwembaden. Voor het meten van de effecten van dit beleid is de Monitor Arboconvenanten ontwikkeld.

Overvallen

Na de opheffing van het projectteam (1993-1999) is de bestrijding van overvalcriminaliteit enige tijd veronachtzaamd, maar daar is sinds de aanstelling per 1 oktober 2003 van een landelijke overvalcoördinator bij de politie verbetering in gekomen. De publiek-private samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven, voortvloeiend uit het actieplan Veilig Ondernemen, lijkt goede resultaten te boeken.

6.1.3 Geweld in het publieke domein

Na een aantal schokkende incidenten van zinloos geweld op straat zoals de moord op Meindert Tjoelker in Leeuwarden en Joes Kloppenburg in Amsterdam, is in 1999 het Landelijk Platform tegen Geweld op Straat voor de duur van drie jaar opgericht. Sinds 2002 is van enige nationale coördinatie bij de aanpak van geweld op straat geen sprake meer. De aandacht is versnipperd in diverse deelgebieden zoals geweld in uitgaansgelegenheden, het openbaar vervoer en voetbalstadions. In het kort zullen deze hieronder de revue passeren.

Uitgaanscentra

De bestrijding van geweld in en rondom uitgaansgelegenheden is beleidsmatig ondersteund door de uitgave van de *Handreiking veilig uitgaan*, de ontwikkeling van het Veilig Stappen Plan en de introductie van de Kwaliteitsmeter Veilig Uitgaan. Koninklijk Horeca Nederland betoont zich actief met de promotie van Punt Uit, de tien gedragsregels voor probleemloos uitgaan. De aanpak van geweld in uitgaansgelegenheden is vooral een lokale aangelegenheid. In veel steden bestaan samenwerkingsverbanden tussen gemeente, politie en uitbaters van de horeca. Die samenwerking verloopt over het algemeen goed, maar de indruk bestaat wel dat het geweld

zich nu meer en meer verplaatst van de ‘natte’ horeca naar de straat en naar de ‘droge’ horeca (snackbars en dergelijke).

Openbaar vervoer

Na de aanvaarding van de motie-Dijsselbloem eind 2001 is onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Verkeer en Waterstaat het *Aanvalsplan sociale veiligheid in het openbaar vervoer* opgesteld. Uitgangspunt is dat het primaat voor de veiligheid in het openbaar vervoer bij de OV-bedrijven ligt: alleen in noodzakelijke gevallen moet een beroep gedaan worden op politie en justitie. Het accent van de operationele maatregelen ligt dan ook op preventie. Een van de maatregelen betreft de invoering van een chipkaart voor het gehele openbaar vervoer; de pilots gaan binnenkort van start, waarna over het verdere introductietraject besloten wordt. Andere maatregelen zijn onder meer het aanstellen van extra toezichthouders in tram en metro, meer cameratoezicht op stations, het tegengaan van zwerfvuil op en rond stations, betere informatie over vertragingen om agressie van reizigers tegen te gaan, intensievere bestrijding van zwartrijden en experimenten met elektronische aangiftes op stations.¹⁶⁸ Met uitzondering van de introductie van de chipkaart is de implementatie van het *Aanvalsplan sociale veiligheid in het openbaar vervoer* medio 2004 afgerond. De acties en maatregelen zijn nu in uitvoering. Daarnaast is een beperkt aantal aanvullende maatregelen geformuleerd, die nog uitwerking behoeven. Bovendien is na aanvaarding van de motie-Van Haersma Buma eind 2003 extra geld uitgetrokken voor de aanpak van de onveiligheid op risicolijnen in het spoorvervoer. De cijfers over 2003 laten een positieve ontwikkeling zien.¹⁶⁹

Sport en hooligans

In de sport lijken idealistische verwachtingen als verbroedering, integratie van allochtonen en slogans als ‘meedoen is belangrijker dan winnen’ gelogenstraf te worden door het (verbale) geweld van de supporters, sportbeoefenaren en – niet te vergeten – ouders die langs het veld hun kroost aanmoedigen. De beste oplossing voor deze problematiek ligt vermoedelijk bij de sportbonden en overkoepelende sportorganisaties zelf, maar in de praktijk staan de aanpak en samenwerking op dit terrein nog in de kinderschoenen. De afgelopen vijftien jaar zijn diverse initiatieven ontplooid, waaronder de ‘Campagne voor tolerantie en fair play’ en de campagne ‘Sportcode; laten we sport sportief houden’.¹⁷⁰ Daarnaast is de aanpak van voetbalvandalen geïntensiveerd, waarvan het in 1997 opgestelde beleidskader ‘Bestrijding voetbalvandalisme en voetbalgeweld voor risicowedstrijden’ getuigt, dat in 2003 geactualiseerd en uitgebreid is. Lokale, succesvolle projecten als ‘Helden rond de velden’ in Leeuwarden en ‘De Held – pesten en racisme 1-0’ in Zwolle doen vermoeden dat er preventief meer mogelijkheden zijn dan thans benut worden. Die kansen liggen vooral in het bevorderen van een sociaal preventief supportersbeleid, het invoeren van gedragscodes en het weren van notoire recidivisten uit het voetbalstadion.¹⁷¹

¹⁶⁸ *Aanvalsplan sociale veiligheid openbaar vervoer* (2002), p. 21.

¹⁶⁹ Voortgangsrapportage implementatie ‘Aanvalsplan sociale veiligheid openbaar vervoer’ (2004), pp. 2-3.

¹⁷⁰ K. Tinga (2003), p. 85

¹⁷¹ S. Bogaerts, A.C. Spapens en M.Y. Bruinsma (2003), p. 155.

Verkeer¹⁷²

Tegen agressie en geweld in het verkeer zijn op nationaal en lokaal niveau vele preventieve en repressieve initiatieven ontplooid. Het ministerie van Verkeer & Waterstaat heeft bijvoorbeeld diverse studies laten uitvoeren naar de oorzaken en mogelijke oplossingen voor agressie in het verkeer.¹⁷³ Als beheerder van het hoofdwegennet treft V&W maatregelen om de doorstroming te vergroten en agressie tussen weggebruikers te voorkomen. Een voorbeeld daarvan is het verbeteren van het rits- en invoeggedrag via markering, bebording en informatievoorziening boven en langs de weg. Sinds 2001 besteedt het ministerie in verkeersveiligheidscampagnes jaarlijks aandacht aan onderwerpen die direct verband houden met agressie, zoals afstand houden, bumper kleven en onnodig links rijden. De campagne-activiteiten zijn afgestemd met de politie en het openbaar ministerie. Daarnaast vormen maatregelen tegen rijden onder invloed reeds lang een prioriteit van het overheidsbeleid. Via een combinatie van regelgeving (zoals de invoering van de 0,2 promille-limiet voor beginnende bestuurders), communicatie (bijvoorbeeld de Bob-campagne) en handhaving wordt deze belangrijke risicofactor voor het ontstaan van agressie en geweld in het verkeer tegengegaan. Intussen voeren het KLPD en de regiokorpsen via reguliere en onopvallende surveillances gerichte handhaving op agressief rijgedrag. Vermeldenswaard zijn ook het initiatief van de politie Gelderland-Midden om een horkenlijn te openen – hork staat voor Hondsbrotale Onaanvaardbaar Rijdende Kluns – en het project ‘Agressie in het verkeer’ van de politie Haaglanden. Op lokaal niveau loopt een groot aantal projecten om agressie en overlast van jonge brom- en snorfietsers tegen te gaan. Ten slotte hechten maatschappelijke organisaties als de ANWB en 3VO veel belang aan de aanpak van agressie in het verkeer. Zo heeft de ANWB een top-10 met gouden regels in het verkeer opgesteld.

Bij agressie in het verkeer wordt vooral gedacht aan incidenten tussen verkeersdeelnemers onderling. Een bijzondere categorie is het geweld van ‘buitenstaanders’ jegens de gebruikers van de verkeersinfrastructuur. Te denken valt onder meer aan het gooien van voorwerpen vanaf viaducten boven de snelwegen en vaarwateren en het plaatsen van obstakels op de rails. Hierdoor kunnen niet alleen zeer gevaarlijke situaties ontstaan, met grote kans op letsel, maar kan tevens de infrastructuur ernstig ontwricht raken. Naar aanleiding van een dodelijk ongeval op de A4 als gevolg van het gooien van stenen vanaf een viaduct, heeft V&W in maart 2005 een pakket aan maatregelen aangekondigd om viaducten en bruggen op het hoofdwegennet beter te beveiligen. Tevens doet het ministerie een beroep op de decentrale overheden, die verantwoordelijk zijn voor het onderliggende wegennet, om op dit punt een gezamenlijke inspanning te leveren.¹⁷⁴

Wijken

Hoewel het geweld op straat zich meer en meer lijkt te concentreren op de wijken, is hier beleidsmatig nog maar weinig aandacht voor. Een uitzondering vormen de introductie van

¹⁷² Onderhavige tekst is grotendeels gebaseerd op informatie van het ministerie van V&W.

¹⁷³ M.J. Kuiken (2001); Studie aanpak agressie en geweld in het lokale verkeer (2003).

¹⁷⁴ Beveiliging viaducten en bruggen tegen stenengoeders (2005).

buurtbemiddeling sinds 2000 en het experiment met een gedragscode in een Hoornse wijk, dat sinds kort uitgevoerd wordt. Beide zijn vormen van vroegtijdige preventie en als zodanig niet uitsluitend gericht op geweld; veeleer is het zo dat zowel gedragscodes als buurtbemiddeling kunnen voorkomen dat een conflict uiteindelijk escaleert tot geweld.

6.2 SLACHTOFFERGERICHTE MAATREGELEN

6.2.1 Slachtofferhulp

Opvang en begeleiding

Zoals eerder – in § 3.2.3 – is gebleken, kan geweld leiden tot emotionele problemen. Goede opvang en begeleiding zijn dan van groot belang. In eerste instantie is een rol weggelegd voor familie en vrienden. Maar soms zijn juist zij partij in het conflict. Vooral bij huiselijk geweld is dit aan de orde. En in allochtone gezinnen wringt dit des te meer, wanneer de vlucht voor het geweld tot gevolg heeft dat het slachtoffer door de familie of door de gemeenschap verstoten wordt. Het komt ook voor dat familie en vrienden niet bij machte zijn hulp te bieden, of dat goedbedoelde pogingen zoals ‘kom op, je komt er wel overheen’ averechts werken. In dergelijke gevallen is hulp van derden geboden. De hulpverlening voor slachtoffers is deels in handen van vrijwilligers. Deels verlenen beroepskrachten hulp.

De meest laagdrempelige vrijwillige hulp biedt Slachtofferhulp Nederland, die beschikt over een landelijk dekkend netwerk van ongeveer zeventig regionale bureaus waar dagelijks zo'n 1.500 vrijwilligers paraat staan om slachtoffers van criminaliteit en verkeersongelukken te ondersteunen. Voor slachtoffers is de hulp gratis. De meeste slachtoffers worden door de politie doorverwezen. Zij kunnen bij de vrijwilligers terecht voor emotionele, juridische en praktische ondersteuning. In principe is de hulp van korte duur; er zijn geen wachtlijsten. Wanneer de problemen te complex zijn, verwijzen de getraide vrijwilligers door naar de gespecialiseerde hulpverlening. In 2003 zijn 84.212 slachtoffers geholpen, onder wie 31.886 slachtoffers van geweld. Vooral de categorie geweldslachtoffers is de afgelopen jaren relatief sterk gestegen (met 8% in de periode 2000-2003).¹⁷⁵

Een nieuw initiatief voor de laagdrempelige opvang van slachtoffers van geweld vormen de OK-punten in Rotterdam. Deze zijn vergelijkbaar met het project Veilig Honk dat in 2001 in Halderberge gestart is om jongeren die op de weg tussen huis en school lastiggevallen worden, een veilig onderkomen te bieden. De dertig OK-punten in Rotterdam zijn herkenbaar aan een speciaal uithangbord. De vrijwilligers aldaar hebben een training gevolgd voor het opvangen van slachtoffers. Momenteel wordt onderzocht of het wenselijk is dergelijke opvang ook in andere steden in te voeren. Een derde vorm van vrijwillige hulp en opvang is beschikbaar voor werknemers die tijdens de uitoefening van hun beroep het slachtoffer zijn geworden van geweld. Een aantal grote organisaties, zoals de Nederlandse Spoorwegen¹⁷⁶ en de politie, heeft voor eigen werknemers gespecialiseerde opvang voorhanden. Daarnaast bestaan er in enkele

¹⁷⁵ Slachtofferhulp Nederland, www.slachtofferhulp.nl.

¹⁷⁶ T. Boeree (2002), p. 179.

branches zelfhulpgroepen die vooral bestemd zijn voor de emotionele verwerking van een overval. Bekend is het Zelfhulpteam van de juweliersbranche, dat bestaat uit een landelijk dekkend netwerk van juweliers die zelf ooit slachtoffer van een overval zijn geweest en die bereid zijn collega's na een overval met raad en daad bij te staan.

Zelfhulpgroepen zijn eveneens in zwang voor slachtoffers van vooral seksuele delicten, zoals de Stichting Schouder aan Schouder voor seksueel misbruikte jongens en mannen. Ook zijn er telefonische hulpdiensten seksueel geweld en steunpunten seksueel geweld voor de emotionele opvang van slachtoffers. Regelmatig is bij deze slachtoffers echter specialistische hulp nodig. Het aanbod in Nederland bestaat deels uit ambulante psychosociale hulpverlening, die onder meer door de Riagg, de Fiom en vrijgevestigde therapeuten geleverd wordt. Deels, wanneer sprake is van zeer ernstige problemen, is er de mogelijkheid van intramurale hulp. Een aantal psychiatrische ziekenhuizen heeft een specifieke behandeling voor slachtoffers van seksueel geweld ontwikkeld. Opvang en onderdak ten slotte voor slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld bieden de Blijf van m'n lijf-huizen, Fiom-huizen en crisiscentra van de Algemene crisisopvang.

Voor jonge slachtoffers van seksueel misbruik bestaat er gespecialiseerde hulpverlening. Zo hebben verschillende instellingen voor ambulante (jeugd)hulpverlening een apart hulp-aanbod voor seksueel misbruikte jongeren. Soms is opname geboden in een residentiële instelling voor jeugdhulpverlening. Het aanbod aldaar varieert van onderdak met praktische begeleiding tot intensieve psychiatrische behandeling. Plaatsing in een dergelijke instelling verloopt via de Bureaus Jeugdzorg. Aangezien bij misbruik van jongeren vaak het hele gezin ontwricht wordt, bestaat er ook specifieke hulpverlening voor het gezin. Zo biedt het Fiom hulp voor moeders van misbruikte kinderen (mits zij niet de plegers zijn). Voor het herstellen van de verstoorde gezinsrelaties wordt ook wel gewerkt met de methodiek van het Meersporenbeleid en de Clas-methode (Contextuele Leergroepen voor Alle betrokkenen bij Seksueel misbruik).¹⁷⁷

Positie in het strafproces

Slachtoffers die zich onvoldoende erkend voelen in het leed dat hen is aangedaan, en die een afdoende strafrechtelijke reactie moeten ontberen, zijn meer geneigd tot eigenrichting. Ook zijn ze eerder bereid de wet te overtreden, want 'politie en justitie doen toch niets'. Mede om dit te voorkomen is er sinds enige jaren meer aandacht voor de positie van het slachtoffer in het traditioneel op de verdachte gerichte strafrechtelijk proces. Deze ontwikkeling is allereerst tot uiting gekomen in de invoering van de regelgeving Slachtofferzorg, die politie en justitie verplicht tot een correcte bejegening van het slachtoffer, een tijdige informatievoorziening over het verloop van het strafrechtelijk proces, bemiddeling bij het bewerkstelligen van een schadevergoeding en de voeging van het slachtoffer in het strafproces. Van recenter datum is de schriftelijke slachtofferverklaring, die op 1 mei 2004 in alle arrondissementen is ingevoerd, en het spreekrecht bij ernstige misdrijven, dat per 1 januari 2005 van kracht is geworden.

¹⁷⁷ Zedenalmanak, deel 2 (1997), pp. 33-34.

6.2.2 Schadefonds Geweldsmisdrijven

Omdat de slachtoffers van geweld materieel en emotioneel schade lijden die niet altijd wordt vergoed, is het Schadefonds Geweldsmisdrijven opgericht. Om voor een uitkering in aanmerking te komen moet aan een aantal voorwaarden zijn voldaan. Uiteraard dient er sprake te zijn van slachtofferschap van fysiek geweld, waartoe ook seksueel geweld gerekend wordt. Voorwaarde is ook dat het geweld met opzet en op Nederlands grondgebied gepleegd is en dat het heeft geleid tot ernstige lichamelijke schade of psychische schade die het directe gevolg is van het letsel. Het schadefonds vergoedt bijvoorbeeld niet het verlies van geld en goederen na een beroving. Evenmin keert het fonds een vergoeding uit, wanneer de schade op een andere manier – via de verzekeraar, de geweldpleger of anderszins – vergoed kan worden. Als het letsel (mede) aan het slachtoffer zelf te wijten is, kan het Schadefonds besluiten een lagere of in het geheel geen vergoeding uit te keren. Het maximale bedrag voor materiële schade bedraagt € 22.700,- en voor immateriële schade € 9.100,-. In 2003 heeft het Schadefonds Geweldsmisdrijven 5.065 aanvragen voor een vergoeding ontvangen. In totaal is dat jaar voor € 9.159.091,- uitgekeerd, een stijging van 36,7% ten opzichte van 2002.¹⁷⁸

6.3 DADERGERICHTE MAATREGELEN

6.3.1 Volwassenen

De preventie van geweld boekt het meeste succes, wanneer de (potentiële) geweldpleger ervan weerhouden wordt om geweld te plegen. Vandaar dat de aanwijzing Huiselijk Geweld, waarin de procedure beschreven staat die politie en openbaar ministerie bij de aanpak moeten volgen, erop gericht is het geweld onmiddellijk te doen stoppen en recidive via gerichte interventies te voorkomen. Behalve dat de verdachte thuis wordt aangehouden en er meteen proces-verbaal wordt opgemaakt – ook bij het achterwege blijven van aangifte – spoort de aanwijzing aan tot daderhulpverlening die zo vroeg mogelijk geïntegreerd is in de strafrechtelijke aanpak.¹⁷⁹ In de loop der tijd zijn diverse behandelingen voor geweldplegers beproefd, die een wisselend succes hebben geoogst. Dankzij wetenschappelijk onderzoek is er inmiddels wel meer inzicht in de factoren die de behandeling positief kunnen beïnvloeden. Gebleken is dat onder bepaalde voorwaarden zowel met de residentiële behandeling van geweldplegers, als met therapieën die de cognitieve, psychologische en sociale vaardigheden bevorderen, goede resultaten geboekt worden. Naar de effecten op de (middel)lange termijn is echter amper onderzoek verricht.¹⁸⁰

Lastiger nog is de behandeling van seksueel geweldplegers. Zij vormen een zo diverse groep met ieder zo zijn eigen persoonlijkheidskenmerken, dat een individueel behandelprogramma een grotere belofte in zich bergt dan een algemene therapie. Vermoed wordt dat de effecten zich alleen op korte termijn voordoen; therapeutische contacten zouden dan ook met enige regelmaat herhaald moeten worden. Wetenschappers gaan er althans van uit dat een volledige genezing niet mogelijk is; hooguit leren seksueel geweldplegers zichzelf beter te beheersen. In de praktijk ondergaan lang niet alle seksueel geweldplegers een behandeling. Zo is van de

¹⁷⁸ Schadefonds Geweldsmisdrijven (2004), p. 7.

¹⁷⁹ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 105.

¹⁸⁰ M.W. Bol (1995), p. 31.

plegers van seksueel misbruik bekend dat slechts 35% via de reclassering, de Riagg of in een tbs-kliniek behandeld wordt. De resterende 65% krijgt een gevangenisstraf of een andere straf opgelegd zonder behandeling.¹⁸¹ De mogelijkheden van 'dwang en drang' worden blijkbaar nog onvoldoende benut. Zowel voor seksueel geweldplegers als voor 'gewone' geweldplegers kan een voorwaardelijke veroordeling als stok achter de deur fungeren om in therapie te gaan en daarbij niet tussentijds af te haken. Behalve een voorwaardelijke veroordeling kunnen ook andere dwangmiddelen ingezet worden. Zo wil Nijmegen een project starten om notoire geweldplegers richting hulpverlening te dirigeren met het dreigement dat anders bijvoorbeeld de uitkering gekort of de huisvesting bemoeilijkt wordt.¹⁸²

6.3.2 Jongeren

Liever nog dan geweldplegers te behandelen verdient het de voorkeur om de ontwikkeling van gewelddadig gedrag in de kiem te smoren. De mogelijkheid om in de vroege jeugd preventief in te grijpen, is echter sterk afhankelijk van het vermogen om uit een grote groep jongeren die personen te selecteren die een verhoogd risico lopen zich tot geweldpleger te ontwikkelen. Bij deze selectie gaat het erom vroegtijdig afwijkend gedrag in kaart te brengen dat de weerslag vormt van individuele kenmerken en invloeden in de sociale, fysieke en maatschappelijke omgeving. Vooral een combinatie van meerdere factoren vergroot de kans op het ontstaan van gewelddadig gedrag aanmerkelijk. Maar ook wanneer van een dergelijke situatie sprake is, is ingrijpen van overheidswege niet onomstreden. De vraag is dan in welke gevallen en op welke manier interventie gerechtvaardigd is en ook of enige dwang uitgeoefend mag worden. Het antwoord op deze vraag kan misschien gevonden worden in de Operatie Jong. Binnen deze kabinetsoperatie wordt gewerkt aan een risicoprofiel voor vroegsignalering en een sluitende zorgketen waarin adequaat gereageerd kan worden op zorgwekkende signalen.¹⁸³

In de loop der jaren is op verschillende manieren getracht de ontwikkeling van delinquent en gewelddadig gedrag bij jongeren te voorkomen. Primaire dadergerichte maatregelen zijn onder meer een normatieve opvoeding, naschoolse opvang, de bevordering van sociale vaardigheden en anti-pestprojecten. Tot de secundaire dadergerichte preventie behoren trainingen tegen alcohol- en drugsverslaving, en opvoedingsondersteuning. Tertiaire dadergerichte preventie omvat onder meer training in frustratiebeheersing, beperking van wapenbezit en hulp bij alcohol- en drugsverslaving. Voor jongeren die een sterk verhoogd risico hebben gewelddadig gedrag te ontwikkelen, is een intensieve individuele interventie niet voldoende. Maatregelen sorteren bij hen alleen effect, wanneer de interventie op meerdere factoren gericht is en op verschillende niveaus – individueel, sociaal, fysiek en maatschappelijk – ingrijpt. Dit geldt met name voor allochtone jongeren en jongeren in achterstandswijken.¹⁸⁴

¹⁸¹ J. Frenken (2003), p. 21.

¹⁸² NRC Handelsblad, 26 november 2004.

¹⁸³ Jeugdagenda (2004), p. 24-27.

¹⁸⁴ W.J.M. de Haan en E.F.A.E. de Bie (1999), p. 86.

6.4 BESTRIJDEN VAN RISICOFACTOREN

6.4.1 Alcohol

Speerpunt in het alcoholbeleid vormt het terugdringen van de consumptie van minderjarigen. Wettelijk is bepaald dat de verkoop van alle alcohol aan jongeren onder de 16 jaar verboden is. Daarnaast geldt er een verbod op de verkoop van *sterke drank* aan jongeren tussen de 16 en 18 jaar. Alcohol is niet alleen slecht voor de lichamelijke ontwikkeling van jongeren, ze verleidt hen ook eerder tot agressiviteit en geweld. Een man van pakweg 40, wiens lichaam gewend is aan grote hoeveelheden alcohol, kan veel meer drank verwerken voordat hij tot dronkenschap vervalt. Jongeren zijn minder ‘getraind’ en worden dan ook sneller dronken. Haantjesgedrag, indruk willen maken op leeftijdgenoten, leidt er bovendien toe dat jongeren veel meer drinken dan hun lichaam aankan. Voor de aanpak van geweld op straat is vooral de notie relevant dat 75% van de jongeren zijn drank nuttigt in openbare gelegenheden. Voor de totale bevolking geldt juist het omgekeerde: 75% van alle Nederlandse burgers drinkt vooral thuis.¹⁸⁵

Zorgwekkend is dat men op steeds *jongere leeftijd* begint te drinken. Het Peilstationonderzoek – een periodiek onderzoek onder scholieren – wijst uit dat in 2003 de helft van de leerlingen in de groepen 7 en 8 van de basisschool ooit alcohol gedronken heeft, op 14-jarige leeftijd ligt dit aantal al op 87%. Jongeren drinken bovendien steeds *meer*. Van de middelbare scholieren die alcohol gebruiken, drinkt 60% van de jongens en 44% van de meisjes gemiddeld meer dan één glas op een doordeweekse dag. In het weekend drinkt 43% van deze jongens en 35% van de meisjes vijf glazen of meer; bij 17% van de jongens en 6% van de meisjes komt de teller in het weekend uit op tien glazen of meer. Volgens het CBS mag 6,4% van de jongens en 5,5% van de meisjes tussen de 12 en 18 jaar in 2002 tot de zware drinkers gerekend worden. Een wat ouder onderzoek van Nemesis uit 1996 wijst uit dat onder mannen van 18 tot 25 jaar 18% voldoet aan de criteria voor alcoholmisbruik en 13% aan die voor alcoholafhankelijkheid.¹⁸⁶

TABEL 5. PERCENTAGES ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN IN 1992, 1999 EN 2003

LEEFTIJD	JONGENS			MEISJES		
	1992	1999	2003	1992	1999	2003
12	46	56	73	33	38	68
13	55	68	81	50	57	76
14	68	77	88	68	71	87
15	76	86	91	79	87	89
16	88	92	93	85	86	90
17/18	89	93	95	91	89	93

Bron: Trimbos Instituut, 2004

¹⁸⁵ H.H. Duijvestijn (2004), p. 23.

¹⁸⁶ Trimbos Instituut, www.trimbos.nl.

In de praktijk worden er heel veel initiatieven ontplooid om het alcoholgebruik onder jongeren terug te dringen. Vooral de talrijke voorlichtingsactiviteiten springen in het oog. Deze zijn niet alleen op jongeren gericht, maar ook op hun sociale omgeving. Ouders spelen een belangrijke rol bij het beteugelen van de alcoholconsumptie: in de opvoedingsondersteuningsprojecten van het NIGZ en LSP, in het lesmateriaal 'Gezonde school en genotsmiddelen' van het Trimbos Instituut en in het project 'Alcohol en jongeren' van STAP wordt dan ook expliciet aandacht besteed aan de rol van de ouders. Daarnaast zijn scholen, horecaondernemers, drankindustrie en de politie betrokken bij talloze voorlichtingsprojecten die de jeugd wijzen op de negatieve invloed van alcohol op de gezondheid en het gedrag. Al deze goede bedoelingen ten spijt, is het echter de vraag of een voorlichtingsboodschap die in een 'nuchtere' omgeving verkondigd wordt, wel doorsijpelt in een situatie die vooral als *time out* wordt beschouwd, waarbij andere, vrijere regels gelden dan in het dagelijkse leven.¹⁸⁷

Veel voorlichtingscampagnes over alcohol behoren tot de primaire dadergerichte preventieve maatregelen. Speciaal voor jongeren die onder invloed van alcohol een geweldsdelict hebben gepleegd, zijn er ook tertiaire dadergerichte programma's ontwikkeld, zoals de projecten 'Jongleren', 'Preventie alcoholgerelateerde delicten' en 'Middelen en delict' en de taakstraf 'Training alcoholdelinquentie'. Deze programma's worden ingezet wanneer het kind al teveel gedronken heeft. Beter ware het wanneer bij de verstrekking van alcohol strikt de hand wordt gehouden aan wettelijke regels als het verbod op het schenken van (sterke) drank aan jongeren en aan lieden die in kennelijke staat verkeren. Handhaving van deze regels is in handen van de Voedsel en Waren Autoriteit. De indruk bestaat echter dat zij te weinig capaciteit heeft om voldoende toezicht uit te oefenen. Daarnaast hebben vooral horecaondernemers in het verleden geklaagd dat zij onvoldoende toegerust zijn om de leeftijdsgrenzen voor het schenken van alcohol toe te passen. Fraude met pasjes die jongeren op de computer vervaardigen, zou het in acht nemen van de leeftijdsgrenzen voor de uitbaters bemoeilijken.¹⁸⁸ Sinds de invoering van de legitimatieplicht begin 2005 is dit probleem in theorie eenvoudig te verhelpen. Knelpunt blijft wel de service van bierkoeriers, die dag en nacht drank leveren op plaatsen – thuis, maar ook in keten en schuren – waar jongeren feest vieren.

Behalve dadergerichte preventieve maatregelen kunnen er ook tal van situationele maatregelen ingezet worden om geweld onder invloed van alcohol te voorkomen. In de horecagelegenheid zelf gaat het dan om aspecten als deurbeleid, inrichting, temperatuur, muziekvolume, verkoop van voedsel en sociale vaardigheden van het personeel. Rondom de etablissementen kunnen camera's, toezichthouders, susteams, transport van de bezoekers na afloop van het uitgaan en spreiding van de sluitingstijden het uitgaansgeweld beteugelen. Welke maatregelen het meeste effect sorteren, is afhankelijk van de lokale en eventueel regionale situatie. Het is mogelijk een en ander te regelen in een convenant Veilig Uitgaan.

¹⁸⁷ H.H. Duijvestijn (2004), p. 19.

¹⁸⁸ Intomart (2003), p 5.

6.4.2 Drugs

Het gebruik van drugs wordt vooral benaderd als een gezondheidsprobleem; de hulpverlening aan verslaafden voert de boventoon. In het uiterste geval worden methadon en – in specifieke gevallen – heroïne van overheidswege verstrekt om uitwassen onder controle te houden. Voor drugsgebruikers die hun verslaving te boven willen komen, zijn er afkickprogramma's. Om de jeugd te behoeden voor drugsverslaving wordt vooral op scholen voorlichting gegeven, veelal in combinatie met voorlichting over de risico's die kleven aan de consumptie van alcohol en tabak. Recente cijfers lijken erop te wijzen dat drugsgebruik onder jongeren op zijn retour is. Ruim een kwart (28%) zegt in 2003 op ervaringen met softdrugs te kunnen bogen, maar 'slechts' 13% meldt recent gebruik (was 14% in 1999). Ervaringen met harddrugs blijven in 2003 beperkt tot 6% van de jongeren, waarbij 1% tot de actuele gebruikers behoort. Nederland is daarmee een van de weinige Europese landen waar het drugsgebruik zich stabiliseert.¹⁸⁹

Zoals eerder – in § 4.1.3 – geconstateerd is, vormen vooral harddrugs als speed en cocaïne een risicofactor voor het bevorderen van agressief gedrag. Misschien vanwege het geringe aantal gebruikers is deze invloed onderbelicht gebleven. Alleen bij harddrugsverslaafden die in een dwang- en drangtraject terecht komen, gaat een repressieve aanpak gepaard met preventie in de vorm van (gedwongen) hulpverlening bij het afkicken. Bij de aanpak van de smokkel en verkoop van harddrugs, die eveneens geregeld gepaard gaan met geweld, prevaleert – op een enkele voorlichtingscampagne na waarin gewezen wordt op de risico's die smokkelaars met name in het buitenland lopen – een louter repressieve benadering.

6.4.3 Geweldfilms en computerspellen¹⁹⁰

In de jaren negentig is het audiovisuele aanbod – de televisieprogramma's, films, video's en computerspellen – sterk gegroeid en daarmee het aanbod van geweldsbeelden. De wetenschap dat het aanschouwen van deze beelden vooral voor kinderen en jongeren een mogelijk risico in zich bergt, is in toenemende mate een punt van zorg voor ouders, overheid en politici. In 1997 vaardigt de Europese Commissie dan ook een richtlijn uit waarin de lidstaten opgeroepen worden maatregelen te treffen ter bescherming van kinderen en jongeren tegen de schadelijke invloeden van films, televisieprogramma's en computerspellen. In Nederland zijn voorlichting en zelfregulering, aangevuld met enkele wetsartikelen, de pijlers waarop het beleid zich daarna ontwikkelt. Om te beginnen heeft de overheid afgesproken met de audiovisuele branche dat het publiek – en in het bijzonder ouders van opgroeiende kinderen – gewaarschuwd wordt, zodra mogelijk schadelijke beelden vertoond worden. Aldus worden ouders zelf in staat gesteld hun verantwoordelijkheid gestalte te geven voor het kijkgedrag van hun kinderen.

Deze principiële keuze voor voorlichting en informatieverstrekking aan ouders heeft handen en voeten gekregen met de oprichting van een daarin gespecialiseerd instituut: het Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisuele Media (Nicom). De stichting Nicam is in 1999

¹⁸⁹ Trimbos Instituut, www.trimbos.nl.

¹⁹⁰ Onderhavige tekst is grotendeels gebaseerd op informatie van het Nicam.

opgericht door de publieke en commerciële omroepen, alsmede de film-, video- en dvd- en de computerspellenbranche. Het instituut wordt gecontroleerd en financieel gesteund door de overheid. In 2001 introduceert het Nicam de Kijkwijzer, een uniform informatiesysteem voor televisieprogramma's en films. De Kijkwijzer waarschuwt via diverse pictogrammen voor de mogelijke schadelijkheid van (gewelds)beelden voor kinderen en jongeren in verschillende leeftijdsfasen. Met de introductie van de Kijkwijzer komt een einde aan het bestaan van de Filmkeuring, die decennialang de bioscoopfilms keurde.

In aanvulling op de zelfregulering via het Nicam is sinds geruime tijd een wettelijke regeling van kracht in de vorm van artikel 240a WvSr. In dit artikel is bepaald dat jongeren onder de 16 jaar niet toegelaten mogen worden tot bioscoopfilms met een '16 jaar'-classificatie en dat aan hen bovendien geen dvd's, video's of computerspellen met een '16 jaar'-classificatie verhuurd of verkocht mogen worden. Als onderdeel van de Kijkwijzer is ook geregeld dat programma's op tv die de classificatie '12 jaar' of '16 jaar' hebben, niet voor 20.00 uur respectievelijk 22.00 uur uitgezonden mogen worden.

Begin 2004 hebben kabinet en Tweede Kamer het systeem van de Kijkwijzer geëvalueerd. Ze concluderen dat de Kijkwijzer aan de beoogde doelstellingen beantwoordt en dat het systeem verder ontwikkeld en vervolmaakt kan worden. Uit een aantal onderzoeken blijkt namelijk dat het merendeel van de ouders de Kijkwijzer niet alleen zinvol vindt, maar de pictogrammen ook echt in de praktijk gebruikt. Voor computerspellen hebben de fabrikanten dan al in Europa een – van de Kijkwijzer afgeleid – classificatie- en informatiesysteem geïntroduceerd. Vrijwel alle nieuwe releases van computerspellen worden sinds 2003 voorzien van pictogrammen van de Pan-European Game Information (PEGI). Al met al kan geconcludeerd worden dat er veel vooruitgang is geboekt met het informeren en waarschuwen van het publiek bij het vertonen van mogelijk schadelijke (gewelds)beelden. Toch is er een aantal verbeteringen mogelijk en wenselijk.

Momenteel worden nagenoeg alle televisieprogramma's, bioscoopfilms en computerspellen geclassificeerd en van pictogrammen voorzien. Echter, dit is nog niet het geval bij alle dvd's en video's. Een deel van deze branche onthoudt zich van medewerking, hetgeen mogelijk is vanwege het niet verplichte karakter van de Kijkwijzer. Daardoor blijft niet alleen de klant deels verstoken van productinformatie en is hij ten prooi aan verwarring over de aard van de ongeclassificeerde video's en dvd's, maar raken bovendien distributeurs, videotheken en winkels die zich wel committeren aan de Kijkwijzer gedemotiveerd.

Nieuwe technologische ontwikkelingen maken het ten slotte noodzakelijk om zich ook hier te beraden op de introductie van de Kijkwijzer. Ten eerste bieden steeds meer mobiele operators audiovisuele beelden aan via mobiele telefoons. Ten tweede zijn via internet steeds meer films en geweldsbeelden toegankelijk voor jongeren. Introductie van een Kijkwijzer voor beelden die via Nederlandse internetproviders en mobiele operators aangeboden worden, dient dan ook serieus bestudeerd en overwogen te worden.

6.4.4 Wapenbezit

Ten tijde van het Landelijk Platform tegen Geweld op Straat (1999-2002) is veel geïnvesteerd in de primaire preventie van wapenbezit. Van recenter datum is het initiatief, in oktober 2004, van de Landelijke Stichting tegen Zinloos Geweld en de stichting Meld Misdaad Anoniem om wapenbezit onder jongeren terug te dringen. Lesmateriaal moet de houding en het gedrag van jongeren jegens het dragen van een wapen ombuigen. Bovendien kunnen leerlingen anoniem informatie doorgeven over verboden wapenbezit onder medescholieren via de meldlijn van de stichting Meld Misdaad Anoniem.

De tertiaire preventie is eertijds gestalte gegeven via twee campagnes, in december 1999 en in november en december 2000, die de burger moeten bewegen straffeloos zijn wapen(s) in te leveren. De eerste campagne – ‘Heb ’t lef wapens weg’ – richt zich op het inleveren van slag-, steek- en stootwapens. Van de 14.000 ingezamelde wapens behoren echter dan al zo’n 2.000 tot de vuurwapens. Het vervolg in 2000 – de campagne ‘Vuurwapens: doe ze weg of ze doen je wat’ – levert nog eens ruim 2.100 vuurwapens op. De actie in 2000 is gehouden in verband met de wettelijke verhoging van de maximumstraffen voor illegaal vuurwapenbezit van negen maanden naar vier jaar. De maximale celstraf voor *handel* in vuurwapens is tegelijkertijd verhoogd van vier naar acht jaar.

Sedert de campagne in 2000 zijn er beleidsmatig geen nieuwe preventieve maatregelen geformuleerd om het vuurwapenbezit tegen te gaan. Ook in de praktijk worden mondjesmaat initiatieven ontplooid. De meeste inspanningen zijn thans gericht op de opsporing van wapens. Sinds kort is de politie bevoegd in van tevoren aangewezen gebieden preventief te fouilleren. Volgens de politie zouden haar wettelijke controlebevoegdheden verruimd moeten worden – onder meer tot de snelwegen – om wapenhandel en -bezit te bestrijden.¹⁹¹ Vooral nog moet ze alternatieve wegen benutten om te controleren op wapenbezit. Dat daartoe wel mogelijkheden zijn, bewijzen enkele regio’s waar de politie geregeld op scholen – onder auspiciën van de docent – de tassen en kluizen van leerlingen op de aanwezigheid van wapens controleert. Hiervoor is wel de toestemming van de ouders en scholen vereist.¹⁹² Zo ook zijn er voor het fouilleren van voertuigen op wapenbezit meer wettelijke mogelijkheden dan de Wet Wapens en Munitie doet vermoeden. Immers, de burgemeester kan vervoersassen, die bijvoorbeeld leiden naar een evenement of uitgaanscentrum, aanwijzen als veiligheidsrisicogebied en zo de weg vrijmaken voor de politie om preventief te fouilleren.¹⁹³

Voor het beleid jegens de *handel* in wapens zijn – vanwege het grensoverschrijdende karakter van deze handel – de maatregelen die de Europese Unie treft van belang. De Europese Unie concentreert zich vooral op het versterken van de controle op de legale verkoop. Dit gebeurt enerzijds door toezicht uit te oefenen op de handel en wandel van de wapenfabrikanten en

¹⁹¹ De Volkskrant, 14 januari 2005.

¹⁹² I. van Erpecum (2000), p. 5.

¹⁹³ Actieplan tegen illegale vuurwapens (2005), p. 4.

anderzijds door de samenwerking tussen de administratieve overheden te stimuleren. In 1997 heeft de Europese Unie bovendien een programma gelanceerd ter voorkoming en bestrijding van de illegale handel in conventionele wapens. Dit programma beoogt onder meer het opsporen van wapens te verbeteren. Daarnaast is sprake van het opstellen van een gedragscode voor de wapenexport.¹⁹⁴

6.5 CONCLUSIES

De inventarisatie van de aanpak van geweld in de domeinen maakt duidelijk dat er zowel op het niveau van het beleid als van de uitvoering al heel veel gebeurt. Tegelijkertijd valt op dat er op deelgebieden nog veel winst te behalen valt. Naar het zich laat aanzien biedt de aanpak van huiselijk geweld in ieder geval voor de duur van de uitvoering van de kabinetsnota *Privé geweld – publieke zaak* nog de beste waarborgen voor goede resultaten, zij het dat zowel de primaire en secundaire preventie als de cultureel bepaalde vormen van huiselijk geweld meer aandacht behoeven. Ook het seksueel misbruik van kinderen heeft, voor zover het om niet-commerciële uitingen gaat, zijn 'natuurlijke' plaats binnen de aanpak van geweld in het privé-domein verworven. De preventie van commerciële vormen van seksueel misbruik staat echter nog in de kinderschoenen. Dit geldt met name voor kinderseksuisme, kinderpornografie en kinderhandel, waarbij tegelijkertijd de vraag zich opdringt of de aanpak van deze uitingen van seksueel geweld het beste op zijn plaats is in het privé-domein.

In het publieke domein zijn de preventieve maatregelen tegen geweld het meest versnipperd. Van enige coördinatie is na de opheffing van het Landelijk Platform tegen Geweld op Straat geen sprake meer. De bestrijding van de onveiligheid in het openbaar vervoer is relatief nog het beste geregeld. In het uitgaansleven en in de sport dienen de inspanningen geïntensiveerd te worden. Hoewel agressie in het verkeer hoog op de politieke en beleidsmatige agenda staat, ontbreekt er een overkoepelende strategische visie op de aanpak van deze problematiek en een daaruit voortvloeiend samenhangend pakket van maatregelen. Grotendeels terra incognita is de aanpak van het geweld in de wijken, terwijl dat opmerkelijk genoemd mag worden, omdat het meeste geweld in het publieke domein zich in de woonwijken afspeelt (zie § 2.2.2). Een middenpositie neemt de aanpak van geweld in het semi-publieke domein in. Scholen zullen zich meer inspanningen moeten getroosten om het veiligheidsbeleid gestalte te geven en de samenwerking met de netwerkpartners te verbeteren. Bij geweld op werkplek zijn er meer mogelijkheden om met name de dadergerichte en situationele preventie gestalte te geven dan thans gebeurt.

De opvang en hulpverlening voor geweldslachtoffers is relatief goed geregeld. Hetzelfde kan gezegd worden van het financiële vangnet dat het Schadefonds Geweldsmisdrijven biedt voor slachtoffers die niet op andere wijze hun schade vergoed kunnen krijgen. De positie van het slachtoffer in het strafproces is echter nog niet optimaal. De informatieverstrekking laat nogal

¹⁹⁴ Kadernota integrale veiligheid (2004), p. 39.

eens te wensen over. Ook de bejegening kan op een aantal punten verbeterd worden; vermeden moet bijvoorbeeld worden dat slachtoffers tijdens het proces een plaats naast de familie van de dader toegewezen krijgen. Voor veel slachtoffers wringt het bovendien dat ze slechts beperkte mogelijkheden hebben om tijdens het strafproces te verhalen over het leed dat ze ondervonden hebben. Het is voor hen moeilijk te bevatten dat ze wel een toelichting mogen geven op hun vordering op de dader, maar er voor het overige het zwijgen toe moeten doen.

De dadergerichte maatregelen tegen geweld zijn duidelijk nog niet tot volle wasdom gekomen. Meer dan thans het geval is, dient een strafrechtelijke aanpak gecombineerd te worden met een vroegtijdige start van de daderbehandeling. Dit geldt vooral voor plegers van seksueel geweld. De mogelijkheden van dwang en drang zijn bovendien nog onvoldoende verkend. Evenmin is bekend welke effecten de daderbehandeling op de lange(re) termijn sorteert. Bovenal verdient het voorkomen van de ontwikkeling van agressief en gewelddadig gedrag op jonge leeftijd extra aandacht. Onduidelijk is nu nog waar precies de grenzen liggen van overheidsingrijpen. Duidelijk is wel dat met name bij allochtone jongeren en jongeren in achterstandwijken sprake moet zijn van een veelomvattende aanpak die op meerdere risicofactoren tegelijk ingrijpt, wil de interventie succes sorteren.

Het tegengaan van risicofactoren als alcohol- en drugsgebruik, wapenbezit en geweldsbeelden in audiovisuele media vormen speerpunten in de aanpak van geweld. Bij elk van deze factoren zijn verbeteringen denkbaar. Het best geregeld is de bescherming van kinderen en jongeren tegen de schadelijke invloed van geweldsbeelden. Punten van aandacht vormen nog wel de verkoop van deels ongeclassificeerde dvd's en video's, en de verspreiding van geweldsbeelden via internet en de mobiele telefoon. Via opvoedingsondersteuning kunnen bovendien ouders die zich nu niet bekommeren om het kijkgedrag van hun kinderen, aangespoord worden meer rekening te houden met de richtlijnen van de Kijkwijzer. Ook kan media-educatie bevorderd worden, zodat jongeren zich meer bewust worden van de invloed die media uitoefenen.

Het terugdringen van overmatig alcoholgebruik, met name onder jongeren, is het oogmerk van tal van maatregelen die thans ontplooid worden. Vooral de primaire preventie is goed van de grond gekomen, zij het dat ouders meer dan thans gebeurt, betrokken kunnen worden bij het voorkomen van alcoholconsumptie op jonge leeftijd. De secundaire en tertiaire preventie zijn echter voor verbetering vatbaar. Zowel bij de opvoedingsondersteuning (secundair) als bij de tenuitvoerlegging van sancties (tertiair) kan er meer aandacht besteed worden aan de rol die alcohol heeft gespeeld bij het plegen van het geweldsdelict. Dit vergt wel van de politie dat zij tijdens het opmaken van het proces-verbaal systematisch aandacht besteedt aan de eventuele consumptie van alcohol. In het uitgaansleven zal daarnaast meer geïnvesteerd moeten worden in het handhaven van de leeftijdsgrenzen, het treffen van situationele maatregelen in en rond de horecagelegenheden en aan het optimaliseren van de convenanten Veilig Uitgaan. Ten slotte verdient het aanbeveling eens kritisch te kijken naar de reclamecampagnes voor alcohol en het tijdstip waarop deze uitgezonden worden.

Op het gebied van wapenbezit zijn de minste preventieve inspanningen gesignaleerd. Het grote aantal illegale wapens (zie § 4.3.3) en de enkele gewelddadige incidenten met legale wapens rechtvaardigen een extra preventieve inspanning op dit terrein. De aanpak zal niet alleen in de primaire dadergerichte preventie gezocht moeten worden, maar ook in een verhoging van de opsporingsactiviteiten en meer secundaire en tertiaire preventie. Voor burgers die legaal een wapen bezitten, moet de aangescherpte *Circulaire wapens en munitie* het risico op misbruik van het wapen tegengaan.

SAMENWERKING EN EFFECTIVITEIT

HOOFDSTUK 7

7.1 SAMENWERKING

Bij de aanpak van geweld zijn verschillende organisaties betrokken. Behalve de professionele instituties zoals politie, toezichthouders, justitie, het openbaar bestuur en de hulpverlening, is onder meer een rol weggelegd voor burgers, bedrijven en overkoepelende organisaties. Een voorbeeld ter illustratie. Bij de aanpak van de onveiligheid in het openbaar vervoer zijn de volgende organisaties betrokken: de ministeries van Verkeer en Waterstaat, Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de NS, openbaarvervoerbedrijven als GVB, RET, HTM en GVVU, Railinfrabeheer, de Railverkeersleiding, NS Stations, gemeenten, werknemers en vakbonden, brancheorganisatie Mobis, het Centrum Vernieuwing Openbaar Vervoer en consumentenorganisaties als Rover en de Fietsersbond. De meerwaarde van samenwerking is al zo vaak uiteengezet, dat deze hier geen verder betoog hoeft. Het aantal partijen dat erbij betrokken is, maakt tegelijkertijd duidelijk dat een goede samenwerking niet eenvoudig te realiseren is.

Voor zover bekend, wordt nauwelijks aandacht besteed aan de uitwisseling van kennis en ervaring tussen de verschillende domeinen. Dit betekent dat elk van de organisaties zich voor een deel van de problematiek verantwoordelijk voelt, zonder zicht te hebben op het gedrag van geweldplegers in de andere domeinen en de eventuele (preventieve) maatregelen die daar getroffen worden.

7.1.1 Burgers

Burgers en in het bijzonder getuigen van geweld nemen een speciale plaats in bij de aanpak van geweld. Hun aandeel kan variëren van zelf ingrijpen tot het mobiliseren van de wijk om ongewenst en crimineel gedrag tegen te gaan. Vaak wordt gezegd dat het levensgevaarlijk is om als passant tijdens een gevecht in te grijpen. Die stelling wordt nog eens bevestigd door berichten over omstanders die werkloos toekijken, of die juist wel ingrijpen en daar met hun eigen leven voor moeten betalen. Ondanks deze berichten van het tegendeel, valt het nog wel mee met de passiviteit van omstanders: vrijwel dagelijks zijn er incidenten waarbij burgers wel degelijk, met succes hebben ingegrepen. Toch kan er meer gedaan worden om de ‘cultuur van afzijdigheid’ te doorbreken en getuigen van geweld te mobiliseren. Zo blijkt uit Angelsaksisch

onderzoek dat burgers eerder bereid zijn (gewelds)delicten te melden, wanneer agenten zich op straat bewust sociaal opstellen, bijvoorbeeld door voorbijgangers te groeten.¹⁹⁵

Er valt duidelijk nog het een en ander te winnen valt met het ontwikkelen van strategieën om omstanders tot actie te bewegen. De eerste schreden zijn in 2001 gezet met de campagne 'Weet wat je te doen staat als het om geweld gaat...' (bel 1-1-2, onthoud kenmerken van de dader en laat het slachtoffer niet alleen), die in 2004 en 2005 een vervolg heeft gekregen met de vierde tip, die omstanders moet mobiliseren zonder dat de grenzen van gepast gedrag overschreden worden. Evaluatie van de campagne heeft inmiddels uitgewezen dat veel burgers op de hoogte zijn van de tips en zich ook bereid verklaren hieraan gehoor te geven, wanneer ze getuige zijn van geweld.¹⁹⁶

Maar ook op andere manieren kunnen burgers gemobiliseerd worden in de strijd tegen geweld: door bijvoorbeeld als overheid kleinschalige structuren te bevorderen, waarin burgers en instanties verantwoordelijk zijn voor de aanpak van geweld en daar zonedig op aangesproken kunnen worden, en door burgers en professionals te beschermen die hun verantwoordelijkheid nemen en dragen.¹⁹⁷ De afgelopen jaren zijn tal van particuliere initiatieven op gang gekomen, die vooral het terugdringen van 'zinloos' geweld beogen. Geconstateerd kan worden dat zowel de onderlinge samenwerking tussen deze stichtingen als de wisselwerking tussen praktijk en (rijksoverheids)beleid voor verbetering vatbaar is.

7.2 EFFECTIVITEIT

Van de maatregelen die in het vorige hoofdstuk beschreven zijn, is vaak onbekend óf en in welke mate ze geweld voorkomen. Wat dat betreft ligt er voor het preventieonderzoek nog een braakliggend terrein in het verschiet. Slechts één – Amerikaanse – studie is bekend, die een breed overzicht biedt van effectieve en veelbelovende preventiemaatregelen: het uit 1997 daterende *Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising*. Hieruit blijkt dat preventie vooral maatwerk is: veel maatregelen kunnen effectief zijn, maar niet onder alle omstandigheden en niet voor alle personen. Maatwerk vereist dat in gebieden met een hoog criminaliteitsniveau eerst geanalyseerd wordt welke oorzaken hieraan ten grondslag liggen, om vervolgens de maatregelen toe te spitsen op die factoren die ook echt beïnvloedbaar zijn. Afhankelijk van de complexiteit van de problematiek kan volstaan worden met specifieke maatregelen, of is juist een integrale strategie geboden. Vaak is preventie op een enkel delict gericht en worden de activiteiten ontplooid door een enkele instantie, zoals de politie, de school of de hulpverlening. In gebieden met veel criminaliteitsproblemen is een dergelijke werkwijze niet productief, omdat iedere afzonderlijke maatregel moet opboksen tegen een veelheid aan criminaliteitsbevorderende factoren. Een integrale strategie, waarbij preventie gecombineerd wordt met sociaal-economisch beleid, vergt echter veel inzet, samenwerking en geld.¹⁹⁸

¹⁹⁵ M. Eysink Smeets, E. de Bie en M. Egelkamp (2002), p. 7.

¹⁹⁶ Management summary campagne Meld Geweld, p. 3.

¹⁹⁷ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998a), p. 41.

¹⁹⁸ A.C. Berghuis (1997), p. 2.

Het ontwikkelen van een veelomvattende strategie is vooral van belang voor gebieden in het publieke domein waar onevenredig veel geweldscriminaliteit plaatsvindt. Op deze *hot spots* is frequente surveillance door de politie een probaat middel. Uit onderzoek is gebleken dat de politie vijftien minuten aanwezig moet zijn om een optimaal effect te sorteren; de indruk die haar aanwezigheid maakt, ijlt namelijk langere tijd na. Daarbij is wel vereist dat de politie op gezag kan bogen en dat ze de burger – en bovenal de jongeren – correct bejegt, zodat haar optreden niet averechts werkt. Hoe meer gezag de politie uitstraalt, des te meer burgers bereid zijn de wet na te leven.¹⁹⁹ Behalve extra toezicht op *hot spots* – waarbij niet alleen voor de politie een rol is weggelegd, maar ook voor bijvoorbeeld particuliere beveiligers, portiers, conducteurs en stadswachten – worden ook het beperken van de alcoholconsumptie, van het wapenbezit en de hoeveelheid contant geld tot de bewezen effectieve maatregelen gerekend.

In het semi-publieke domein besteedt het Amerikaanse onderzoek alleen aandacht aan het voorkomen van geweld op scholen. Bewezen effectief zijn daar programma's die gericht zijn op de verduidelijking en overdracht van bepaalde gedragsnormen. Hetzelfde geldt voor het opstellen van schoolregels die consequent gehandhaafd worden, en het geregeld (verbaal) belonen van correct gedrag van leerlingen.

In het privé-domein wordt het gedurende langere tijd frequent thuis bezoeken van (problematiese) gezinnen met jonge kinderen veelbelovend genoemd. Hetzelfde geldt voor het trainen van ouders in technieken om onderlinge conflicten geweldloos te beslechten. Optreden van de politie tegen plegers van huiselijk geweld is alleen effectief wanneer de persoon in kwestie een baan heeft, maar werkt averechts bij werkloze daders.²⁰⁰ Speciaal voor onmin tussen buurtgenoten geldt buurtbemiddeling als een goede methodiek.²⁰¹ Op basis van een inventarisatie van Nederlandse normen- en waardenprojecten kan hieraan toegevoegd worden dat deze weliswaar veelal effectief zijn, maar ook veel inspanningen vergen om ze gedurende langere tijd levend te houden.²⁰²

Van dadergerichte maatregelen is bekend dat ze meer effect sorteren naarmate ze op jongere leeftijd toegepast worden.²⁰³ Vooral opvoedingsondersteuning en gezinstherapie zijn alom erkend als succesvolle preventiemethoden.²⁰⁴ Voor wat oudere jongeren kan arbeidstraining soelaas bieden. Echter, als voorwaarde voor een voorwaardelijk sepot werkt arbeidstraining juist niet. Stelselmatige geweldplegers zijn het meeste gebaat bij behandeling. Zoals reeds in paragraaf 6.3.1 vermeld, worden goede resultaten bereikt met de residentiële behandeling van

¹⁹⁹ A. Verbrugge (2004), p. 24.

²⁰⁰ A.C. Berghuis (1997), p. 7

²⁰¹ L.M.J. Fiers en A. Jansen (2004), p. 45.

²⁰² T. Tudjman (2002), p. 45.

²⁰³ Commissie Jeugdcriminaliteit (1994), p. 38.

²⁰⁴ World Health Organization (2002f), p. 2.

geweldplegers. Hetzelfde geldt voor therapieën die cognitieve, psychologische en sociale vaardigheden bevorderen. Over de effecten op de (middel)lange termijn is echter niets bekend.

7.3 CONCLUSIES

Bij de aanpak van geweld zijn tal van organisaties betrokken. Een goede samenwerking tussen de verschillende partijen is dan ook van groot belang. De indruk bestaat dat er nog het nodige op dit terrein verbeterd kan worden. Dit geldt des te sterker voor de uitwisseling van kennis, ervaring en informatie over geweldplegers tussen de domeinen. Bij de bestrijding van geweld worden de mogelijkheden van samenwerking met de burgers veelal over het hoofd gezien. Dat is jammer, want juist hun positieve krachten zouden beter benut kunnen worden om de cultuur van afzijdigheid te doorbreken. Tegelijkertijd blinken ook de lokale burgerinitiatieven tegen zinloos geweld niet uit in onderlinge samenwerking. Bovendien is de wisselwerking tussen deze stichtingen en de overheid voor verbetering vatbaar. Ten slotte kan geconstateerd worden dat bij het mobiliseren van omstanders die getuige zijn van geweld, pas de eerste schreden gezet zijn om hen te bewegen tot meer betrokkenheid. Het gaat wat ver om van (wijk)agenten te vergen dat ze burgers groeten tijdens de surveillance, maar de notie dat 'kennen en gekend worden' van invloed is op de bereidheid van burgers om de politie te waarschuwen, kan van waarde zijn bij het ontwikkelen van nieuwe strategieën om omstanders te mobiliseren.

De recidive onder geweldplegers is relatief hoog. Aldus beschouwd is investeren in preventie veel effectiever. Een ernstige tekortkoming van veel preventieprojecten is echter dat er geen wetenschappelijk onderbouwd inzicht bestaat in de effecten van veel maatregelen. Ondanks alle meetproblemen zal hier een forse inhaalslag gepleegd moeten worden in de vorm van een meta-evaluatie van geweldsprojecten, die vergelijkbaar is met het Amerikaanse onderzoek *Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising* uit 1997. Vervolgens zullen criteria geformuleerd moeten worden voor het evalueren van toekomstige preventieprojecten tegen geweld. Pas dan kan gestart worden met het grootschalig verspreiden van *best practices* in het land.

KANSEN VOOR PREVENTIE

HOOFSTUK 8

De cultuur van afzijdigheid moet doorbroken worden. Tot deze slotsom komt de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling in 1998 in zijn advies over de bestrijding van het geweld. In dat jaar zijn de geesten inmiddels rijp voor een intensieve bestrijding van geweld. Het is de tijd van toenemend geweld op straat, van massale stille tochten tegen het 'zinloze' geweld en van publieke debatten in de twaalf hoofdsteden.²⁰⁵ Een en ander leidt tot een adviesaanvraag bij de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling in 1997, die een jaar later constateert: "mensen voelen zich niet verantwoordelijk voor het (ongewenste) gedrag van anderen, of hebben angst om die verantwoordelijkheid op zich te nemen binnen maatschappelijke instituties en in de publieke ruimte. Mensen corrigeren elkaar nauwelijks en accepteren het ook niet dat anderen, omstanders en functionarissen, hen corrigeren."²⁰⁶ De bron van deze mentaliteitsverandering ligt volgens de Raad in de grotere anonimiteit die in het (semi-)publieke domein is ontstaan.

Op de lange duur kan de cultuur van afzijdigheid leiden tot een samenleving waar louter angst en onverschilligheid regeren en waar geen enkele maatregel meer in staat is om de apathie te doorbreken. Alleen al om die reden is een breed offensief tegen geweld geboden. Sommigen pleiten in dit verband zelfs voor een beschavingsoffensief, waarin ruimte is voor bezinning op het moderne burgerschap en de bijbehorende spanningen tussen individualisme en sociaal bewustzijn, tussen zelfontplooiing en solidariteit, tussen rechten en plichten die voortvloeien uit de (gedrags)regels van het sociale verkeer.²⁰⁷ Deze en andere reflecties op de tijdgeest zijn zeker belangrijk voor de aanpak van geweld, vooral wanneer ze vergezeld gaan van concrete voorstellen over de wijze waarop het beschavingsoffensief gestalte moet krijgen en hoe de cultuur van afzijdigheid doorbroken kan worden.

In de navolgende paragrafen worden voorstellen geformuleerd voor de aanpak van geweld. De notie van het doorbreken van de cultuur van afzijdigheid krijgt daarin een plaats door burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties te mobiliseren tegen het geweld. Daarnaast zijn de voorstellen gericht op het oplossen van de knelpunten en inkleuren van de witte vlekken die in deze notitie gesignaleerd zijn.

²⁰⁵ K. Tinga (2003), p. 55.

²⁰⁶ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998a), p. 7.

²⁰⁷ G. van den Brink (2003), p. 341 e.v.

8.1 MOBILISEREN VAN BURGERS EN BEDRIJVEN

Burgers

Burgers vormen de motor om de cultuur van afzijdigheid te doorbreken. Veel meer dan thans gebeurt, moeten de positieve krachten in de samenleving benut worden. De tijd is er rijp voor om een beroep op hen te doen. Naast de individualistische landgenoten zijn er veel betrokken burgers opgestaan die bereid zijn zich in te zetten voor het welzijn van hun buurt en sociale omgeving. Op lokaal niveau is de wijkgerichte aanpak waarin burgers participeren, in korte tijd zeer populair geworden. Daarvan getuigen projecten als buurtbemiddeling, 'Onze buurt aan zet', 'Heel de buurt', de buurtvaders, 'Thuis op straat' en 'De buurt voor alle leeftijden'. En in tal van projecten zijn burgers actief om de leefbaarheid te verbeteren, zoals in 'Grenzen stellen en gemeenschapszin bevorderen' in Utrecht, 'Opzoomeren' en de 'Stadsetiquette' in Rotterdam en 'De karavaan' in Den Haag.²⁰⁸ Dergelijke initiatieven moeten onverminderd gestimuleerd worden. Daarnaast kan het opstellen van gedragscodes in wijken bijdragen aan een vreedzamer klimaat, waarin burgers elkaar durven aanspreken op onacceptabel gedrag. Dit is vooral ook van belang, omdat het geweld op straat zich vooral in de woonwijken afspeelt (zie § 2.2.2).

Een bijzondere rol bij het voorkomen van geweld op straat vervullen de lokale stichtingen van burgers tegen zinloos geweld. Zij betonen zich bijzonder actief bij het verkondigen van de boodschap dat geweld onacceptabel is. Zonder afbreuk te willen doen aan hun enthousiasme en inzet, kan wel geconstateerd worden dat de werkwijze van deze stichtingen op een aantal punten voor verbetering vatbaar is. Vooral op het gebied van samenwerking, zowel met elkaar als met de overheid, valt nog de nodige winst te behalen (zie § 7.3). Om de wisselwerking en informatie-uitwisseling te bevorderen zal een vorm van landelijke ondersteuning uitkomst moeten bieden. Langs deze weg kunnen de stichtingen ook beter gestimuleerd, gewaardeerd en gefaciliteerd worden. Bij voorkeur wordt een dergelijke voorziening ondergebracht bij het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid.

Een derde 'groep' burgers die een bijdrage kan leveren aan het voorkomen van geweld, vormen de ouders van opgroeiende kinderen. In de opvoedingsondersteuning voor ouders die moeite hebben met hun opvoedende taken, behoort meer aandacht te zijn voor de risico's van alcohol- en drugsgebruik, wapenbezit en gewelddadige computerspellen en films voor (jonge) kinderen. Van ouders in het algemeen mag gevergd worden dat ze aandacht besteden aan de overdracht van normen en waarden en de activiteiten van hun kinderen buitenshuis, op school, op straat, in de sport en hun omgang met vrienden en kennissen. Niet alle ouders weten hoe ze een dergelijke verantwoordelijkheid gestalte moeten geven. De banden van maatschappelijke organisaties – van scholen, sportverenigingen, jongerenwerkers, maar ook van bijvoorbeeld religieuze instellingen – met de ouders zullen daarom verstevigd moeten worden.

Gewelddelicten worden relatief vaak door jongeren gepleegd. Toch worden juist zij weinig ingezet bij de preventie van geweld. Een uitzondering vormen de voetbalverenigingen die een

²⁰⁸ T. Tuijman (2002), pp. 10-44.

beroep doen op de supporters om ongeregelheden te voorkomen. Eenzelfde beroep op de jeugd is niet alleen denkbaar bij amateurvoetbalclubs, maar ook bij andere takken van sport. Verder kunnen jongeren nauwer betrokken worden bij het veiligheidsbeleid op scholen. Het opstellen van gedragscodes op scholen en in de sport door de jongeren zelf kan bovendien veel duidelijkheid scheppen over de grenzen van acceptabel gedrag. Eventueel kan een dergelijke methodiek ook uitgebreid worden naar het publieke domein. In Den Haag zijn bijvoorbeeld goede ervaringen opgedaan met het project 'Trek die lijn', waarbij leerlingen gedragsregels opgesteld hebben voor de tramlijnen waarmee ze doordeweeks van en naar school reizen.

Ten slotte is een rol weggelegd voor burgers die getuige zijn van geweld. De campagne 'Meld geweld' heeft goede resultaten geboekt: het aantal burgers dat aangeeft een of meerdere van de tips in de praktijk te zullen toepassen, is sterk gestegen. Het op gezette tijden herhalen van deze campagne verdient dan ook aanbeveling. Daarnaast zal onderzocht moeten worden welke andere mogelijkheden er zijn om getuigen te mobiliseren. Geconstateerd is dat pas de eerste schreden zijn gezet om hen te bewegen tot meer betrokkenheid (zie § 7.3). Een veelbelovende route vormt de Amerikaanse notie dat 'kennen en gekend worden' van invloed is op de bereidheid van burgers om de politie te waarschuwen als zich een (gewelds)delict voordoet. Als dit in de praktijk ook in Nederland het geval is, kan vooral de wijkagent hiermee zijn voordeel doen. Zo ook biedt de technologie een invalshoek om omstanders tot activiteit te bewegen. Voor bijvoorbeeld mobiele telefoons die uitgerust zijn met de mogelijkheid foto's te maken, is het in theorie mogelijk om met één druk op de knop een foto van de dader te maken die rechtstreeks verzonden wordt naar een centrale database van de politie.

Bedrijven

Voor bedrijven is op drie manieren een rol weggelegd bij de preventie van geweld. De eerste rol vloeit direct voort uit welbegrepen eigenbelang: het voorkomen van eigen slachtofferschap. Eertijds is via het projectteam Overvalcriminaliteit uitputtende kennis vergaard over de preventieve mogelijkheden. Deze kennis is inmiddels geborgd met de aanstelling per 1 oktober 2003 van een landelijke overvalcoördinator bij de politie. De aanpak van overvallen krijgt bovendien nieuwe impulsen via de publiek-private samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven, die in het Actieplan Veilig Ondernemen vastgelegd is. Aan de ondernemers nu de taak serieus werk te maken van de organisatorische, bouwkundige en elektronische beveiliging van hun zaak. Als de kosten te hoog zijn, kunnen zij proberen een kwantumkorting te bedingen door samen met een aantal collega-ondernemers de benodigde apparatuur aan te schaffen. Zonodig kan het treffen van overvalpreventieve maatregelen ook gestimuleerd worden door verzekeraars te bewegen een premiekorting in het vooruitzicht te stellen.

Werkgevers zijn ten tweede sinds de wijziging van de Arbeidsomstandighedenwet verplicht preventieve maatregelen te treffen tegen geweld op de werkplek, waarbij ook aandacht is voor de opvang van slachtoffers van geweld. Hier ligt een belangrijke taak voor werkgevers en werknemers in de bedrijven. Werkgevers zijn wettelijk verplicht een inventarisatie van de risico's te maken en op basis daarvan een plan van aanpak op te stellen. Daarmee zorgen ze voor maatwerk en creëren ze draagvlak voor de aanpak van geweld. Sociale partners kunnen deze ontwikkeling

stimuleren door branchegerichte instrumenten en maatregelen aan te bieden. Ook bij het afsluiten van sectorale arboconvenanten lijkt het nuttig aandacht te besteden aan agressie op het werk. Verder behoren trainingen in agressiebeheersing deel uit te maken van het cursus-aanbod voor werknemers die uit de aard van hun werkzaamheden geregeld met agressieve personen te maken hebben. Daarnaast dient er aandacht te zijn voor het melden van incidenten en de opvang van slachtoffers van geweld, eventueel via de oprichting van zelfhulpgroepen.

Bij geweld in het publieke domein nemen winkelcentra een vierde plaats in. Geweld vindt hier vaker plaats dan bij scholen, in de sport en in het openbaar vervoer (zie § 2.2.2). Toch wordt er weinig aandacht besteed aan de rol die winkeliers kunnen vervullen bij het voorkomen van dit geweld. In de uren dat de winkels open zijn, kunnen ondernemers die signalen van onrust en agressiviteit op straat waarnemen, de politie hiervan verwittigen. Het moet mogelijk zijn hierover goede afspraken te maken met de plaatselijke winkeliers(verenigingen).

8.2 MOBILISEREN VAN MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES EN INSTELLINGEN

Het is niet verstandig alle kaarten in te zetten op de positieve krachten van burgers die zich mede verantwoordelijk voelen voor de veiligheid in de samenleving. Immers, lang niet altijd zijn burgers in staat conflicten op te lossen en anderen aan te spreken op hun gedrag. Vooral in de grote steden zijn goede contacten tussen burgers en buurtgenoten niet vanzelfsprekend.²⁰⁹ Met name in het semi-publieke domein kunnen maatschappelijke organisaties en instellingen deze leemte opvullen door onder meer gedragsregels op te stellen en met de lokale autoriteiten afspraken te maken over de handhaving van deze regels. In zwembaden in diverse regio's zijn hier al goede ervaringen mee opgedaan. Daarbij geldt dat ieder in zijn eigen subdomein als eerste verantwoordelijk is voor de preventie van geweld: scholen bij het realiseren van een veilige omgeving op school, openbaarvervoerbedrijven voor het aanpakken van de onveiligheid in treinen, metro's en bussen, sportverenigingen voor het weren van agressie en geweld in de sport, enzovoorts.

Welke maatregelen het beste getroffen kunnen worden, hangt af van de specifieke situatie in het betreffende subdomein. In de sport kan bijvoorbeeld gedacht worden aan samenwerking met de fanclub, fan coaching, het inzetten van stewards, bewakingscamera's, stadionverboden en informatie-uitwisseling over voetbalvandalen. Scholen dienen hun veiligheidsbeleid te intensiveren, de school beter in te bedden in de sociaal-maatschappelijke omgeving en ouders en leerlingen meer te betrekken bij het veiligheidsbeleid. Van belang zijn ook programma's tegen pesten en agressie, de begeleiding van risicoleerlingen en conflictbemiddeling. Voor elk van deze subdomeinen zullen *best practices* geformuleerd moeten worden, waarmee een ieder zijn voordeel kan doen.

Ten slotte nog een opmerking over de rol die religieuze organisaties kunnen spelen bij het voorkomen van geweld. Tot nog toe zijn zij weinig actief betrokken bij de preventie van geweld.

²⁰⁹ Sociaal en Cultureel Planbureau (2004), p. 489.

Maar ook zij kunnen bijdragen aan een vreedzamer samenleving door geregeld hun volgelingen op te roepen tot geweldloze conflictbeslechting.

8.3 DE ROL VAN POLITIE, LOKAAL EN REGIONAAL BESTUUR

Politie

Wanneer de preventie van geweld faalt, vormt de politie de eerste in de strafrechtketen tot wie burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en instellingen zich wenden. Het is dan ook – met het oog op haar schaarse capaciteit – in het belang van de politie zelf dat de preventie van geweld optimaal gestalte krijgt. Hieraan kan zij op allerlei manieren bijdragen en in deze notitie komt dat op diverse plaatsen tot uiting. Te denken valt onder meer aan haar rol als ‘stok achter de deur’ bij het handhaven van gedragscodes, het aanspreken van plegers van huiselijk geweld op hun gedrag (met name effectief bij daders die een baan hebben), de systematische registratie van alcoholgebruik bij het opmaken van een proces-verbaal vanwege geweld en de controle op illegaal wapenbezit. Daarnaast heeft de politie een taak bij een goede registratie van geweldsincidenten, de eerste opvang van slachtoffers en doorverwijzing naar de Buro’s Slachtofferhulp en de bemiddeling bij schadevergoedingen.

Lokaal en regionaal bestuur

De inventarisatie van de aanpak van geweld in de verschillende domeinen heeft duidelijk gemaakt dat er vooral in het publieke domein meer maatregelen nodig zijn om het geweld te voorkomen. De aandacht zal zich moeten concentreren op het geweld in de wijken, het verkeer en de uitgaanscentra. Op deze terreinen is vooral een rol weggelegd voor het lokale bestuur. De gemeente dient niet alleen op te treden als regisseur van het lokale veiligheidsbeleid, maar heeft ook een taak bij het monitoren van geweld in de openbare ruimte en het bevorderen van het publieke bewustzijn over de onwenselijkheid van gewelddadig gedrag. Daarnaast vervult de lokale overheid een rol bij het bevorderen van de samenhang en samenwerking tussen de organisaties die zich bezighouden met de aanpak van geweld, zoals bij het opstellen van de convenanten Veilig Uitgaan inmiddels gestalte krijgt. Ten slotte hebben lokaal en regionaal bestuur een bijzondere verantwoordelijkheid voor de opvang en hulpverlening voor jongeren, waarbij bijzondere aandacht besteed moet worden aan kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld en de signalen die wijzen op de ontwikkeling van toekomstig agressief gedrag, het voorkomen van schooluitval en het bestrijden van seksueel misbruik van kinderen.

Onder de (bestuurlijke) verantwoordelijkheid van de gemeente valt het lokale preventieve jeugdbeleid, dat in een zo vroeg mogelijk stadium de uitval van jongeren moet voorkomen. De belangrijkste vroegtijdige vindplaatsen van problematische jongeren, zoals consultatiebureaus en scholen, maken dan ook deel uit van de preventieve keten. In het kader van Operatie Jong ondernemen het rijk, de provincies en de gemeenten momenteel diverse activiteiten om deze bestuurlijke regierol van gemeenten vorm te geven.²¹⁰ Op de langere termijn gaat het om de ontwikkeling van een integraal jeugd- en onderwijsbeleid, het bevorderen van de integratie en

²¹⁰ Zie de plannen van aanpak van de twaalf thema's van Operatie Jong.

participatie van allochtonen, de versterking van de stedelijke economie en een wijkgerichte aanpak.²¹¹

8.4 TAKEN VAN DE RIJKSOVERHEID

In de visie van de rijksoverheid zijn burgers en bedrijven primair zelf verantwoordelijk voor hun eigen veiligheid. Aan de overheid en haar wetsdienaren de taak om wetten en regels te formuleren en vervolgens te handhaven. Het strafrecht vormt een belangrijke stok achter de deur voor het geval dat de preventieve maatregelen die in de samenleving getroffen worden, niet het gewenste effect sorteren.²¹² Tegelijkertijd kan geconstateerd worden dat het louter handhaven van wetten en regelgeving niet voldoende is om het geweld te ontmoedigen. De rijksoverheid zal dan ook moeten benoemen welke andere maatregelen naast de opsporing, vervolging en berechting getroffen moeten worden om het tij te keren, welke partners ze daarbij kan betrekken en hoe ze de samenhang en samenwerking kan bevorderen. Verder is er een bijzondere verantwoordelijkheid voor de rijksoverheid weggelegd bij het wegnemen van de knelpunten in de strafrechtelijke aanpak van geweld, de bestrijding van risicofactoren en maatschappelijke factoren die het ontstaan van geweld bevorderen, en het monitoren van de ontwikkeling van de geweldscriminaliteit.

8.4.1 Bevorderen van samenhang, samenwerking en effectiviteit

Samenhang

In eerdere paragrafen is uiteengezet welke maatregelen vanuit de optiek van de rijksoverheid in de samenleving getroffen moeten worden om de preventie van geweld gestalte te geven. Om te bevorderen dat burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en lokale autoriteiten deze maatregelen omarmen, heeft de rijksoverheid in hoofdlijnen een vierledige taak: ze dient de betrokkenen zo nodig te doordringen van de problematiek, te motiveren om het probleem aan te pakken, eventueel te steunen met de benodigde middelen (geld, kennis, wetgeving) en hun desgewenst handvatten te bieden voor de meest effectieve aanpak.²¹³ Waar dat nodig is, wordt deze aanpak kracht bijgezet via de inzet van strafrechtelijke middelen. De rijksoverheid heeft aldus beschouwd tevens een belangrijke coördinerende rol bij de preventie van geweld. Afhankelijk van de partijen die bij de aanpak betrokken zijn, hebben diverse departementen hierbij het voortouw. Bij bijvoorbeeld geweld op scholen is dat het ministerie van OCW, bij geweld op de werkplek het ministerie van SZW, bij geweld in de sport het ministerie van VWS, bij geweld in het verkeer het ministerie van V&W en bij geweld in het publieke domein zijn dat de ministeries van BZK en Justitie. Voorgesteld wordt om de algehele coördinatie op rijksniveau te beleggen bij het ministerie van Justitie.

²¹¹ Strategiegroep Veiligheidsbeleid M (1998), p. 28 e.v.

²¹² P. Ekblom (2004), p. 17.

²¹³ Idem, p. 25.

Samenwerking

De inventarisatie van de huidige maatregelen tegen geweld maakt duidelijk dat er al heel veel initiatieven ontplooid worden. Geconstateerd is tevens dat de samenwerking voor verbetering vatbaar is. Juist dit element is zo belangrijk om de betrokkenheid van de samenleving blijvend te waarborgen. Om de samenwerking te optimaliseren zullen zowel de horizontale en verticale banden als de thematische en strategische integratie bevorderd moeten worden. Dit betekent ten eerste dat op alle horizontale niveaus – lokaal en nationaal – de banden tussen de mensen, organisaties en instituten die bij de problematiek betrokken zijn, verstevigd moeten worden. Ook verticaal kan de samenwerking tussen nationale, regionale en lokale partijen – top-down en bottom-up – versterkt worden. Ten derde dient gewerkt te worden aan de thematische integratie bij de aanpak van geweld; tussen de verschillende domeinen, maar ook tussen de aanpak van geweld en de bestrijding van risicofactoren als alcoholgebruik en wapenbezit zijn meer gemeenschappelijke belangen te formuleren dan thans gebeurt. De strategische integratie ten slotte behelst het beter op elkaar afstemmen van dadergerichte, slachtoffergerichte en situationele maatregelen tegen geweld.²¹⁴

Effectiviteit

Niets is zo fnuikend voor de motivatie als het uitvoeren van projecten die weinig tot geen zoden aan de dijk zetten. Het systematisch meten van de effecten van preventieve maatregelen is alleen al daarom een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle aanpak van geweld. Dit betekent dat er – ondanks alle meetproblemen – fors geïnvesteerd zal moeten worden in het evalueren van preventieprojecten. Om te beginnen dient er een meta-evaluatie uitgevoerd te worden naar succesvolle binnen- en buitenlandse projecten tegen geweld. Mede op basis van dit onderzoek kunnen de succesfactoren bepaald en de criteria geformuleerd worden voor de evaluatie van toekomstige preventieprojecten tegen geweld. Pas daarna kan er gestart worden met het breed verspreiden van *best practices* in de diverse domeinen. Idealiter geldt hetzelfde voor projecten die gericht zijn op het tegengaan van risicofactoren als wapenbezit, alcohol- en drugsgebruik, en de blootstelling van kinderen aan mogelijk schadelijke geweldsbeelden. Speciale aandacht verdient daarnaast het onderzoek naar de (langetermijn) effecten van de diverse vormen van daderbehandeling.

8.4.2 Oplossen van knelpunten in de strafrechtelijke aanpak

In de strafrechtelijke keten zijn er op een aantal punten verbeteringen mogelijk, die tevens van belang zijn voor de preventieve aanpak van geweld. Ten eerste zal de aangiftebereidheid van met name slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld vergroot moeten worden. Bij het doen van aangifte is verder de notie relevant dat veel slachtoffers bang zijn voor represailles van de dader (zie § 2.2.1). Vooral bij de bestrijders van geweld op de werkplek wordt aangedrongen op ruimere mogelijkheden om anoniem aangifte te doen. Bezien zal worden of en zo ja welke mogelijkheden hiervoor bestaan. Van belang is voorts een correcte bejegening van slachtoffers in het

²¹⁴ Council of Europe (2004), p. 15.

strafproces. Dit begint bij de politie en eindigt bij het tijdig informeren van met name slachtoffers van zedendelicten over de verlopen en invrijheidstelling van de geweldpleger.

Politie en justitie zullen alerter moeten zijn op het voorkomen van herhaald slachtofferschap. Dit komt al tot uiting in de aanwijzing dat daderbehandeling voor plegers van huiselijk geweld bij voorkeur in een zo vroeg mogelijk stadium geïntegreerd moet worden in de strafrechtelijke aanpak (zie § 6.3.1). Ook de ontwikkeling van risicotaxatieinstrumenten is van belang. Deze instrumenten leggen een verbinding tussen de daderprofielen en de mogelijkheden om recidive te voorkomen. In theorie zijn er twee methoden om het risico op recidive te bepalen. De eerste is risicotaxatie op basis van gegevens die in het strafdossier zijn opgenomen, zoals leeftijd, strafblad en ernst van het geweld, kortom de actuariële benadering. De tweede methode is de gestructureerde klinische taxatie, waarbij de actuariële benadering gecombineerd wordt met het klinische oordeel. Over het algemeen wordt de tweede methode beschouwd als een betere voorspeller van gewelddadige recidive.²¹⁵ Vooral voor de aanpak van plegers van huiselijk geweld is het van belang een goede inschatting te maken van de kans op herhaling, want afhankelijk van deze risicotaxatie wordt bepaald of reïntegratie van de geweldpleger in het gezin verantwoord is. In de Verenigde Staten gebeurt de risicotaxatie aan de hand van dadertypologieën. Op basis van 38 factoren die verwerkt zijn in de Domestic Violence Behavioral Checklist wordt de kans op recidive ingeschat. Bij een laag risico volgt uitstel van strafvervolgning onder voorwaarde van daderbehandeling. Bij een hoog risico is langdurige intensieve behandeling en toezicht door een medewerker van de reclassering vereist. Ook bij geweldplegers buiten het privé-domein zijn dwang- en drangtrajecten denkbaar. De eerste schreden die in Nijmegen zijn gezet, zullen dan ook met belangstelling gevolgd worden (zie § 6.3.1).

8.4.3 bestrijden van oorzaken en risicofactoren

Speerpunt in de aanpak van geweld vormt het tegengaan van risicofactoren. Daarbij gaat het vooral om het terugdringen van illegaal wapenbezit, overmatig alcoholgebruik en de mogelijk schadelijke invloed van geweldsbeelden.

Wapenbezit

Bij het terugdringen van het illegale wapenbezit richt de aanpak zich ten eerste op jongeren. Scholen kunnen tijdens de les aandacht besteden aan de risico's die kleven aan wapenbezit en de onjuiste motieven die jongeren aanvoeren om een wapen te dragen. Daarvoor is in 2004 nieuw lesmateriaal ontwikkeld, dat breed verspreid moet worden (zie § 6.4.4). Ook is het van belang dat de politie geregeld op scholen de tassen en kluisjes controleert op de aanwezigheid van wapens. De roep van de politie om haar bevoegdheid uit te breiden naar andere domeinen zoals de snelwegen, zal beantwoord moeten worden met voorlichting over de mogelijkheden die zij nu al heeft en waarvan ze blijkbaar nog onvoldoende op de hoogte is (zie § 6.4.4). Het voornemen bestaat voorts om te onderzoeken welke mogelijkheden de politie heeft bij plegers van huiselijk geweld de woning te doorzoeken op de aanwezigheid van wapens.²¹⁶

²¹⁵ M.Y. Bruinsma en K.D. Lünemann (2005), p. 77.

²¹⁶ Aanpak huiselijk geweld (2005), p. 3.

Portiers van uitgaansgelegenheden die bezoekers controleren op wapenbezit, zouden de mogelijkheid moeten krijgen de aangetroffen wapens te deponeren in een horecapolitiekluis, waarmee in Amsterdam goede ervaringen zijn opgedaan. Ten slotte verdient het aanbeveling om aspirant-leden van schietverenigingen te verplichten een (aangescherpte) verklaring omtrent het gedrag te overleggen.

Alcoholgebruik

Bij het tegengaan van overmatig alcoholgebruik worden vijf beleidslijnen gevolgd. Ten eerste zal meer inzicht verkregen moeten worden in de mate waarop alcohol van invloed is op het plegen van geweldscriminaliteit. Uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat bij een kwart van de geweldscriminaliteit, een derde van de zedenzaken en de helft van het huiselijk geweld alcohol in het spel is. Van alle gedetineerden heeft 36% alcohol gebruikt voorafgaand aan het plegen van het delict. Dit geldt vooral voor geweldplegers.²¹⁷ Ook in Nederland zal de politie bij het opmaken van het proces-verbaal meer systematisch aandacht moeten besteden aan de consumptie van alcohol voorafgaand aan het plegen van het delict. Wanneer alcoholgebruik van invloed blijkt op de geweldpleging, zal de dader in bepaalde situaties een programma ter preventie van alcoholgerelateerde delicten moeten volgen (zie § 6.4.1).

Ten tweede dient de aandacht zich te richten op het terugdringen van de alcoholconsumptie onder jongeren. Daarvoor is het ministerie van VWS voornemens verschillende maatregelen te treffen. Behalve voorlichting voor jongeren en hun ouders, een eventuele accijnsverhoging voor drankjes die onder jongeren populair zijn, en de invoering van een nieuwe reclamecode voor de alcoholindustrie, vormt een betere handhaving van de leeftijds grenzen een speerpunt in het beleid. Jongeren blijken nog steeds gemakkelijk aan alcohol te kunnen komen, ondanks de verplichting die sinds 2001 voor alcoholverstrekkers geldt om op leeftijd te controleren. De slagingskans zou minimaal 90% bedragen. Inspecteurs van de Voedsel en Waren Autoriteit zullen scherper toezicht moeten uitoefenen op de naleving van de leeftijds grenzen. Daarnaast krijgen burgemeesters via een wijziging van de Drank- en Horecawet de bevoegdheid om ambtenaren als lokale toezichthouders aan te wijzen. Ook wordt voor het lokale bestuur de mogelijkheid gecreëerd om horecagelegenheden tijdelijk te sluiten. Om de effecten van het beleid te meten wil het ministerie van VWS jaarlijks onderzoek laten verrichten naar de koopacties van jongeren en de leeftijdscontrole door alcoholverstrekkers.

Een derde punt van aandacht vormen de maatregelen die uitbaters in de horeca kunnen treffen om uitgaansgeweld te voorkomen. Behalve om situationele maatregelen gaat het om training van portiers in agressiebeheersing, het voeren van een hoffelijk deurbeleid en het opstellen van gedragsregels (zie § 6.4.1). Ten vierde zijn maatregelen rondom de horecagelegenheden nodig om uitgaansgeweld te voorkomen. Het gaat dan om aspecten als de fysieke omgeving, vervoer van horecabezoekers, sluitingstijden voor de 'natte' en 'droge' horeca, de aanwezigheid van 'susteams' en het optimaliseren van de convenanten Veilig Uitgaan. Ten slotte zal een beroep

²¹⁷ Bureau of Justice Statistics (1998), p. 3-5 en 21

gedaan moeten worden op de fabrikanten van alcoholhoudende dranken om vooral jongeren intensiever te wijzen op de gevaren van overmatig alcoholgebruik. Etiketten op drankflessen bieden daar bijvoorbeeld een goede mogelijkheid voor.

Geweldsbeelden

De bescherming van de jeugd tegen de mogelijk schadelijke invloed van geweldsbeelden via het Nicam verloopt relatief goed (zie § 6.4.3). De aandacht dient zich vooral te concentreren op enkele knelpunten bij de zelfregulering en intensivering van het gebruik van de Kijkwijzer. Knelpunten vormen de kleine groep van importeurs die films leveren zonder Kijkwijzer-vignet en enkele grote winkelketens en videotheken waar deels ongeclassificeerde video's en dvd's verkrijgbaar zijn. Het Nicam zal zich extra inspanningen moeten getroosten om hen alsnog over de streep te trekken. Vooral de deelname van winkelketens en videotheken is van belang; als zij weigeren ongeclassificeerde films te verkopen, zullen de importeurs zich wel moeten aansluiten bij de Kijkwijzer. Een tweede punt van aandacht is de verspreiding van mogelijk schadelijke geweldsbeelden via internet en de mobiele telefoon. Het Nicam is inmiddels in gesprek met de providers en mobiele operators om de mogelijkheden van zelfregulering te bespreken. Ten slotte dient de aandacht uit te gaan naar intensivering van het gebruik van de Kijkwijzer bij ouders die zich minder bekommeren om het kijkgedrag van hun kinderen. Dit kan onder meer gebeuren via opvoedingsondersteuning. Daarnaast kan media-educatie op scholen kinderen bewust maken van de invloed die de media kunnen uitoefenen.

Oorzaken

Op macroniveau is ook een rol voor de overheid weggelegd bij het bestrijden van de sociale ongelijkheid en het bevorderen van een maatschappelijk klimaat waarin politiek geweld niet kan gedijen. Wat dit laatste betreft, zal vooral aandacht besteed moeten worden aan het tegengaan van discriminatie en racisme. Ook de polarisering van de samenleving dient een halt toegeroepen te worden. Dit betekent onder meer het bevorderen van de interculturele dialoog, waarin wederzijdse acceptatie en begrip sleutelwoorden vormen en vooral gezocht wordt naar hetgeen de burgers in de samenleving bindt in plaats van hen scheidt. Tegelijkertijd zal met name de moslimjongeren in Nederland een beter toekomstperspectief geboden moeten worden, zodat ze volwaardig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk verkeer. Volgens een gangbare theorie wordt de kans op geweld vergroot, wanneer meerdere maatschappelijke scheidslijnen samenvallen, bijvoorbeeld wanneer mensen zowel door ras of inkomen als door religie van elkaar gescheiden worden. Dan ontstaan elkaar versterkende kloven en neemt de kans op spanningen toe.²¹⁸ Anderzijds zal duidelijk gemaakt moeten worden dat rationalisaties van bepaalde vormen van cultureel geweld in Nederland niet geaccepteerd worden.

²¹⁸ A. Hoogerwerf (1996), pp. 75-76.

8.4.4 Monitoren van de geweldscriminaliteit

Ten slotte heeft de rijksoverheid tot taak de ontwikkelingen van de geweldscriminaliteit te volgen. Daarvoor is het nodig een gemeenschappelijke standaard te ontwikkelen voor het verzamelen van gegevens over geweld en de diverse monitoren te stroomlijnen. Bovendien dient de beschikbare informatie geregeld geanalyseerd te worden om nieuwe trends snel op te sporen.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1. GEWELDSDELICTEN IN HET WETBOEK VAN STRAFRECHT²¹⁹

DELICT	WETBOEK VAN STRAFRECHT
LICHAMELIJK GEWELD:	
MISDRIJVEN TEGEN DE VEILIGHEID VAN DE STAAT	ARTIKEL 92-107A
MISDRIJVEN TEGEN DE KONINKLIJKE WAARDIGHEID	ARTIKEL 108-110
MISDRIJVEN TEGEN HOOFDEN VAN BEVRIENDE STATEN	ARTIKEL 115-117A
GEWELD TEGEN DE STATEN-GENERAAL EN TIJDENS VERKIEZINGEN	ARTIKEL 121-125
OPENLIJKE GEWELDPLEGING IN VERENIGING	ARTIKEL 141
VERHINDEREN VAN EEN VERGADERING	ARTIKEL 143
VERHINDEREN VAN EEN RELIGIEUZE BIJEENKOMST	ARTIKEL 145
TWEEGEVECHT	ARTIKEL 152-155
AMBTSDWANG EN WEDERSPANNIGHEID	ARTIKEL 179-182
VRIJHEIDSBEROEVING	ARTIKEL 282-282A
DOODSLAG EN MOORD	ARTIKEL 287-291
(ZWARE) MISHANDELING	ARTIKEL 300-304
DEELNEMING AAN EEN AANVAL OF VECHTERIJ	ARTIKEL 306
DIEFSTAL MET GEWELD	ARTIKEL 312
GEWELD IN DE SCHEEP- EN LUCHTVAART	ARTIKEL 381-386
RECIDIVE BIJ GEWELDSMISDRIJVEN	ARTIKEL 422

²¹⁹ Wetgevingseditie voor de rechtspraak III 2004-2005 (2004), pp. 3797-3859.

DELICT	WETBOEK VAN STRAFRECHT
SEKSUEEL GEWELD:	
SCHENNIS VAN DE EERBAARHEID	ARTIKEL 239
VERKRACHTING	ARTIKEL 242
GEMEENSCHAP MET WILSONBEKWAMEN	ARTIKEL 243
GEMEENSCHAP MET EEN PERSOON BENEDEN 16 JAAR OF 12 JAAR	ARTIKEL 244-245
FEITELIJKE AANRANDING VAN DE EERBAARHEID	ARTIKEL 246
ONTUCHT MET EEN WILSONBEKWAME	ARTIKEL 247
STRAFVERZWARING BIJ ARTIKELEN 243 EN 245-247	ARTIKEL 248
VERLEIDING VAN EEN MINDERJARIGE TOT ONTUCHT	ARTIKEL 248A
PROSTITUTIE DOOR EEN MINDERJARIGE	ARTIKEL 248B
AANWEZIGHEID BIJ ONTUCHTIGE HANDELING VAN EEN MINDERJARIGE	ARTIKEL 248C
ONTUCHT MET MISBRUIK VAN GEZAG	ARTIKEL 249
KOPPELARIJ EN ONVRIJWILLIGE PROSTITUTIE	ARTIKEL 250-250A

DELICT	WETBOEK VAN STRAFRECHT
VERBAAL GEWELD:	
BELEDIGING VAN HET KONINKLIJK HUIS	ARTIKEL 111-113
BELEDIGING VAN BEVRIENDE STAATSHOOFDEN	ARTIKEL 118-119
OPRUIING	ARTIKEL 131-132
DISCRIMINATIE	ARTIKEL 137C-137G
HUISVREDEBREUK	ARTIKEL 138-LID 3
LOKAALVREDEBREUK	ARTIKEL 139-LID 3
GODSLASTERING	ARTIKEL 147-147A
BELEDIGING	ARTIKEL 261-271
BEDREIGING EN INTIMIDATIE	ARTIKEL 285-285A
AFPERSING EN AFDREIGING	ARTIKEL 317-318
RECIDIVE BIJ BELEDIGINGS- EN DRUKPERSMISDRIJVEN	ARTIKEL 423

BIJLAGE 2. GERAADPLEEGDE BRONNEN

Aanpak huiselijk geweld. Den Haag, Ministerie van Justitie, 2005. TK 2004-2005, 28 345, nr. 33.

Aanvalsplan sociale veiligheid openbaar vervoer. Den Haag, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, oktober 2002.

Actieplan tegen illegale vuurwapens. Den Haag, Ministerie van Justitie, 2005. TK 2004-2005, 28 684, nr. 55.

Algemene Rekenkamer. *Convenanten uitgaansgeweld.* Den Haag, Sdu Uitgevers, 2004.

Basisboek Criminaliteitspreventie. Algemene hoofdstukken. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1995a.

Basisboek Criminaliteitspreventie. Delictgerichte hoofdstukken. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1995b.

B.M.W.A. Beke en W.M. Kleiman. *De harde kern in beeld. Jongeren en geweldscriminaliteit.* Utrecht, SWP, 1993.

B.M.W.A. Beke, W.J.M. de Haan en G.J. Terlouw. *Geweld verteld. Daders, slachtoffers en getuigen over 'geweld op straat'.* Den Haag, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie, 2001.

B. Beke en H. Schreuders. *Wapen zijn geen speeltjes. Aard, omvang, motieven en risico's van wapenbezit onder jongeren.* Den Haag, Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat, 2002.

A.C. Berghuis. *Wat werkt bij het voorkomen van criminaliteit en wat werkt niet?* Den Haag, september 1997.

Beveiliging viaducten en bruggen tegen stenengooiers. Den Haag, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, maart 2005.

B. Bieleman, H. Maarsingh en G. Meijer. *Aangeschoten wild. Onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan.* Groningen, IntraVal, 1998.

T. Boeree. *Kracht.* Utrecht, Nederlandse Spoorwegen, 2002.

S. Bogaerts, A.C. Spapens en M.Y. Bruinsma. *De bal of de man? Profielen van verdachten van voetbal gerelateerde geweldscriminaliteit.* Tilburg, IVA, 2003.

M.W. Bol. *Gedragbeïnvloeding door strafrechtelijk ingrijpen. Een literatuurstudie.* Den Haag, Arnhem, Ministerie van Justitie, WODC, Gouda Quint, 1995.

M.W. Bol e.a. *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen*. Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1998. Onderzoek en Beleid 174.

M. Bottenberg en B.M.W.A. Beke. *Zeg nee tegen geweld*. Den Haag, Landelijk Platform tegen Geweld op Straat, 2000.

H. Boutellier. 'Nieuwe tijden, kleine moraal. De actualiteit van moraliteit en veiligheid'. In: *De straf voorbij. Morele praktijken rondom het strafrecht*. Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2001.

H. Boutellier. *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2002.

G. van den Brink. *Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren*. Utrecht, NIZW Uitgeverij, 2003.

H. Brown. *Violence against vulnerable groups*. Uitgave van het project 'Response to violence in everyday life in a democratic society'. Straatsburg, Council of Europe Publishing, mei 2004.

G.J.N. Bruinsma. 'Oorzaken van veranderingen in onveiligheid'. In: E.R. Muller (red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2004, pp. 189-209.

M.Y. Bruinsma en K.D. Lunneman. *Geweld binnen en buiten. Aard, omvang en daders van huiselijk en publiek geweld in Nederland*. Utrecht, Tilburg, Verwey-Jonker Instituut, IVA beleidsonderzoek en advies, 2005.

M.Y. Bruinsma en J.A. Moors. *Illegale vuurwapens. Gebruik, bezit en handel in Nederland 2001-2003*. Tilburg, Den Haag, IVA Beleidsonderzoek en advies, Ministerie van Justitie, WODC, 2005.

Bureau of Justice Statistics. *Alcohol and crime. An analysis of national data on the prevalence of alcohol involvement in crime*. Washington DC, 1998.

'Classic move to deter tube violence'. In: *Financial Times*, 13 januari 2005.

Commissie Jeugdcriminaliteit. *Met de neus op de feiten. Aanpak jeugdcriminaliteit*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1994.

Commissie van de Europese Gemeenschappen. *Mededelingen van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement: criminaliteitspreventie in de Europese Unie*. Brussel, 12 maart 2004.

Council of Europe. *The prevention of violence in everyday life: civil society's contribution*. Straatsburg, 18-19 november 2002.

Council of Europe. *Confronting everyday violence in Europe – an integrated approach Final report*. Uitgave van het project 'Responses to violence in everyday life in a democratic society'. Straatsburg, Council of Europe, 2004.

Y. van Dam en M. Engelen. *Evaluatie van de Arboret inzake ongewenste omgangsvormen. Eindrapport*. Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Research voor Beleid, 2004.

B. Dekker, M. Diepeveen en P.J. Krooneman. *Sociale veiligheid op de basisschool*. Amsterdam, Regioplan, 2003.

J. Deklerck en A. Depuydt. 'Verbondenheid en herstelgerichte justitie'. In: *De straf voorbij. Morele praktijken rondom het strafrecht*. Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2001.

T. van Dijk e.a. *Huiselijk geweld: aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1997.

H.H. Duijvestijn. *Uitgaansgeweld: oorzaken en preventie*. Den Haag, Stichting Maatschappij en Onderneming, 2004.

P.C. van Duyn. *Het spook en de dreiging van de georganiseerde misdaad*. Den Haag, SDU Uitgeverij, 1995.

M.M. Egelkamp. *Inflation von Gewalt? Strafrechtliche und kriminologische Analysen von Qualifikationsentscheidungen in den Niederlanden und Deutschland*. Proefschrift. Groningen, Rijksuniversiteit Groningen, 2002.

A.W.M. Eijken. *Criminaliteitsbeeld van Nederland. Aard, omvang, preventie, bestrafing en zorg voor slachtoffers van criminaliteit in de periode 1980-1993*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1994.

P. Ekblom. 'Shared responsibilities, pooled resources – mapping partnerships'. In: P. Ekblom en A. Wyvekens. *A partnership approach to crime prevention*. Uitgave van het project 'Responses to violence in everyday life in a democratic society'. Straatsburg, Council of Europe Publishing, juni 2004.

J.M. Eklund en B.A. Klinteberg. 'Childhood behaviour as related to subsequent drinking offences and violent offending: a prospective study of 11- to 14-year-old youths into their fourth decade'. In: *Criminal Behaviour and Mental Health*, jrg. 13, nummer 4, 2003, pp. 294-309.

I. van Erpecum. 'Politie op school. Kennen en gekend worden in het Land van Cuijk'. In: *SEC*, jrg. 14, nummer 2, 2000, pp. 5-8.

Expertmeeting geweld. Op initiatief van het ministerie van Justitie georganiseerd ter bespreking van de concept beleidsverkennde notitie over geweld. Amsterdam, 12 januari 2005.

M. Eysink Smeets, E. de Bie en M. Egelkamp. 'De onmacht van omstanders.' In: *SEC*, jrg. 16, nummer 6, 2002, pp. 7-9.

H.B. Ferwerda, J.P. Jakobs en B.M.W.A. Beke. *Signalen voor toekomstig crimineel gedrag. Een onderzoek naar de signaalwaarde van kinderdelinquentie en probleemgedrag op basis van casestudies van ernstig criminele jongeren*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1996.

H.B. Ferwerda en B.M.W.A. Beke. *Twaalf stedendebat geweld op straat: hoofdlijnen en suggesties voor beleid*. Arnhem, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 1998.

H.B. Ferwerda. *Huiselijk geweld: de voordeur op een kier. Omvang, aard en achtergronden in 2004 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2004.

L.M.J. Fiers en A. Jansen. *Het succes van buurtbemiddeling. Resultaten van het evaluatieonderzoek*. Utrecht, Landelijk Expertisecentrum Buurtbemiddeling, 2004.

W. Flormann en P. Krevert. *In den Fängen der Mafia-Kraken. Organisiertes Verbrechen in Deutschland*. Hamburg, Berlin, Bonn, Verlag E.S. Mittler & Sohn, 2001.

J. Frenken. *Seksueel misbruik van kinderen*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 2003.

N.H. Frijda. 'Emotionele achtergronden van geweld.' In: *Justitiële verkenningen*, jrg. 20, nummer 1, 1994, pp. 8-27.

M. Geldrop. *Geweld onderweg. Aard en omvang van aan mobiliteit gerelateerd geweld*. Amsterdam, DSP-groep bv, 2003.

H. Geveke, A. Jansen en N. Kastelein. *Verkenning geweld in het semi-publieke domein*. Utrecht, Bureau Berenschot, 2004.

'Geweldsspiraal zit in hormonen'. In: *de Volkskrant*, 9 oktober 2004.

M. Goderie en K. Lünemann: 'Meld meer geweld'. In: *SEC*, jrg. 17, nummer 4, 2003, pp. 13-16.

J. Groebel. *Extreme geweldvideo's en de jeugdige kijker. Verspreiding en gebruik van videofilms in nationaal en internationaal perspectief*. Utrecht, Universiteit Utrecht, z.j.

J. Groebel en L. Smit. *Media en geweld. Inventariserend onderzoek*. Den Haag, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1996.

W.J.M. de Haan en E.F.A.E. de Bie. *Zicht op jeugd: jeugd en geweld. Een interdisciplinair perspectief*. Den Haag, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 1999.

W.J.M. de Haan. 'Motieven van geweldplegers'. In: K. Schuyt en G. van den Brink (red.). *Publiek geweld*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003, pp. 35-52.

A. Hakkert en E. Oppenhuis. *Herhaald slachtofferschap. Omvang, verschijningsvormen en mogelijkheden voor een aanpak*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1996.

A. Hakkert e.a. *Groepsriminaliteit. Een terreinverkenning op basis van literatuuronderzoek en een analyse van bestaand onderzoeksmateriaal, aangevuld met enkele interviews met sleutelinformanten en jongeren die tot groepen behoren*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1998.

A. Hakkert. *Huiselijk geweld en straatgeweld. Een verkenning naar de relatie tussen beide geweldsvormen*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 2002.

W. van der Heide en A.Th.J. Eggen. *Criminaliteit en rechtshandhaving in cijfers. Tabellenboek met ontwikkelingen t/m 2003*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Ministerie van Justitie, WODC, 2004.

N. van der Heiden-Attema en M.W. Bol. *Moeilijke jeugd. Risico- en protectieve factoren en de ontwikkeling van delinquent gedrag in een groep risicojongeren*. Onderzoek en Beleid nr. 183. Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 2000.

H.G.M. Hilkens en J.A. Huisintveld. *Memo slachtofferhulp 1998-1999*. Deventer, Kluwer, 1998.

A. Hoogerwerf. *Geweld in Nederland*. Van Gorcum, 1996.

P. van Huis. 'Overval op de overvallers. Roof Coördinatie Team Groningen succesvol in aanpak overvallen'. In: *SEC*, jrg. 13, nummer 6, 1999, pp. 51-53.

E. van Huls. *Bezint eer gij begint. Een onderzoek naar de verwachte effectiviteit van beleidsinstrumenten ter beheersing van mediageweld*. Den Haag, juli 2000.

F.W.M. Huls e.a. *Criminaliteit en rechtshandhaving 2000. Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 2001. Onderzoek en Beleid 189.

Inspectie van het Onderwijs. *Onderwijsverslag 2003/2004*. Utrecht, 2005.

Intomart GfK. *Verantwoording focusgroepen geweld op straat*. Hilversum, januari 2003.

Jeugdagenda. *Plannen van aanpak van de 12 thema's van Operatie Jong*. Den Haag, Ministerie van VWS, 2004. TK 2004-2005, 29 284, nr. 5.

Kadernota integrale veiligheid. Brussel, Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2004.

M. Kruissink. 'Vuurwapengeweld: fabels en feiten'. In: *Justitiële verkenningen*, jrg. 20, nummer 1, 1994, pp. 48-65.

M. Kruissink en A. Essers. 'Toename van jeugdgeweld: feit of fictie?' In: *SEC*, jrg. 15, nummer 3, 2001, pp. 16-18.

M.J. Kuiken. *Aanpak agressie in het verkeer*. Rotterdam, V&W-Adviesdienst Verkeer en Vervoer, 2001.

E. Leuw, R.V. Bijl en A. Daalder. *Pedoseksuele delinquentie. Een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies*. Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 2004.

J. van der Linden e.a. *Geweld bij uitgaan op straat. Algemeen bevolkingsonderzoek naar de invloed van alcohol- en drugsgebruik*. Maastricht, Universiteit Maastricht, 2004.

J. van der Linden, R.A. Knibbe en J. Joosten. *Daders en slachtoffers aan het woord: een exploratief onderzoek naar uitgaansgeweld*. Maastricht, Universiteit Maastricht, 2004.

R. Loeber, W. Slot en A. Sergeant. *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies*. Houten, Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2001.

Management summary campagne Meld Geweld. Den Haag, 2004.

M. Marcus. *Security and democracy under pressure from violence*. Uitgave van het project 'Responses to violence in everyday life in a democratic society'. Straatsburg, Council of Europe Publishing, juli 2003.

'Masters of prevention: Ray Surette'. Lezing Den Haag, 7 april 1997.

Meedoen, meer werk, minder regels. Hoofdlijnenakkoord voor het kabinet CDA, VVD, D66. Den Haag, 16 mei 2003.

'Meerderheid burgers vreest toename van criminaliteit'. In: *de Volkskrant*, 26 oktober 2004.

E. Mensenkamp. 'De hardnekkige status van de overvaller. Videofilm over overvallen maakt (schijnbaar) weinig indruk op daders'. In: *SEC*, jrg. 13, nummer 6, 1999, pp. 57-59.

L.K. Middelhoven en F.M. Driessen. *Geweld tegen werknemers in de (semi-)openbare ruimte. Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het Ministerie van Justitie*. Utrecht, Bureau Driessen, 2001.

Monitor Bedrijven en Instellingen. Slachtofferschap criminaliteit bij bedrijven en instellingen. Amsterdam, Nipo Consult, 2002.

T. Mooij. *Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag in het voortgezet onderwijs. Evaluatie van de campagne 'de veilige school'.* Nijmegen, ITS, 2001.

F. Moser en T.A.H. Doreleijers. 'An explorative study of juvenile delinquents with attention-deficit/hyperactivity disorder'. In: *European journal on criminal policy and research*, jrg. 5, nummer 2, 1997, pp. 67-81.

S. Mulder en C. Draisma. 'Zicht op geweldletsel'. In: *SEC*, jrg. 18, nummer 1, 2004, pp. 6-8.

Naar een veiliger samenleving. Den Haag, Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, oktober 2002.

R. Nathan, L. Rollinson, K. Harvey en J. Hill. 'The Liverpool Violence Assessment: an investigator-based measure of serious violence'. In: *Criminal Behaviour and Mental Health*, jrg. 13, nummer 2, 2003, pp. 106-120.

Het Nationaal Actieplan 'Aanpak seksueel misbruik van kinderen' (NAPS). Den Haag, Ministerie van Justitie, 2001.

'Nijmegen dwingt geweldpleger tot hulp'. In: *NRC Handelsblad*, 26 november 2004.

P. Nikken. *Computerspellen in het gezin.* Hilversum, Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisuele Media, 2003.

Van Nimwegen & Partners. *De praktijk van Slachtofferhulp. 1500 vrijwilligers tegen de eerste pijn.* Utrecht, Slachtofferhulp Nederland, 1997.

R. van Overbeeke e.a. *Geweldige informatie? Onderzoek naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie.* Apeldoorn, Politie en Wetenschap, 2003.

'Paradox van de angst'. In: *SEC*, nummer 3, 2002, p. 34.

Plan van aanpak veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen. Den Haag, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2004.

Polemiek Tekst en Advies. *Aanpak geweld op straat. Een handreiking voor kleine en middelgrote gemeenten.* Den Haag, Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat, 2001.

'Politie kan te weinig doen tegen wapenhandel'. In: *de Volkskrant*, 14 januari 2005.

Politiemonitor Bevolking 2004. Landelijke rapportage. Den Haag, Hilversum, 2004a.

Politiemonitor Bevolking 2004. Tabellenrapport. Den Haag, Hilversum, 2004b.

Privé geweld – publieke zaak. Een nota over de gezamenlijke aanpak van huiselijk geweld. Den Haag, ministerie van Justitie, 2002.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. *Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot waarden en normen.* Den Haag, Sdu Uitgevers, 1998a.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. *Cijfers omtrent geweld. Biopsychologische determinanten van antisociaal en crimineel gedrag.* Den Haag, Sdu Uitgevers, 1998b.

Raad voor de Veiligheid en Rechtsorde. *Conclusies van de vergadering gehouden op 2 maart 2004 in de Trêveszaal van het Kabinet van de Minister-President.*

E.F. Rothmans, A. Butchart en M. Cerdá. *Intervening with perpetrators of intimate partner violence: a global perspective.* Genève, World Health Organization, 2003.

R. Rouw. 'Geweld in beeld: de invloed van de media op agressief gedrag'. In: *SEC*, jrg. 13, nummer 2, 1999, pp. 10-12.

F. Ruddijs. 'Misstapp'. In: *SEC*, jrg. 13, nummer 5, 1999, p. 29.

Schadefonds Geweldsmisdrijven. *Wat doet het Schadefonds?* Den Haag, 1999.

Schadefonds Geweldsmisdrijven. *Jaarverslag 2003.* Rijswijk, Schadefonds Geweldsmisdrijven, [2004].

H. Schmeets en F. Otten. 'Nieuw bevolkingsonderzoek van CBS: criminaliteit nationaal probleem nummer één.' In: *SEC*, jrg. 12, nummer 1, 1998, pp. 5-7.

M.M. Schreuders e.a. *Criminaliteit en rechtshandhaving 1999: ontwikkelingen en samenhangen.* Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1999. Onderzoek en Beleid 180.

A.E. Schutte. *Bijdrage voor het programmaplan aanpak geweld van de afdeling Criminaliteitspreventie van het ministerie van Justitie.* Den Haag, Eysink Smeets & Etman, september 2003.

SEC, overvalspecial, jrg. 13, nummer 6, 1999.

Sociaal en Cultureel Planbureau. *In het zicht van de toekomst. Sociaal en cultureel rapport 2004.* Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2004.

J. Spaans. *Een golf van geweld. Een verhelderende visie op agressie en geweld met nuttige tips en voorbeelden*. Hoogeveen, 1999.

A.C. Spapens. 'Vuurwapens in Nederland'. In: *SEC*, jrg. 16, nummer 6, 2002, pp.10-11.

C.H.D. Steinmetz. 'In contact met gewelddadig publiek. Slachtofferschap bij overheid en bedrijfsleven'. In: *Justitiële Verkenningen*, jrg. 18, nummer 1, 1992, pp. 9-25.

Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie. *Veiligheid in treinen en op en rond stations*. Dordrecht, SMVP, 2001a.

Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie. *Terug op het voetstuk. Advies over sociale veiligheid op het spoor*. Dordrecht, SMVP, 2001b.

Stichting Meld Geweld. *Jaarverslag 2002*.

W.Ph. Stol: 'Geweld in Nederland: aard, omvang en ontwikkeling. Van grote lijnen naar een lokale oriëntatie'. In: E.R. Muller (red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2004, pp. 211-231.

Strategiegroep Veiligheidsbeleid M. *Fysiek geweld in het publieke domein. Een strategische verkenning*. Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1998.

Studie aanpak agressie en geweld in het lokale verkeer. Projectplan. Fase 1. Den Haag, Ministerie van Justitie, AVVV/RWS, 2003.

Studiemiddag 'Onwil of overmacht? Het oorverdovende zwijgen van criminologen bij schokkende geweldsmisdrijven'. Utrecht, Willem Pompe Instituut, 22 oktober 2004.

W. van Tilburg, F. Boerman en L. Prins. *Landelijke criminaliteitskaart 2002. Aangifte- en verdachtenanalyse op basis van HKS-gegevens*. Zoetermeer, KLPD, 2003.

K. Tinga. *Niet bang voor geweld. Initiatieven tegen afzijdigheid*. Gorinchem, Narratio, 2003.

T. Tudjman. *Quickscan normen & waarden projecten*. Rotterdam, juli 2002.

C.J.E. In 't Velt e.a. *Politie en geweld. Een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen*. Zeist, Apeldoorn, Uitgeverij Kerckebosch, Nederlandse Politie Academie, 2003.

A. Verbrugge. 'De menselijke maat'. In: *Aanpak door de politie van maatschappelijk geweld*. Dordrecht, Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie, 2004.

'Voorbijzwemmend meisje in bil knijpen: ontucht en geweld'. In: *de Volkskrant*, 6 december 2004.

Voortgangsbericht. De aanpak van huiselijk geweld in 2004. Den Haag, Ministerie van Justitie, december 2004.

Voortgangsrapportage implementatie 'Aanvalsplan sociale veiligheid openbaar vervoer'. Den Haag, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, oktober 2004.

J. de Waard. *Innovatieagenda criminaliteitspreventie: een verkenning naar een effectief criminaliteitspreventief beleid na 2006.* Den Haag, Ministerie van Justitie, juni 2004.

B. Wartna. 'Eens een boef ... Recidivemonitor brengt resultaten preventieprojecten in kaart'. In: *SEC*, jrg. 14, nummer 5, 2000, pp. 11-12.

J.M. Wemmers. *Victims in the criminal justice system. A study into the treatment of victims and its effects on their attitudes and behaviour.* Proefschrift. Den Haag, Amsterdam, WODC, Kugler Publications, 1996.

Werken aan vertrouwen, een kwestie van aanpakken. Strategisch akkoord voor kabinet CDA, LPF, VVD. Den Haag, 3 juli 2002.

Wetgevingseditie voor de rechtspraak III 2004-2005. Deventer, Kluwer, 2004.

O. Wiegman en E. van Schie. 'De schadelijke gevolgen van computerspellen. Nederlandse onderzoekers pleiten voor keurmerk'. In: *SEC*, jrg. 11, nummer 2, 1997, pp. 13-15.

A. van Wijk. 'Jeugdige zedelinquenten. Typen, recidivepatronen en criminele carrières.' In: *Justitiële verkenningen*, jrg. 26, nummer 6, 2000, pp. 42-55.

H. Willemsse. 'Asielzoekers, appels, peren, moord en doodslag'. In: *SEC*, jrg. 16, nummer 3, 2002, pp. 6-8.

World Health Organization. *World report on violence and health.* Genève, WHO, 2002a.

World Health Organization. *Abuse of the elderly.* Genève, WHO, 2002b.

World Health Organization. *Child abuse and neglect.* Genève, WHO, 2002c.

World Health Organization. *Intimate partner violence.* Genève, WHO, 2002d.

World Health Organization. *Sexual violence.* Genève, WHO, 2002e.

World Health Organization. *Youth violence.* Genève, WHO, 2002f.

World Health Organization. *Milestones of a global campaign for violence prevention*. Genève, WHO, 2004a.

World Health Organization. *Preventing violence. A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health*. Genève, WHO, 2004b.

Zedenalmanak. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1997.

COLOFON**Uitgave**

Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid
Bezuidenhoutseweg 12, 2594 AV Den Haag
Postbus 93012, 2509 AA Den Haag
Servicedesk (070) 349 06 36
info@hetccv.nl
www.hetccv.nl

Auteur

Ivoline van Erpecum
Ministerie van Justitie, Directie Sanctie- en Preventiebeleid

Ontwerp en vormgeving

Vorm Vijf Ontwerpteam, Den Haag

Foto binnenzijde omslag

Inge van Mill, Den Haag

Druk

Artoos, Rijswijk

ISBN-10: 9077845054

ISBN-13: 9789077845059

© 2005 het CCV

© 2005 Ministerie van Justitie

